T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ
ANABİLİM DALI

FRANZ BOAS'IN KÜLTÜREL RÖLATİVİZMİ VE EĞİTİME ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESMA TÜRKMEN

İSTANBUL 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ
ANABİLİM DALI

FRANZ BOAS'IN KÜLTÜREL RÖLATİVİZMİ VE EĞİTİME ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESMA TÜRKMEN

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. MEHMET AÇA

İSTANBUL 2023

İÇİNDEKİLER I
ÖZET II
ABSTRACT IV
KISALTMALAR VI
ÖNSÖZ VII
1. GİRİŞ 1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Hedefleri 1
1.2. Çalışmanın Yöntemi 3
2. FRANS BOAS'IN KÜLTÜREL RÖLATİVİZMİ 4
2.1. İnsan Doğasını Anlamak 4
2.2. Rölativizmden Değerlendirmeye 9
2.3. Edgerton ve Hasta Toplumlar 9
2.4. Yeniden Ele Alınan Adaptasyon 13
2.5. Maladaptasyon ve Maladaptasyonu Tanımlamak 16
2.6. Kültürel Rölativizm Eleştirileri 19
3. SÖZLÜ KÜLTÜR/FOLKLORUN KAYNAKLARI 22
3.1. Anlatıcılar, Anlatılar/Metinler ve İcra 24
3.2. Bir Anlatıcı Tipolojisi Örneği; Sibirya'dan Bir Masal Anası (Natalia Osipovna Vinokurova) 28
4. KÜLTÜREL RÖLATİVİZM VE EĞİTİME ETKİLERİ 30
4.1. Eğitim Bağlamında Kültürel Rölativizmin İncelenmesi 40
4.2. Türk Eğitim Sisteminde Kültürel Görelilik Etkileri 54
SONUÇ 61
KAYNAKÇA 63

ÖZET

Kültür ya da uygarlık, toplumun üyesi olarak, insan türünün öğrendiği, edindiği, bilgi, sanat, gelenek, görenek, görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür (Tylor). Topluma ait öğretileri kapsayan kültür, kendi içinde kabul ve ritüellerden oluşmakla birlikle toplumun yaşayış şekliyle de yeni bir biçim kazanır. Yaşamdan bağımsız incelenmeyen yapısıyla toplumu kucaklayan kültür; toplumlar arasında köprü olmuş yaşam şartlarına bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Kültür kavramı toplumlar arasında birçok ritüeli yaşatmaktadır. Toplumlar bağlı oldukları kültürün birikimi ve coğrafyanın etkisiyle ritüeller arası farklılıklar göstermekte ve kültürel rölativizm olgusunun varlığını ortaya koymaktadır.

20. yüzyıl başlarında Franz Boas, "Kültürel Rölativizm" yani görelilik kavramını ortaya koyarak, kültürler arasında farklılıklar olduğunu ve her kültürün biricik olduğunu ortaya koymuştur. Saf ırkın olmadığını savunan Boas, ırkı üst kimlik bağlamında gruplandırmayı daha doğru görmüştür. Kültürel göreliliğin bir gereği olarak her kültür kendi bağlamında incelenmelidir. Birbirleriyle kıyaslanması kültürlerin öğretilerini yok saymak anlamına gelmektedir. Kültürlerin birbirlerine üstün olduğu görüşünün yanlışlığını ortaya koymakla beraber bunun bilimsel bir karşılığının olmadığını da çalışmalarında vurgulamıştır. Adolf Bastian'ın etnografik incelemeleri kapsamında ırklar arasında temel düşünce biçimlerinin benzerliği üzerinde durulmuş; Franz Boas da onun gibi, ırktan bağımsız bir düşünce formunu desteklemiştir. Diğer önemli isim olan Herder ise, folklor araştırmaları bağlamında 'halk' kavramını kuramsallaştırmış ve evrensel dilin mümkün olmadığı görüşünü savunmuştur. Herder farklı halklara ait farklı kültür söylemlerinin özgül biçimde değerlendirilmesi gerektiğini, yani kültürel rölativizmi savunmuştur. Görelilik kavramı kültür çerçevesinde incelendiğinde toplumların yaşam tarzlarına saygı duymayı gerektirir ve her kültür biriciktir. Franz Boas kültürel rölativizm kavramını açıklarken geçmişe yaslanmadan eğitimli ve entelektüel bireylerin düşüncelerinin sığ kalacağına da vurgu yapmıştır. Kültürün eğitim işlevi çerçevesinde geçmişteki toplumlar ile modern toplumları bir bütün olarak nitelemektedir. Kültürel görelilik kavramı bir olgu olarak kültürün antropolojik evriminin bir yansımasıdır.

Çalışmamızda "Franz Boas'ın Kültürel Rölativizmi ve Eğitime Etkileri" araştırılıp anlam ve işlevleri kültürlerin ortak bakış açıları insan merkeze alınıp incelenerek eleştirel bir bakış açısı sergileyecektir. Amerikan antropoloji biliminin/Kültürel antropolojinin temellerini atan Franz Boas'ın rölativizm kavramını, tek bir olgu üzerinden incelemek yeterli olmayacağı ve kültürlerin kendi bağlamında yorumlanması için yan dallar olan sosyoloji ve psikoloji gibi

alanların ortaya attığı görüşler üzerinde de durularak, eğitim sistemi üzerindeki etkileri incelenecektir. Eğitimin kültürleri nasıl etkilediği, toplumların öğretilerini anlama noktasında görelilik kavramının etkileri, saf kimliğin etnografik görüşlerle açıklanabilmesinin mümkün kılınması değerlendirilmiştir. Kültürel rölativizm kavramı çizgisinde yapılan çalışmalarda eksiklik olması ve halkbilimi kuramcılarının görüşlerinin ortaya konması noktasında çalışmamız faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Franz Boas, kültür, görelilik, kültürel görelilik, eğitim.

ABSTRACT

It is a whole that encompasses all life, such as culture, tradition and customs, which have an impact on every aspect of life. Although the culture, which includes the teachings of a society, consists of acceptance and rituals, it gains a new form with the way the society lives. Culture; differs according to the living conditions that become a bridge between societies. The concept of culture makes many rituals live among societies. Societies show differences between rituals with the effect of the culture and geography to which they belong and reveal the existence of cultural relativism.

Franz Boas introduced the concept of "Cultural Relativity" and revealed that there are differences between cultures. Arguing that there is no pure race, Boas saw group race as more appropriate in the context of supraracial identity. As a reflection of cultural relativism, each culture should be studied in its own context. To compare them with each other is to ignore the teachings of cultures. While revealing that the perception of culture that is seen as superior to each other is wrong, and emphasizing that this has no scientific equivalent with his own works, Herder theorized the concept of "people" and a universal language is not possible. Herder argued that different cultural discourses belonging to different peoples should be treated specially, namely cultural relativism. When the concept of relativity is examined within the framework of culture, it requires respect for the lifestyles of societies and each culture is unique. While explaining the concept of cultural relativism, Franz Boas emphasizes that the thoughts of educated and intellectual individuals will remain shallow without relying on the past, and characterizes past societies and modern societies within the framework of the educational function of society as a whole culture. The concept of cultural relativity is a reflection of the anthropological evolution of culture as a phenomenon. Since it will not be enough to examine the concept of relativism of Franz Boas, who laid the foundations of American anthropology, even if it is a single phenomenon, different cultural approaches will also be used.

In our study, Franz Boas's “Cultural Relativity” and its effects on education will be investigated, its meaning and functions will be investigated, and a critical perspective will be displayed by examining the common perspectives of cultures by putting people in the center. Interpreting the views of theorists so that cultures can be interpreted in their own contexts will

enable us to develop an unbiased perspective on societies. It will be examined how education affects cultures, whether the concept of relativity should be examined from pure identity point of view at the point of understanding the teachings of societies, or whether it is revealed by teachings in modern and traditional societies in a cultural context enrich our business. Our thesis will shed light on a valuable phenomenon and the lack of studies on the concept of cultural relativism, and will reveal the views of folklore theorists.

Key words: Franz Boas, culture, relativism, cultural relativism, education.

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

C.: Cilt

Çev.: Çeviri

Ed.: Editör

s.: Sayfa

S.: Sayı

Vd.: Ve diğerleri

Y.y.: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında Franz Boas'ın her kültürü kendine özgü kabul eden ve kültürleri kendi içerisinde değerlendiren yaklaşımı kültürel görelilik teorisi incelenmiştir. Amerikan kültürel antropolojinin kurucusu kabul edilen Boas, her kültürü biricik kabul eden kültürel rölativizm kavramını sistematik bir çizgiye oturtmuştur. Bu anlayışa göre kültürleri genel geçer tasniflere koymaktan ziyade kültürlerin pratiklerinin tartışılamaz olduğunu ve kurgulanışlarının eleştirilemez olduğunu öne sürer.

Toplumlar kendine özgü ritüelleri ve kabulleriyle eşsizdir. Küreselleşme ile evrensel bir kültür yaratma düşüncesi hedeflense de kültürlerarası inançlar ve ırksal farklılıklar bu duruma büyük ölçüde engel olur. Bu durum da kültürel görelilik kavramının hedeflenen kültürlerin kendine has özelliklerini ortaya koyar. Boas kültürel rölativizmi istemli bir kuram haline getirmeden evvel üzerinde çalıştığı toplulukları ve kültürlerini bizzat incelemiştir. Franz Boas ırksal farklılıklara sık sık değinmekle beraber ilkel toplumların ritüellerinin modern toplumların kabulleri yanında sık sık eleştiriye maruz kaldığını ifade eder. Modern toplumların ilkel toplumlardan her bakımdan daha üstün kabul edilmesinin bir yanılgı olduğunu vurgular. Toplumları herhangi bir önyargı taşımadan var oldukları biçimiyle kabul etmenin gerekliliğini sık sık dile getirmekle beraber toplumları antropolojinin gerekliliklerine göre araştırmıştır. Sahada yaptığı çalışmalar, dünya kültürlerine yönelik araştırmalar için büyük önem arz etmekle beraber eğitime de büyük katkı sağlamıştır.

Franz Boas, kültürel antropoloji biliminin kurucusu kabul edilmekle beraber ilkel kabileler üzerine yaptığı çalışmalarla da eğitime büyük katkılarda bulunmuş bir akademisyendir. Yetiştirdiği öğrencileri etnolojik araştırma tekniklerini de Boas gibi sahada aktif olarak kullanmışlardır. Franz Boas'ın kurmuş olduğu antropoloji ekolünü devam ettirmişler ve kendi bakış açılarını da kullanarak kültürel çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu noktada Franz Boas'ın eğitimci kimliği ve eğitime kazandırmış olduğu çaba göz ardı edilemez. Çalışmamızda kültürel görelilik kavramını eğitime katkıları bağlamında incelemeye çalıştık. Eğitim bilimleri alanında üzerine çalışma yapılmamış bir konu olması bakımından yaptığımız çalışmanın faydalı olmasını temenni ediyoruz.

Öncelikle tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup bana yardımcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Açа'ya teşekkürlerimi sunarım. Bu zorlu tez süreci boyunca benden desteğini bir an bile esirgemeyen değerli arkadaşım Ayşe Sezer'e, bu uzun eğitim hayatım boyunca benden desteklerini esirgemeyen hep yanımda olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

1. GİRİŞ

Franz Boas ve onun kültürel rölativizm olarak adlandırılan kuramı gerek kendi dönemi gerek sonraları için etnoloji ve antropoloji alanları için önemli dönüm noktaları ve bakış açılarından birini oluşturmaktadır. Her kültürün kendi içerisinde ve kendi dönemine göre değerlendirilmesi, içinde bulunduğu toplumun, içinde bulunduğu dönemi anlamak ve dünya ile kıyas yapmak açısından önem teşkil etmektedir. Frans Boas ve öğrencilerinin antropolojik çalışmalarında kullandığı bu yöntem, toplumları ve kültürleri anlamamız açısından 'etik' olarak adlandırılan yaklaşıma ek olarak 'emik' bakış açısını getirmiştir. Etik bakış açısı, doğru ya da yanlış olan kültürel kuralların, modern dünya bakış açısına göre yorumlanışı ve yargılanışını temel almaktadır. Bu sebeple etik bakış açısıyla kültürlerin yorumlanması, çağına göre eski ya da ilkel kabul edilecek birçok kültür ve inanışa aynı gözle bakılmasına sebep olmaktadır. Uzun zaman etik bakış açısına sahip olan araştırmacılar, ilkel olarak adlandırdıkları toplumları 'kültürsüz' olarak algılamış ve tabir yerindeyse 'barbar' olarak nitelendirmiştir. Boas'a gelinceye kadar birçok önemli isim (Spencer ve Tylor gibi), tek hatlı kültürel evrim modelinin etkisi altında kalmışlardı. Fakat Ratzel'in coğrafya ile ilgili bilgilendirmesi, yani difüzyon (yayılma) ve göç konularına vurgu yapması, insanlığın hem biyolojik hem de kültürel gelişimine farklı bir bakış açısı sunmuştu. ''Evrimci görüşe göre insan ırkını içine alan, kültürel yaşantı içerisinde tarihsel değişimlerin her yerde aynı olduğunu ve bu nedenle bütün ırklara uygulanabilen kesin kanunları temsil etmektedir''[1] [1](2012: 57).

Yayılmacı yaklaşım olarak bilinen bu teori, Edward Tylor'ın klasik eseri 'Primitive Culture'[22] (İlkel Kültür)'ın giriş bölümünde açıkça belirtilmektedir. Dünyanın farklı bölgelerindeki toplumların gelişimlerinde paralellik olduğu, birbirinden uzakta benzer kültürel örüntülere sahip toplumların var olduğu bilinmektedir. Tabiki bu benzerlikler salt bir yayılım kavramı ile açıklanamamakta olup Bastian'ın kültürel olguları psikolojik bağlamda ele alması, evrimci görüşünü destekler niteliktedir. Bunlar;

[1] Boaz, Frans, *Etnoloji Yöntemleri*, çev.: Neslihan Kabaklı, İnsanbil Dergisi 1(2):56-61, 2012. Makalenin orijinali American Anthropologist'in 22. cildinde (sayı 4, s. 311-321, 1920) yayımlanmıştır. Türkçe çevirinin İnsanbilim Dergisi'nde yayımlanması için ilgili dergiden izin alınmış ve çevirmen tarafından metne Türkçe ve İngilizce özet eklenmiştir.

[2] Tylor, Edward B. (1920). *Primitive Culture*. London: John Murray. 1 Aralık 2022 tarihinde https://archive.org/stream/primitiveculture01tylouoft#page/n17/mode/2up/search/belief adresinden erişildi.

1. Aynı masalın işlevinin toplum ekonomisinin değişmesine bağlı olduğu yani söz konusu kültürel ortama uygunluk bağlamında yeniden şekilleneceği,

2. Ekonomik ve kültürel değişimlerin yaşandığı ortamda dinleyicilerin masalın içeriği ve işlevinde değişiklik yapabileceklerine (2005: 236-237) dikkati çekmiştir. Performans Teori'nin kurucularından olan Petr Bogatrev'in 'Moravian Slovakya'da Halk Kostümlerinin İşlevi' adlı kitabında ise söz konusu bölgede kullanılan giyim eşyalarını incelemiş; söz konusu geleneksel giysileri işlevleri bağlamında:

1. Büyüsel

2. Dinî

3. Yöresel

4. Yaş grubu

5. Erotik

6. Günlük

Olmak üzere gruplara ayırarak değerlendirmiştir (2005: 237). Çalışmamızın konusu Franz Boas'ın kültürel rölativizmi ve eğitim alanına etkileri, kültürlerin bağlamlarında incelenmesinin gerekliliğini savunan görüşleri ortaya koymak, modern ve geleneksel kültürlerde eğitimin rolü konularını incelemek ve anlamlandırmaktır. Çalışmamızda konu Franz Boas'ın kültürel rölativizmi ve eğitime etkileri ile sınırlandırılmıştır. Bu konu içerisinde;

Kültür sorunsalı,

"Uygar Beyaz Avrupa"nın "öteki" (kültürsüz topluluklar) algısı,

Toplumlara ve kültürlere etnosantrik bir gözle yaklaşmak,

Herder ve Adolf Bastian'dan Franz Boas'a kültürel rölativizm,

Franz Boas'a kültürel rölativizm,

Franz Boas'ın "öteki" toplumlara ve kültürlere bakış akışı,

Kültürel rölativizme dönük eleştiriler,

Kültürel rölativizm konusu çerçevesinde Franz Boas'ın kültürleri inceleme şekli irdelenecektir. Türk edebiyatı ve antropolojisi açısından yapacağımız çalışma görelilik kavramını yüzeysel olarak değil bir düşünme biçimi olarak açıklamaktadır.

İlkel topluluklar üzerine görüşleri Boas'ın çalışmalarını değerli kılar. Çünkü o da Tylor'ın izinden giderek, kültürün karmaşık bir yapı olduğunu savunur. 1891 yılında 'Primitive Culture' isimli eserinde en geniş kapsamlı kültür tanımını yapan Tylor kültürü; insanın bir toplumun üyesi olması dolayısıyla elde ettiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek, diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan çok karmaşık bir bütündür (1920: 1) ifade etmiştir. Buradan hareketle, Tylor en detaylı kültür tanımını yapan ve bilimsel kültür kavramını bulan kişiyse, Boas ilkel kültürler üstüne yerinde doğrudan ve süreli gözlemle anketler tertipleyen ilk antropologdur. Bu anlamda etnografyanın bulucusu Boas'tır. Kültürel rölativizm, her kültürün benzersiz olduğu ön kabulünden hareketle, o kültüre ait pratiklerin ve kimlik kurgulayışlarının tartışılamaz olduğunu öne sürmekte; Boas ilkel kabilelerinin ritüellerini örnek göstermektedir.

Adolf Bastian, dünya çapında yaptığı zengin gezilerin de etkisiyle, kültürler arasındaki benzerlikleri etnolojik olarak açıklayan bir sistem geliştirmiştir. Bu görüş, etnolojik açıdan ilk olması ve kendinden sonraki etnolog ve antropologlar açısından önem arz etmektedir. Kültürlerin benzerliği meselesi açısından Boas, Bastian'dan büyük oranda etkilenmiştir. 1860'ta temel eseri olan üç ciltlik Der Mensch in der Geschichte (Tarihte İnsan) isimli eserini yayımlayan Bastian, sonra yayımlayacağı eserlerinde de olduğu gibi, farklı kültürlerin benzer gelişme yollarını takip ettiğini düşünüyordu ve bunu kaleme aldı. Bastian'ın geliştirdiği etnolojik sistemi, 'temel düsünceler', 'halk düşünceleri' ve 'coğrafi bölgeler' kavramlarına dayanıyordu. Kısacası, toplumların sosyal hayatları ve tarihleri, coğrafi bölgelerde çevresel faktörleri de içine alarak bir kültür meydana getiriyordu.

Bastian'ın görüşlerine paralel olarak, aynı zamanda antropolojinin babası kabul edilen Herder'in görüşleri de benzer ve önemlidir. Tarih felsefesinin de kurucusu sayılan Herder, tarihin oluşumunda insanın değil de insanın genel özelliklerinin olduğu, doğal bir evrimsel anlayış geliştirmiştir. Bu anlayışa göre, doğa ve tarih sürekli olarak kendi içlerinde dönüşmektedir. Bu sebeple kesin bir nedensellik veya yasaya bağlılık söz konusu olmadığından, tarihsel gerçekleri bilmek de zordur ve olaylar karmaşıktır. Herder'in görüşlerinden hareketle Boas'ın, ondan da etkilendiği görülmektedir. Çünkü Boas da kültürel meselelerde nedenselliğin olmadığını ve kültürel/sosyal yapıların oldukça karmaşık olduğunu savunmaktadır.

Boas'ın ilk olarak 1896 yılında yayımladığı, "The Limitations of the Comparative Method

of Anthropology" (Karşılaştırmalı Yöntemin Sınırları) adlı yazısı, tüm olay ve sosyal yapıların tarihinde çeşitliliğin bulunduğunu savunuyordu. Aynı zamanda Boas, etnografik verilerin hem kendileri hem de tarihinde fazlasıyla karmaşıklık bulunduğu için, genel yasalar çıkarmanın güç olduğunu da savunuyordu. Bu sebeple her türlü sosyal olay, karşılaştırmalı olarak incelenmeliydi

Çalışmamız toplumları ırksal kökenlerine göre incelenmesinin imkansızlığını, saf ırkın mümkün olmadığını anlamlandırmaya; kültürel görelilik başlığı altında toplumları eşsiz görmemizi sağlayacaktır. Boas'ın 1911 tarihli ve ileride 'kültürel bellek' kavramının da temelini de oluşturacak olan Mind of Primitive Man (İlkel İnsanın Zihni) isimli eseridir. Dünyanın farklı yerlerindeki sosyal yapı ve zihniyetin bünyesinde ortaklıklar barındırdığını; bunun sebebinin de insan zihninin aynı şekilde çalışması olduğunu savunmuştur. Boas burada tümevarımcılığı savunuyor, kültürel yaklaşımların hepsini bir arada kullanmaya çalışıyordu.

Kültürel görelilik ile ele alınmayan bir düşünsel sürecin ancak yüzeysel kalacağı da söylemlerinin dayanak noktalarından biridir. Onlara göre kültürel çerçeveler karşılaştırılamazlar, onlar arasında "iyi'" ve "kötü'" ya da bir üstünlük derecesi yoktur. Her kültür içinde barındırdığı gerekliliklerle bir bütündür ve bunun aksini iddia etmek toplumsal yapının temellerine ters düşer.

Amerikan antropolog Franz Boas, kültürel rölativizm konusunda derinlemesine saha çalışması yapmış; bu yapının toplumlar üzerindeki etkisinin nasıl ortaya çıktığını ırk -toplum bazında ortaya koymuştur. Boas'ın 1962 yılında yayınlanan "Antropoloji ve Modern Yaşam" adlı eserinde bireyi toplumdan bağımsız değerlendirmenin imkânsız olduğunu ifade etmekle de beraber coğrafyadan bağımsız bir birey düşünülemeyeceğinin altını çizmiştir. Boas'ın rölativizminden hareketle birey, toplum ve coğrafya ilişkisi vazgeçilmez bir bütündür. Toplumdan bağımsız yaşayamayan birey ritüellerin de tartışılamaz olduğunu, belli kabullerin toplumda yer edindiğini ve tartışmaya açık olmadığını ileri sürer.

Franz Boas ve öğrencileri toplumların kendi bağlamlarında incelenmesi gerektiğini öne sürmüştür. Ruth Benedict, Boas'ın yönlendirmeleri sonucunda toplumları kendi bağlamlarında incelemiş kültürel rölativizme dayalı bir dizi çalışma yapmıştır. Orijinal isimleri " Patterns of Culture" (1934) ve "The Chrysanthemum and Sword" (1946) olup Türkçeye 'Kültür Örüntüleri' ve 'Krizantem ve Kılıç' olarak çevrilen iki eserinde de toplumların kendi içlerinde geçirdikleri süreçleri hem karşılaştırmalı vermiş hem de onların özel oldukları üzerinde ısrarla durmuştur. Toplum bazlı yapılan çalışmalar rölativizme dayanak oluşturacak birincil kaynaklara örnek gösterilebilir. Özellikle ilkel topluluklar üzerinde yapılan çalışmalar kültürün insanı nasıl şekillendirdiğini ortaya koyması bakımından çok önemlidir. O toplumun inanç, ritüel, ahlaki

yaklaşımları başka toplumlarla kıyaslanmamalı kendi ahlaki çizgisinde değerlendirilmelidir.

Boas'ın diğer bir öğrencisi olan Margaret Mead; Okyanusya halkları arasında kadın hakları, çocuk yetiştirme ve değişen cinsiyet algı ve rolleri hakkında çalışmalar yapmıştır. Mead'in teorisine göre, annelik ve babalık algıları ile bekaret ve cinsiyet algıları toplumdan topluma değişmekteydi. Bunu destekleyen 1928 tarihli ve en önemli eseri "Coming of Age in Samoa"dır. Türkçe'ye, "Samoa'da Ergen Olmak" olarak çevrilen eserde, Samoa halkı arasındaki cinsiyet algılarından bahsedilmektedir. Kültürel görelilik konusunu en iyi işleyen eserlerden birisidir.

Kısaca Franz Boas'ın çalışmaları etkileşimde bulunduğu bir dizi kuramcının rölativizm konusuna yaklaşımları bağlamında incelenecektir. Rölativizm konusu ve kapsamları kültürel bağlamda bir dizi çalışma ile ifade edilecektir.

Türkiye'de kültürel rölativizm kavramına ve kültürün üstlendiği işlevleri değerlendirildiğinde kapsamlı ve derinlikli bir çalışmanın olmaması, çalışmamızın özgün tarafını oluşturmaktadır. Çalışmamızın diğer bir önemli tarafı ise, Türkiye'de oldukça sınırlı olan kültürel görelilik olgusu ile yeterli çalışmanın olmaması yahut halk bilimi alanlarındaki disiplinler arası kültürel çalışmalara bir katkı sunacak olmasıdır. Buradan hareketle toplumlar arası kültürel ritüeller topluma özgü kabul edilecek, disiplinler arası bir çalışma ile hem kültürel kıyaslamaların gereksiz ve geçersiz olduğu ortaya konacak hem de ilkel kabileler de dahil olmak üzere eğitimin her dönemde geçerli olduğu araştırılacaktır. Çalışmayı özgün kılan en önemli tarafı ise Franz Boas'ın saha çalışması sırasında kabileler ile ilgili kabulleri belli dayanaklarla toplumları eşsiz kabul etmesidir. Biz de çalışmamızda toplumların bir aradayken kendi bağlamlarında bireysel ve kolektif davranışlarını inceleyeceğiz. Kültürel görelilik kavramından hareketle toplumların kültürel ve antropolojik değeri bütüncül bir yapıda yorumlanarak, kuramcıların araştırmaları incelenerek verilerle inanç ve uygulama algısındaki değişimler tespit edilecektir. Kısaca çalışmamızın özrü ve çalışmayı ortaya koyarken yararlandığımız kaynaklar ışığında Franz Boas'ın kültürel rölarivizm kavramını nasıl ortaya koyduğunu açıklayacağız. Tezimizin özgün değeri; kolektif hafızada yer alan tek bir kültür algısının yıkılması, rölativizmin toplumlarda ne şekilde görüldüğü modern bir bakış açısıyla incelenecek olmasıdır.

1920 ve 30'lu yıllarda Franz Boas ve onun ünlü öğrencileri Ruth Benedict ve Margaret Mead gibi isimlerin büyük katkısıyla oluşturulan kültürel görelilik, antropolojinin temel bir öğesi oldu. 'İnsan, toplumun ve kültürün evrenselliği hakkındaki kanıtlara meydan okumaktadır'

görüşünü benimseyen antropologlar, hermenötik[3], post-yapısalcılık[4] ve yapıbozumculuk[5] gibi alanlardan da etkilenmiş ve yararlanmışlardır. Ayrıca, Einstein'ın *evrenin akıl almazlığı* düşüncesinden yola çıkılarak, bir nevi 'İnsana ait anlaşılır tek gerçeklik, onun anlaşılmazlığıdır' ilkesi benimsenmiş ve her kültür kendi içinde anlamlı ve doğru sayılarak, bazı durumların kabahatli görünmesini engeller düşüncesi hâkim kılınmıştır. Fakat bu konu ilgi odağı olmakla beraber, derin boşluklara da sebep olmuş, Totaliterlik ve II. Dünya Savaşı gibi dönemlerden sonra eleştirilmiş; görelilik işlevselcilikle (tüm gelenek ve göreneklerin pozitif sosyal fonksiyonları olduğu durumu) birlikte var olmuştur. Göreceliği farklı bir boyutta ele alan *Geertz* için, ''yorumcu açıklamalar -ve bunlar sadece yüceltilmiş tefsirler-lügat- çeler değil, açıklama biçimidir- dikkatini kurumlar, eylemler, imgeler, ifadeler, olaylar, âdetlere, toplumsal bilimlerin ilgilendiği bütün olağan nesneler, kurumlar, eylemler, âdetler ve her ne anlama geliyorsa ona yöneltir'' (2007: 34). Ayrıca onda kültürlerin birbirinden üstün olmasından ziyade, bu kültürlerin karşılaştırılamayacağı, fikri ağır basar ve aynı kültür içerisinde karı kocanın bile aynı duyguları paylaşamayacağını söyler (Kendi toplumum dışındakiler hariç her insan bana düşmandır). Epistemolojik görelilik savunucuları gibi, yorumcu antropologlar da karşılaştırmanın geçerliliğini yeniden inşa etme girişimlerini reddetmektedir. Onlar için tüm insani inanç ve uygulamalar kendi bağlamları bakımından anlaşılmalıdır.

İlk dönem antropologlarının birçoğunun romantik bir anlayışa tabi olduğunu yukarıda da belirtmekle beraber, her türlü uygulama ve inanışın adaptif olarak kabul edilmesinin altında da bu görüşün yattığını belirten yazara göre, on dokuzuncu yüzyıl antropoloğu Edward Taylor'un hayatta kalanlar olarak adlandırdığı, zamanında işe yararken şu anda işe yaramayan uygulama inançların olduğu, görüşü es geçişmiştir. Geleneksel uygulamaların faydasız ve gereksiz olduğu yeni işlevselciliği ortaya çıkaran Malinowski ise şöyle söyler: Her işlev, uygulama ve fikir, hayati bazı fonksiyonları yerine getirir. Radcliffe Brown da aynı görüşe tek farkla binaen; her kurum ve geleneğin doğru ve iyi olması fikri ile dalga geçer.

Kültürel görelilik temsilcileri arasında bulunan Benedict, Freud'u tüm topluma suç atfetmek ve bütün halkı nevrotik göstermesi açısından eleştirir ve onun görüşlerini doğru bulmaz.

---

[3] Yorumbilim

[4] Post-yapısalcı felsefe anlayışında, özellikle felsefe metinlerinde görülen bilgiyi dizgesel yollarla temellendirme çabası sırasında, sorunsuz olduğu düşünülerek yapılan belirtik ya da örtük varsayımların ortaya konarak sorun haline getirilmesi amacı oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu felsefenin önemli bir bölümü, yazarlarca ve okurlarca metnin nasıl oluşturulduklarını sorgulamaya yönelik bir anlam, dil ya da metin felsefesi oluşturmaktır.

[5] Derrida'nın geliştirdiği bir okuma metodu olan yapıbozumculuk, klasik felsefe metinlerinin bilinçdışı kaynaklı dile getirilmemiş yönlerini ortaya serip, metnin üstüne kurulduğu ikilikçi yapıyı çökertmeyi amaçlar. Dilbilim ve Saussure için ayrıca bkz.

Tabiki bu görüşün, daha doğrusu psikanalitik kavramının daha sonraki dönemlerde gerek Jung gerek Eric Fromm, Lacan ve Adler gibi isimlerce geliştirildiğini düşünürsek Freud'un yetersiz görülmesini bir dereceye kadar anlayabilir fakat özellikle Jung'un ortaya attığı kolektif bilinç/arkaik bilinçaltı kavramını asla es geçemeyiz. Çünkü tek başına arkaik bilinçaltı kavramı bile, insanlık tarihinin ortak korku, inanç ve kültür bilinçaltını oluşturması sebebiyle rölativizme karşı çıkan bir konudur. 1955 yılında Eric Fromm tarafından yayınlanan Sağlıklı Toplumlar[6] kitabı, her toplumun işlevini yerine getirebildiği kadar normal olduğunu söyler. Aynı zamanda akıllı toplumlarla beraber hasta topluluklar da olduğunu söyleyen Fromm, Freud'u destekler biçimde insanların ihtiyaçlarını karşıladığı kadar da mutlu olduklarını söyler. Bu sebeple *Eric* Fromm'u bir sosyal psikolog olmasının yanında kültür araştırmacısı olarak da düşünebilir; 'hastalıklı topluluklar' konusuna değinerek rölativizm konusunu tartışan kişiler arasında gösterebiliriz. Kültürel görelilik konusuna diğer bir eleştiri ise, 1960 yılında Peter Murdock tarafından Benedict'e hitaben yapılmıştır. Benedict'in, kültürel bir öğenin bağlamı dışında bir anlama sahip olamayacağı fikrini saçma bulmakla birlikte, Herskovits'in tüm kültürlere eşit seviyede saygınlıkla yaklaşmanın da gereksiz olduğunu söyler. Yamyamlık, kölelik, büyü ve yaşlıların öldürülmesi meselesinde saygınlık görmez.

[6] Eric Fromm'un 'Sane Society' isimli kitabı 1934 yılında kaleme alınmış, İngilizce'den dilimize *Sağlıklı Toplum* olarak çevrilmiş ve ilk basımı 1982 yılında yapılmıştır. *Hasta Toplumlar* kitabında, bu kitaptan *Akıllı Toplumlar* olarak bahsedilir. Fakat kitabın Türkçe çevirisin ismi 'Sağlıklı Toplum*'dur.*

1.1. Çalışmanın Amacı ve Hedefleri

Franz Boas'ın kültürel görelilik ve eğitime katkılarını değerlendirmek, toplumların kültürlere bakış açısı değerlendirilirken onları bağlamlarında değerlendirmek gerektiğini ortaya koymak, eğitime görelilik kavramının hangi değerleri kattığını ortaya koymaktır. Kültür kavramını toplulukların eğitim seviyesine bağlı olarak incelenip incelenmediğini açıklamak, toplumlararası görelilik kavramını artzamanlı ve kültürel alanda araştırmaktır. Franz Boas'ın kültürel rölativizminin eğitime katkıları daha önce incelenmemiş olup çalışmamız bu alandaki eksikliği disiplinler arası bir çalışma ile kapatmayı hedeflemektedir.

Birey, toplum ve coğrafya açısından değerlendirildiğinde Franz Boas'ın kurucu kabul edildiği antropoloji; bilimi her kültürün benzersiz olduğu ön kabulünden hareketle inşa edilmiştir. Rölativizm kavramını bu bilime dayanak olarak gösteren Boas, kültürlerin insan topluluklarını bir arada tutan kuvvetli bağlardan olduğunu vurgulamıştır. Bizler de kültürün ister ilkel kabilelerde ister modern toplumlarda olsun eğitim merkezli şekillendiğini çalışmamızda irdeleyeceğiz. Rölativizm konusuna modern bir bakış açısı sağlamak ve anlaşılmalarını sağlamak, eğitim-kültür bağlamında bu alanda oluşmuş eksikliği gidermek için bu çalışma oluşturulmak istenmektedir. Çalışmamızın temelinde modern dünyanın getirileri göz önüne alınmakla birlikte günümüz bilgi birikimleri yeniden değerlendirilerek çalışmamıza dayanak oluşturacaktır.

Çalışmanın öngördüğü hipotezler;

Franz Boas'ın ritüelleri değerlendirirken her topluma ait uygulamaları eşsiz olarak değerlendirmesi, topluma özgü kabul etmesi çalışmamızda rölativizm kavramını şekillendirmektedir. İlkel toplulukların ritüelleri verilen belirgin örneklerden kabul edilir. Örneğin Kızılderililerinin en büyük isteği, genel davranış seviyesine uygun hareket etmek ve öne çıkan birisi olmamaktır. Öne çıkma arzusu, beraberinde kaçınılması gereken nefret hissini getirir. Hayatımıza hükmeden uğraşılar, korkuyla bir araya gelen ve öne çıkan sorumluluklardan kaynaklanır; bu da yaşamın sabit bir akışta ilerlemesini sağlar.

Kültürler arası ritüelleri toplumun parçası olarak kabul etmek eğitimle mi mümkündür? Bu noktada eğitimin işlevi nedir? Cevabını aradığımız bu sorular toplumları inceleme noktasında bizlere referans olmaktadır. Kant ve Herder gibi Alman filozoflarından etkilenen Franz Boas, bu çerçevede kültürün bize penceresini açmıştır. 20. yüzyıl antropolojisinde çokça tartışılacak olan bu metodolojinin temelinde onun perspektifleri yatmaktadır.

Rölativizmin ortaya çıkmasında Batı'nın konumlandırdığı evrimci-ilerlemeci anlayışlarla

kültüralist anlayışların çatışması yeni bir odak oluşturmuş, görelilik anlayışını güçlendirmiştir. Toplumların öğretilerine önyargısız bir bakış açısı geliştirmek adına toplumları araştırmak ve anlamlandırmak çalışmamızın hipotezleri arasında yer almaktadır. Toplumların önyargısız incelenmesinde ve bir bütün olarak ele alınmasında görelilik kavramı merkeze alınmalıdır.

Çalışmamız toplumları ırksal kökenlerine göre incelenmesinin imkansızlığını, saf ırkın mümkün olmadığını anlamlandırmaya; kültürel görelilik başlığı altında toplumları eşsiz görmemizi sağlayacaktır. Eğitim kavramının güncel bilgi birikimi dışında her dönemde belli şekillerde oluştuğunu bilmek; toplumların sosyo-kültürel bağlamlarında araştırılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada incelenip yorumlanacak veriler 'literatür tarama yöntemi' kullanılarak yazılı kaynaklardan elde edilecektir. Bunun yanı sıra, kültürel rölativizmin, Türk kültür ve eğitim sistemine uyarlanması söz konusudur. Çalışmada, veriler simge, anlam ve işlev odaklı bir şekilde incelenip yorumlanacağından yorumsamacı yaklaşım/yöntem öne çıkarılacaktır. 'Anlamayı anlama'ya odaklanan yorumsamacı yaklaşım, simgelere ve anlamlara esaslanmakta olup anlatı ve olguların sadece görünen anlamlarına değil, derinlerde yatan anlamlara da başka bir deyişle derin anlamlara da odaklanmaktadır. Derin anlamlara odaklanılması, antropolojik anlatı ve olguların anlamlandırılması açısından oldukça önemlidir. Çalışma, konusu ve amacı gereği disiplinlerarasılığı gerektirmektedir. Bu sebeple, özellikle antropoloji, psikoloji ve kültürel çalışmalar alanlarında geliştirilen yaklaşımlardan da yararlanılacaktır.

2. FRANS BOAS'IN KÜLTÜREL RÖLATİVİZMİ

2.1. İnsan Doğasını Anlamak

Birçok disiplinden araştırmacının yıllardır kafa yora geldiği bir durum olan insan doğası ve ihtiyaçlarını anlama konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan ilki, Marvin Harris ve onun insan davranışlarına dair açıklamalar yaptığı ve 'insansıların psikobiyolojik dürtüleri' olarak adlandırdığı araştırmasıdır. Bu araştırma, temel olarak dört noktanın tanımlanmasına yol açmıştır, bunlar; 'yemek ihtiyacı olarak tanımlanan ve daha besleyici olan yemekleri az besleyici olanlara tercih etme eğilimi; cinsel haz; daha az enerji harcayarak işleri yürütme ve aşktır. İnsan doğasına ilişkin bu ilk değerlendirme, Malinowski'nin[7] ilk ve alay konusu olan üreme, sağlık ve metabolizma gibi psikobiyolojik ihtiyaçlar bakımından tanımlanan insan doğası konseptinin çok daha kısa bir şeklidir. *Melvin Konner* gibi modern araştırmacılar da diğer taraftan insanların tutku, korku, neşe, şehvet, aşk, elem, açgözlülük ve aşikâr olarak sosyal yaşamı problematik yapan birçok davranışın biyolojik esaslarını vurgulamıştır. Aynı zamanda kitapta yalan söylemek ve kendini kandırmak/aldatmaktan gibi olgulardan, psikanalist yöntemlerin varlığıyla adaptif ve kalıtsal olduğundan da bahsedilir.

İnsanların bir toplumla yaşamak için bir uyum sağlama genine sahip olduğu birçok akademisyen tarafından kabul edilmiş bir görüştür. Fakat toplumla birlikte yaşamak güven duygusunu geliştirirken aynı zamanda endişe geninin oluşumuna da neden olur. Bu durum temel iç güdü olan hayatta kalma ile ilgilidir. Şüphesiz insanların birlikte yaşaması, bir kültürün oluşmasını da sağlamış, kültür olgusu insanlığın birçok duygusunu bastırmıştır. Kültür, nasıl yaşanması gerektiğini anlatan yazısız kurallar bütünü olarak, içerisine dini de alır ve tüm bunları harmanlayarak, yaşama dair tüm tehdit unsurlarını ortadan kaldırmayı amaçlar. Bu sebeple Tevrat'ta geçen '10 Emir' dini yasaklar olarak görülmesine karşın, kültürün de bir parçası sayılır. Genetik yatkınlıklarımız her ne kadar maladaptif uygulamalar üzerinde etkili ise, sonradan öğrenilen, düşünülen ve devam ettirilen davranışlar da maladaptifliğin sadece genetik olmadığı sonucuna bizleri götürür.

[7] 20. Yüzyılın en önemli antropologlarından olan ve Frazer'ın peşinden giden Malinowski, Sosyal Antropolojinin kurucusu da sayılır. Malinowski yöntemsel olarak bireyselcidir ve işlevselliği insan bedeni içerisindeki organik yapı ve insan psikolojisindeki temel unsurların ilişkisi ile toplumun çevreyle olan bağı üzerine odaklanan psikobiyolojik işlevselcilik ya da bio-psikolojik işlevselcilik olarak bilinir. Bilinen önemli çalışmaları arasında şunlar vardır; *Bilimsel Bir Kültür Teorisi, Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek, Vahşilerin Cinsel Yaşamı, Büyü, Bilim ve Din*.

Çağdaş ilkeller arasında da gözlemlenen *eril tahakküm*[8] mekanizması, erkeğin tahakkümü ve önceliği meselesidir. Erkek egemenliği altında hayatlarına devam topluluklar arasında, kadın ve küçük çocuklar daha geri planda kalmıştır. Maladaptif uygulamalar altında, yukarıda örnek gösterdiğimiz Tazmanya Aborjinleri arasında, erkek gücü gerektiren işleri kadınların yapmaları ve erkeklerin miskinlik etmeleri, kış aylarında çekilen açlığın bir nedeni ve maladaptif bir örnek olarak gösterilirken, bu toplum arasında bir eril tahakküm durumu da söz konusudur. Aka, Mbuti ve Zaire'nin Efe Pigmeleri gibi toplumlar arasında, çoğunlukla karbonhidratlı ilkel bitkisel besinler tüketen ve dolayısıyla sağlık yönünden daha fakir kalan kadınlara kıyasla erkekler, daha yüksek proteine sahip gıdalar tüketiyordu (Edgerton, 2015: 109). Devlet olgusundan yoksun ve devlet fikrinden çok önce yaşamış olan ilkel topluluklar arasında hakimiyetinin bedensel güç ile sağlandığı aşikardır. Ayrıca bedensel gücün tabir yerindeyse, bir gövde gösterisi olduğu da açıktır. Çünkü erkekler vücut olarak daha iri, kıllı ve kaslı iken, kadınlardaki yağ miktarı daha fazla ve yağlar vücudun meme ve kalça bölgelerinde toplanmıştır. Çünkü insanların başarılı adaptasyonuna genellikle bazılarının, daha dorusu güçsüzlerin harcanmasıyla erişilir ve bu kişiler genellikle çocuklar, kadınlar, çok yaşlılar ve az güçlüler olmuştur. Sadece buradan hareketle bile, erkek hakimiyetinin nedenlerinden birinin vücut yapısıyla ve kas yoğunluğu dolayısıyla güçle ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Fakat kitapta yer alan bu bilgilerin aksine, Rayna Reiter'ın 'Kadın Antropolojisi' kitabında yer verilen bazı bilgiler, durumun antitezi ve farklı açılardan da bakılması sebebiyle dikkate değerdir. ''Kültürel değerlerimizde kadın ve erkeğe verilen rollerin biyolojik yapılarıyla da ilişkisi vardır. Bu duruma örnek olarak vücut yapılarının kaderi etkilediği ve şekillendirdiğine dair inançlar hala vardır. Diğer kültürlerdeki cinsiyetlerin davranışları, yapılan araştırmalar neticesinde birçok kültürel değer ve yargıyı yeniden sorgulamamıza sebep oldu. Bunlar arasında diğer kültürde kadın işlerini erkeklerin; erke işlerini ise kadınların yapabildiğiydi. Bu kültürlerde örgü örmek, giysi dokumak ve yemek pişirmek bazen erkeklerin alanına girerken, midye toplamak için dalış yapmak, kano kullanmak ve ev inşa etmek bazı durumlarda kadınların işi olabiliyordu. Bu sebeple Mead'in cinsiyet rolleri ve kişilikler hakkında yaptığı öncü araştırma, psikolojik niteliklerin biyolojik temeli hakkında bazı şüphelere yol açtı. Çünkü Mead erkeklerin hassaslık, şefkat ve değişken duygusallık gibi 'kadınsı' özelliklere sahip olduğu, kadınların ise saldırgan ve kurnaz olduğu kültürlerden

[8] *Eril Tahakküm* kitabı, toplumsal cinsiyetin sorgusu ve eleştirisi olarak 1934 yılında Pierre Bourdieu tarafından yayınlanmış ve bu terimi ilk kez o kullanmıştır.

bahsediyordu. Antropoloji dışında, Karen Homey ve Viola Klein'ın çalışmaları, erkeklerin de kadınların da davranış açısından esnek olduğu ve herhangi bir ortamda kadınların ve erkeklerin nasıl davrandığını belirleyen şeyin anatomi değil, içinde bulundukları koşullar olduğu yönündeki savlarına destek sağladı" (Reiter, 2012:20). İlkel toplulukların dünyası ile bizim dünyamız arasında, cinsiyete dayalı roller ve görevler açısından farklılıklar olduğunu belirtmek gerekir. Toplum ve zamana göre değişen cinsiyet algısında, kitapta da bahsedildiği üzere, ilk tarihlerden bugünlere kadar gelen eril tahakküm gerçeği göz ardı edilemez. Erkeklerin kadınlara boyun eğdirmesi, her ne kadar bir şiddet göstergesi olsa da adaptif bir durumdur. Fakat bu durum hangi kadınların erkeklere nasıl ve ne şekilde itaat edeceği toplumlar arasında farklılık göstermektedir. Bazı yerlerde erkeklerin kadınlara olan üstünlükleri hafif ve neredeyse yok gibidir fakat bazı küçük ölçekli avcı toplayıcı nüfuslar dahil olmak üzere, toplumların çok büyük bir bölümünde kadınların davranışları çoğunlukla erkekler tarafından kontrol edilmektedir. Özellikle din gibi güçlü mekanizmaların, kişi ve toplumların özgürlük alanını kısıtlaması, özellikle erkeklere kıyasla güçsüz olan kadınlar üzerinde daha şiddetli hissedilmektedir. Buradaki eşitsizlik meselesi sadece kadın, çocuk yahut yaşlılara yapılan bir muamele değil, ekonomik gücü yahut saygınlığı olmayan erkeklere de erkekler tarafından uygulanan bir tahakkümdür. Kitapta yer alan bir örnekte, bir kabile reisinin kendi akrabalarına pozitif ayrımcılık uyguladığı, çalışma konusunda ise, diğerlerinden daha az çalışan bir akrabasının, tam gün çalışan erkekler ile aynı haklara sahip olduğu söylenir. Bu durum öfke, nefret gibi duyguları dışa vuracağı ve kabile içinde kavgalar çıkaracağı için maladaptif bir durumdur. Ayrıca bu durumun birçok örneğini maalesef günümüz dünyasında da görmek mümkündür. Eşitliği veya eşitsizliğin görünüşünü yaratacak çeşitli sosyal ve kültürel mekanizmaların varlığına rağmen, sosyal eşitsizlik insan varlığının evrensel bir gerçekliğidir; bir toplum içinde çatışma ve sömürü vb. gibi şeyler üreten, çıkarların rekabetine neden olur. Bununla birlikte sömürünün kim için ve ne zaman maladaptif olabileceği karmaşık sorulardır. Ayrıca bu bölümün son konusu olan siyasi sömürü/hakimiyet meselesinde ise, devlet fikrinin tamamen *eril* bir olgu olduğunu görmekte *ve* gerek devletler arası yapılan gövde gösterileri ile tamamen tahakküm fikri ile varlığını sürdürdüğünü söyleyebiliriz.

Bu zamana kadar süregelmiş, eski toplumların sağlıklı beslendiği inancı tamamen yanlış bir görüş olmakla birlikte küçük ve geleneksel toplumlarda en başta görülen sorun yetersiz ve sağlıksız beslenme biçimidir. Ayrıca gereksiz beslenme tabuları ve yetersiz/yanlış halk hekimliği uygulamaları da insan ölümleriyle birlikte hayatı kısa tutmuştur. İnsanların yerel pratisyenlerin yeteneklerine olan güveni günah çıkarma, arınma ve grup birlikteliği gibi duyguların yanı sıra

olumlu tedavi sonuçlarına neden olmuş fakat birçok bulaşıcı ve organik hastalık için mevcut tedavi yöntemleri iyi olmaktan çok zararlı olmuştur. Özellikle inanç temelli ve rasyonel olmayan tedavi şekilleri, bu tedavilerin *kocakarı* ilaçları adını almasını sağlamış ve sürü psikolojisi ile insanlar iyi olacaklarını düşünmüşlerdir. Ayrıca yanlış tedavi yöntemi ve enfeksiyon riski de bu işin cabasıdır. Bu sebeple bu ilkel tedavi yöntemleri, küçük bir oranla adaptif yahut yararlı birkaç özelliğe sahip olsalar da ölüm ve sakatlığa sebebiyet vermelerinden ötürü maladaptif olarak kabul edilirler. İlkel topluluklara dair diğer bir inanç da onların doğal yaşamda uzun bir hayata sahip oldukları ve mutlu olduklarıdır. Yetersiz beslenme ve salgın hastalıklardan sonra diğer bir konu, bazı halklar arasında stresin çok üst seviyede olmasıdır. Gerek dış toplumlardan gelen tehditler gerekse büyü temelli inanışlar, bu toplulukları *nevrotik toplumlar* olarak adlandırmamıza neden olmuştur. Bu sebeple stres, sadece modern toplumlara özgü bir problem olmayıp, hayatta kalma içgüdüsüne hizmet eden bir davranış olarak adaptif sayılabilecekken, bu durumun ileri düzeyde yaşanması, bazı toplumları gerçekten *hasta toplum* olarak adlandırmamıza neden olur. **‘‘**Hayatta kalan son Yahi Kızılderililerinden olan Ishi 'nin hikayesi küçük bir toplumun yok oluşunu acı biçimde göstermektedir. Ishi 1911 yılında Kuzey Kaliforniya’nın vadilerinden çekip gittiğinde, unutulmaz asaleti ve insanlığı onu araştırmaya gelen tüm insanları etkilemiştir. Başlangıçta tükenmiş, zayıf bırakılmış ve korkutulmuş olan Ishi ‘nin kıyafetleri paçavraydı. Sonrasında ise gömlek ve kravat taktı ama ayağı açıktaydı. Nihayetinde, ayakkabı giydi ve yürüyüşü çok fazla yavaş olsa da tüberkülozdan öldüğü 1916 yılına kadar, beyaz Amerikalılar arasındaki yaşamına devam etti. Yabancı bir hastalıktan dolayı ölmesi, Avrupa ve Amerikan silahları ile hastalıklarının bu insanları yıkıcı ziyaretinin önemli bir hatırlatıcısıdır’’ (Edgerton, 2015:218). Modernleşme ve bilhassa teknolojinin gelişmesiyle birlikte, bazı toplumlar üstünlüklerini kanıtlamış ve diğer topluluklar üzerinde tahakküm kurmaya çalışmışlardır. Tahakküm ve savaşlar, kültürlerin ve toplumların yok olmasının nedenlerinden sadece biri sayılırken; tahakküm altındayken bile *Yahudiler, Çingeneler, Lehler* ve *Ermeniler* gibi toplumlar varlığını ve kültürlerini sürdürmeye devam etmiştir. Toplum ve kültürlerin yok olmasında diğer önemli bir durum ise doğal afetler, açlık ve hastalıklardır. Benedict’in bahsettiği Kaingang yerlileri sonu gelmeyen kan davaları yüzünden nüfusunun neredeyse yüzde yetmiş beşi yok olmuştur. Dünyanın başka bir bölgesine baktığımızda ise, Avusturalya ve Tazmanya'daki birçok küçük toplum Avrupalıların müdahalesi karşısında hayatta kalamamıştır. Kaiadilt nüfusundaki önemli azalış yanlış beslenme ve hastalığa neden olan kıtlık dönemine denk gelirken, Kaiadiltler kertenkele, kurbağa ve vahşi kuşlar avlayıp bazı yabani sebze ve bal toplasalar da besinlerinin neredeyse tamamı balık avladıkları, kabuklu deniz ürünü

topladıkları ve dugong ve büyük kaplumbağalar yakaladıkları denizden elde ediliyorlardı. Bu yüzden kıtlık fikri, nüfus sayısını neden bu ölçüde düşürdüğünü ispatlar nitelikte değildir. Ayrıca, Avrupa müdahalesinden değil de yetersiz beslenme ve yoğun rüzgâr ile soğukla mücadele yüzünden pulmoner rahatsızlıklar ve dizanteriden muzdarip olmuşlardır Günümüz modern dünyasında düşünecek olursak, teknolojik gelişmeler, şehirleşme, kapitalizm ve akabinde getirdiği popüler kültürün etkisiyle, dünya genelinde saf bir kültürden bahsedilememekte ve birçok toplum yok olmanın eşiğine gelmiş bulunmaktadır.

2.2. Rölativizmden Değerlendirmeye

Yazarın bu bölümde ele aldığı konu, maladaptif ve faydasız gibi terimlerin birden fazla anlama geldiği ve odak noktasının insan/birey olduğudur. Bireyin çevresi ile gerekli adaptasyonu sağlayamamasıdır. Örnek verecek olursak, içki kullanmayı sevmekte bir problem yok iken, alkolik olmak maladaptif bir durumdur. Ayrıca çok fazla müsamaha gösterilmediği sürece bazı inançlar zararsız ve adaptiftir. Her kültürün kendi içinde bir anlam ifade etmesinin bir yere kadar anlam ifade edebileceğini söyleyen yazar; pislik içinde yaşayıp, eğitimden yoksun olan fakat kendi kültürlerini/ hayat tarzlarını bir şekilde devam ettiren Branch halkını örnek gösterir ve yirminci yüzyıl içinde ne kadar geri kaldıklarını, çeşitli hastalıklarla boğuşup, eğitimsiz kaldıktan sonra gereksiz bir hoşnutluğa sahip olmalarını çok da işlevsel ve sağlıklı bulmaz. Burada kültürün işlevselliğini sorgulayan yazar için, gereksiz ve bulunulan çağa uygun olmayan davranışların rölativizm içinde değerlendirilse bile çok da anlam ifade etmeyeceğini, bu sebeple rölativizm gerçeğinin tekrar tartışılması gerektiğini savunur. Antropolojide, karşılaştırmalı ve göreceli yaklaşımların birbirlerine muhalif olmalarını anlamayan, deyim yerindeyse insanlık adına hiçbir şey üretmediğini savunan yazar için hem yorumcu hem karşılaştırmalı yaklaşımın bir arada olması daha işlevsel ve evrensel bir düşünceyi beraberinde getirecektir. Aynı zamanda yazar, görecilerin diğer insanların değerlerine olan saygılarındaki ısrarının bilime zarar verirken, insan onuru ve haklarını da daha yücelttiğini sözlerine ekler. Bu sebeple yazar, halkın ve kültürün bekasını, insanların fiziki refahı ve hayattan memnuniyetine bağlamış; kültürün işlevselliğine dikkat çekmiştir.

2.3. Edgerton ve Hasta Toplumlar

Hasta Toplumlar kitabı, Robert B. Edgerton tarafından 1992 yılında kaleme alınmış ve 2015 yılında Türkçe' ye çevrilmiştir. Ününü büyük ölçüde bu kitaba borçlu olan Edgerton, Kaliforniya Eyalet Üniversitesinde psikoloji ve kültür antropolojisi alanında dersler vermektedir. Ayrıca Davranış Bilimleri İleri Araştırma Merkezi'nde akademisyen olan yazar, 2016 yılında aramızdan ayrılmıştır. Kitap genel itibariyle, kültür her zaman 'iyi ve doğru olanı mı yapar, sorgulanamaz mı?' sorusuna cevap aramakla birlikte, bazı kabile ve topluluklar arasında süregelen, *anlamsız* ve *faydasız* geleneklere odaklanarak, kültürün işlevsiz ve ölümcül yönlerini de ortaya çıkarır. Bu sebeple kitap, büyük oranda rölativizme bir karşı çıkıştır. Toplamda sekiz bölümden oluşan kitapta üç önemli husus ve onların örneklendirmeleri ve yeniden üretimleri üzerinde durulmuş ve Doğan Cüceloğlu'un önsözü ile kitaba giriş yapılmıştır.

Özellikle *İlkel Düzen Efsanesi*, *Adaptasyon* ve *Maladaptasyon* konuları üzerinde duran yazar, bu terimler ışığında kültüre farklı bakış açıları sunarak, *soylu vahşi mitini* okuyucunun zihninden yeniden silmeyi amaçlamıştır.

Kitapta genel itibariyle, karşılaştırmalı ve yorumsamacı bir yaklaşım benimsenmekle birlikte, dünya üzerindeki çeşitli çağdaş ilkellerin inanç ve uygulamaları, kültürün eleştirisi bağlamında örneklendirilmiştir. Bu sebeple bizler de *Hasta Toplumlar* kitabının verdiği örnekler ve savunduğu görüşleri baz alarak, günümüz açısından değerlendirmeye çalışıp, karşılaştırmalı bir eleştirisini yapmayı amaçlıyor ve kitabı tanıtmakla birlikte yeniden tartışmaya açmayı hedefliyoruz.

'Tüm toplumlar hastadır, ancak bazıları daha da hastadır' sözü ile giriş yapılan bu bölümde, insan sağlığı ve mutluluğunu diğer toplumlara kıyasla daha fazla tehdit eden geleneksel inanç ve uygulamaların varlığına dikkat çeken yazar, bu durumu örneklendirmek adına George Orwell'ın Hayvan Çiftliği adlı romanını örnek gösterir. Burada eşitlik adı altında yapılan dayatmalar, çeşitli hayvanların sembolleştirilerek nasıl bir tehdit unsuru haline geldiğini ve birtakım yıkımlara sebebiyet verdiğini, kültürel anlamda düşünmemizi sağlar. Ayrıca yazar, farklı topluluklardan verdiği inançsal örneklerle, bu durumun hemen her toplumda var olduğunu da dikkat çeker. Kan davası, kölelik, çocuk istismarı, insan kurbanı, kadı sünneti gibi uygulamalar, kendi kültürleri içinde gerekli ya da hayati önemler taşısalar da etik ve insan hakları açısından kabul görülemez davranışlar içerisindedir. Yaşadıkları çevreye iyi bir biçimde uyum sağlamış olarak görülen toplumlar bile, refahlarını ya da bekalarını dahi gereksiz ve tehlikeye atacak inanış ve uygulamaları hala ve ısrarlar sürdürmeye devam ederler. Yukarıda verilen örnekler günümüzde dahi varlığını sürmeye devam eden inanış ve uygulamalar olmakla beraber, bunlara ek ve örnek olarak büyü, intikam gibi ataerkil bir düşünce yapısına sahip uygulamaların da yarardan çok zararı dokunabilir. Özellikle çocukların beslenip büyümesindeki büyüsel uygulamalar onların gelişim süreçlerini psikolojik olmakla beraber fizyolojik anlamda da etkileyip, ölümlerine sebep olabilir. Buradaki asıl mesele, geleneksel uygulamaların işlevsizliği yahut Merton'ın ortaya attığı *bozuk işleve* sahip olmaları ve günümüz toplumlarında dahi bozuk işlev örneklerinin görülüyor olmasıdır. Bu sebeple Merton, sistemin adaptasyonunu azaltan bozuk işlevleri de en az işlevler kadar dikkate almıştır. Dolayısıyla, bir sistemin belirli unsurları koruması, bunların sistemdeki her birey ya da tabaka açısından işlevsel olduğunu göstermez diyerek, her kültürün mükemmel olmadığına dikkat çeker (Aça ve Yolcu, 2017). Büyünün çocuklar üzerinde uygulanması ve çocuk ölümlerine sebep olması, bir çeşit bozuk işlev durumudur.

Bu bölümde üzerinde diğer durulan konu ise, ilkel toplumların modern toplumlardan çok daha fazla uyum içerisinde olduğu inanışıdır. Bu durumu Edgerton kitabında şöyle ifade eder: ''Az sayıda antropolog halk toplumlarının dış güçler tarafından etkilenmesinden önce cinayet,

intihar, tecavüz ve savaşın bilinmediğine inanmaktadır fakat çoğu antropolog, etnografyalarını sanki bu tipten vakaların az sayıda olduğu ya da bu gibi davranışların bir şekilde insanların çevre koşullarına uyum sağlamalarına yardımcı oldukları gibi yazdılar. Sonuç itibariyle, daha iyisini bilen antropologlar tarafından bile ilkel düzen efsanesi farkında olunmadan teşvik edildi'' (2015:23). Bu mesele, insanların devletler tarafından görmezden gelinmesinin, fakirlik, hastalık ve dini-siyasi çekişme gibi konuların arasında kaybolmuş; bu homojen ve mutlu mesut yıllardır birlikte yaşayan halk ve toplumların varlığına birçok akademisyen de inanmıştır(!) Fakat bu durumun tersine, kültürlerini yaşatan basit ve küçük toplumlar da olmuş ve mutlu yaşamışlardır.

Bu, halkların beraber ve uyum içerisinde yaşadığı inanışının, *Aristofanes, Tacitus* ve *Eski Ahit*'e kadar uzandığını söyleyen yazar, bu görüşe yeni şöhreti, *Durkheim, Weber, Marx* gibi etkili figürlerin ortaya attığı 'kent toplumu' ve 'halk toplumu' arasındaki zıtlık fikrinin getirdiğini de ekler. Soylu vahşi kavramının idealize edilmesinde, sömürülen bölgelere ilk olarak tacir, asker ve misyonerlerin gitmesinin önemli bir rolü olduğunu söyleyen Edgerton, profesyonel anlamda antropolog yahut etnografların, bu bölgelere daha sonra giderek yamyamlık, işkence, büyücülük gibi iğrenç olayların araştırmacılar tarafından farklı ve yararlı fonksiyonlarının olabileceğinin vurgulandığını da sözlerine ekler. Ayrıca biyolojik ve kültürel evrim etkenini es geçen ilk dönem araştırmacıları, bu kişi ve toplumları yücelterek, insanlığın ilk ve saf hali olarak görülmesine ve modern dünyaya bu şekilde tanıtılmasına neden olmuşlardır.

Sonuç itibariyle, halk toplumlarına ilişkin bazı faydalı bilgiler kâşif, tüccar ve misyonerler tarafından rapor edildiğinden, bu bilgilerin çoğu yanlış hatta fantastiktir. Fakat yeni yapılan araştırmalar ve karşılaştırmalarla bu yanılgı yirminci yüzyıl başına kadar sürmüş ve aksi iddia edilene kadar modern insanın zihninde bu topluluklar *soylu vahşi* olarak yüceltilmiştir.

Yirminci yüzyıl sosyal bilimcilerinin en temel fikirlerinden biri olarak kabul edilen halk ve kent toplumları arasındaki zıtlık, geçiş sürecidir. Halk toplumları kazandığı duygusal, ahlaki ve sosyal bütünlüklerinden soyutlanarak, kent toplumuna geçiş sürecinde, zamanla toplum bilinçlerini de kaybetmişlerdir. Kirkpatrick Sale *Cennetin Fethi* isimli kitabında, Amerika yerlilerinin Avrupa onları fethetmeden önceki hayatlarında daha uyumlu, barışçıl, şefkatli ve rahat olduklarını ısrarla söyler. Bu fetih sırasında, kent ve halk toplumları arasındaki zıtlığını görebileceğimizi söyleyen Edgerton ise, bu zıtlığın evrimsel köklerden geldiğini de söylemektedir.

Bu insanlar (Amerika yerlileri) uyumlu yaşam biçimine ulaşmayı başarırken, aynı zamanda çevrelerini yok etmeden ve zarar vermeden *uyum sağlamasına* yardımcı olan geleneksel inanç ve uygulamaları da geliştirmişlerdir. Eskiden avlanma ve bir dereceye kadar tarım yapan

Iklar, hükümet tarafından avcılığı zorla bırakarak tarıma yönelmişlerdir. Bir süre sonra kuraklığın başlamasıyla açlık ve kıtlık çeken halk arasında hoşgörüsüzlük başlamış, yaşlılar ölüme terkedilmiş ve zayıf olanın yiyeceği elinden alınmıştır. Kitapta *Ik* toplumu üzerinden, açlık ve kıtlık bağlamında adaptif uygulamalara bu şekilde örnek verilmiş; kültür, hayatta kalma içgüdüsü karşısında mağlup olmuştur. Kısacası hayatta kalma içgüdüsü ile ortaya çıkan durumlar, modern anlamdaki ekonomik faaliyetler ve çevre koşullarına uyumun, adaptiflik içerisinde değerlendirilebileceğini söyler; şartlara uyum sağlayamayan insan, kültür, inanç vb. durumların ise uzun ömürlü olamayacağını belirtiriz. Maladaptifliğin ise net bir ifadesi olmamakla birlikte, dilimize *yanlış uyarlama* olarak geçmiş ve tanımlanması zor olabilen bir kavramdır ve asıl konu, yerine gelmesi gereken fonksiyonların neden gelmediğidir. Gerçek olan ise, basit ve küçük toplumların dahi memnuniyetsizlikten ve dertlerden (korku, açlık, çatışma vb.) tamamen arınmadığı; gerçek ve çok az toplumun uyum içerisinde yaşadığıdır. Küçük toplulukların bir kısmı, kronik olarak açlık içinde olduğundan, birbirlerini çok az umursamış, bu sebeple de onları ayakta tutan *saf kültür* olmamıştır. Bazen de kontrolleri dışındaki olaylara uğramışlar (kıtlık ve doğa olayları). Şehir ve köylü toplumlarda empati, kibarlık, aşk, nefret, açlık gibi durumlar baki olmadığından, insanlar temel ihtiyaçlarıyla ilgilenmiştir.

Bu sebeple yazarın deyimiyle, bir kültürel yapının devamını ısrar etmek yanlıştır. Ki adaptiflik de özünde değişim ve dönüşümlere yer veren, çevre ve şartlara uyum sağlayan bir mekanizma olup, ilkel toplumlardan günümüze değişerek dönüşen birçok adaptif uygulama, modern anlamda da varlığını sürdürmekte yahut yer yer maladaptif özellikler de gösterebilmektedir. Şüphe, nefret, korku, kıskançlık ya da öfke gibi bazı duygu durumları, bazı koşullar altında adaptif olabilir fakat diğer koşullarda maladaptiftir. Bunun belki de en etkili örneklerinden biri dedikodu mekanizmasıdır. Harari'nin deyimiyle gazetecilik faaliyetlerinin başlangıcı sayılan dedikodu başta, diğer topluluklara karşı kendini korumak için bilgi alışverişi niteliğinde olup adaptiftir. Fakat zamanla evrilen dedikodu kavramı, daha modern bir hal alıp sosyalleşme, yerme ve iletişim ihtiyacını görür oldu. Bu sebeple dedikodunun da hayatta kalma içgüdüsü sayesinde evrildiği ve günümüz dünyasında kendine yer bulan adaptif bazen ise maladaptif bir kavram olduğunu söyleyebiliriz (Harari, 2015:36).

2.4. Yeniden Ele Alınan Adaptasyon

Öncelikle adaptasyon, sadece hayatta kalmaya odaklanan bir olgu olmayıp, kültürel ve ekonomik devamlılıkla beraber, huzur ve refahı da içine alır. ''Çünkü genetik düzeyde

bakıldığında, şüphesiz ki doğal seleksiyon Pleistosen (buzul çağı) döneminde gerçekleşmiş ve bunun önemli bir kısmı da geliştirilmiş adaptasyona yol açmıştır'' (Edgerton, 2015: 268). Her türlü adaptasyonun zaman aldığı aşikardır ve psikolojik adaptasyon çoğu bireylerin ömrü boyunca gerçekleşir. İnsanlar hastalıklara karşı daha dayanıklı olmalı, stresi tolere edebilmeli, bilgiyi işlerken kolaylık göstermeli veya kendilerini buldukları belirli koşullara adaptif yanıtlar verebilmelidirler. Her ne kadar çok sayıda maladaptif inanç ve uygulama örneği ile karşılaşsak da birçok geleneksel inanç ve uygulamanın da insanların ihtiyaçlarına yeterince yanıt verebilmek ve onların sosyal sistemini korumak için destek olduğu açıkça ortadadır. *Julian Steward* ve diğer birçok kültürel çevrebilimi bilim insanlarının gösterdiği üzere, insanlar yaşadıkları çevreye daha iyi ayak uydurabilmek için kültürlerini oluşturan anlamlar sistemi dahil olmak üzere davranışlarını değiştirebilmekte ve çoğunlukla da değiştirmiştir. Bir nüfus hem kendi çevresel koşullarına uymayan bazı sosyal ve kültürel özellikleri benimseyebilir hem de tamamen adaptif değerden yoksun olan inanç ve uygulamaları sürdürebilir. Bu durum, özellikle sıklıkla göç eden kapalı toplum ve diaspora toplumlarında kültürü ve inancı korumak adına psikolojik bir yaklaşım ve kendini güvence altına almak olarak yorumlanabilir. Çünkü yaşanan kültür şokları da toplumsal parçalanmalara sebebiyet verebilmektedir. Adaptifliğin yeniden düşünülmesinde asıl önemli konu, toplumların kendi inanç ve uygulamalarının adaptifliğini optimize etmek için rasyonel düşünmeleri gerektiğidir. İlk olarak çözülmesi gereken problemi tanımlayabilmelidirler ve bu genellikle zordur. İklimdeki değişimler ya da toprak kayması gibi bazı problemler yavaş yavaş geliştiği için zaman geçtikçe tanımlanabilirler, gösterilecek hiçbir insani reaksiyon da etkili olmaz. Bu sebeple ilkel topluluklar da başta yaşadıkları problemleri zaman aşımından ötürü tanımlamakta zorlanmış ve akabinde zaman ve şartlara göre adaptif yahut maladaptif uygulamalar geliştirmişlerdir. Fakat günümüzde gerek teknolojinin gelişmesi gerek rasyonel düşünebilme ve sosyal kontrol mekanizmalarının daha güçlü işlemesi, modern toplumları daha adaptif bir hale getirmiştir. Açlık ve sağlık sorunlarının büyük oranda çözülmesi, insanların uğraşlarının olması, sanat ve bilimin gelişmesi ve insan hakları ve bireyselliğin ön plana çıkması, huzur ve refahı beraberinde getirmiştir. Bu, yüzde yüz refah ve adaptiflik tabiki değildir. Fakat ilkel topluluklara kıyasla bizleri koruyan, güvenliğimizi sağlayan, suçluları cezalandıran bir devlet mekanizması vardır. Bu sebeple modern dünyadaki adaptiflik meselesinin daha rasyonel ve seküler olması kaçınılmazdır.

Ayrıca modern dünyada adaptasyon ve maladaptasyon görelilik bağlamında değerlendirilecek olursa asla kabul görmez. Uyuşturucu kullanımı, cinayetler yahut ırkçılığı

arttıran eylemler asla emik bir yaklaşım dairesinde değerlendirilemediği gibi büyük eleştiri toplar. Bu sebeple kültürel görelilik/rölativizm kendine modern dünyada yer bulamayacak ve etiğin dışında kalıp, tartışılacaktır. Ki modern dünya yasalarında böylesine büyük suçları, emik bir yaklaşımla hiçbir ülkenin anayasası benimsememiş ve onaylamamıştır. Bu sebeple rölativizm geleceğe ve evrensele odaklı değil, toplumlara ve ana odaklı bir yaklaşımdır.

Bir kültür antropoloğu olan Edgerton tarafından kaleme alının ve kritiğini yaptığımız kitap 1992 yılında yayınlanmıştır. Adaptasyon ve maladaptasyon konuları daha çok davranış bilimcilerin ele aldığı konular olup, başta psikolojik olmak üzere disiplinlerarası ve karşılaştırmalı olarak kültür ve inançların uygunluğu ve sürekliliği bağlamında örneklerle eleştirilmiştir. Kitap yakın bir tarihte yazıldığı için eleştiri ve konular modern ve günceldir. Bu sebeple kültürel görelilik ve kültür/inanç eleştirisi günümüz rasyonelliği ile ele alınmış ve birçok toplumun neden yok olduğu sorusuna objektif ve geniş açıdan cevaplar aranmıştır. İlkel toplulukların inançları gereği ve teknolojik yetersizliklerinden ötürü rasyonel olamamalarını suçlamayan Edgerton, rasyonelliğin modern ve ilkel toplumlar arasındaki en büyük fark olduğunu vurgular. Bir yandan açlık, hastalık ve dış tehlikeler karşısında yetersiz kalan ilkel topluluklar, kitapta gösterilen bazı nedenlerden ötürü (yetersiz beslenme, maladaptif uygulamalar ve yiyecek üretimi) kapalı bir hayat yaşamış ve optimal olma gerekçesiyle, kültür ve inançlarına dayanmışlardır. Fakat yazarın asıl söylemek istediği, geleneksel inanç ve uygulamaların asla adaptif olmadığı ve fayda sağlamadığı gerçeği değildir. Ayrıca insanların çevresel koşullardan ötürü karşılaştıkları zorluklar karşısında etkili kararlar alamadığı ve yeterince rasyonel düşünemedikleri sorunu da değildir. Rasyonellik daha geç zamanlarda bilimin ilerlemesi ile oluşmuş bir durumdur, ayrıca rasyonellik insan doğasına aykırı da bir durumdur. İlkel topluluklar teknoloji geliştiremeyecek kadar kabiliyetsiz değil, aksine zeki insanlardı. Ayrıca derin düşünme ve inanç konusunda anlayışları bizden farklıydı. Onların dünyalarında ve şartlarında adaptiflik daha farklı ve olması gereken ölçüde ilerledi. Mesela eril tahakküm mekanizması doğal bir sürecin sonucu olarak ortaya çıktı ve gelişti. Bu sebeple kitabın *Hasta Toplumlar* adını alması, günümüz dünyasından onların dünyasına objektif ve anti-romantik bir bakışın ürünü olması sebebiyledir.

Günümüzde de varlığını sürdüren bu topluluklar arasında muhakkak -rasyonel olmayan- maladaptif uygulamalar varlığını sürdürmektedir. Fakat bu durum modern topluluklar için de geçerlidir. Her ne kadar kitapta maladaptif uygulamalara ilkel topluluklar üzerinden örnekler verilse de kültür ve inançlar rasyonaliteyi es geçebilmektedir. Kültür ve inançların altında yatan bir nevi *kendini güvene alma* psikolojisi, maladaptif uygulamaların varlığını devam ettirmesine

yardımcı olur. Ayrıca her maladaptif uygulama huzur kaçırıp sağlığı tehdit etse de bazı sosyal sebeplerden ötürü kabul görür ve varlığını devam ettirir. Bu duruma en güzel örnek kitapta da yer alan Çinli kadınların ayaklarının kırılması ve Afrika'daki hala varlığını sürdüren kadın sünnetleridir. Küçük ayaklı kadınların daha çekici görülmesi ve ileride bu küçük ayaklı kızların zengin ve itibarlı bir eş bulacakları inancı, birçok Çinli kızın ayağının kırılmasına ve doğru düzgün yürüyememelerine sebebiyet vermiştir. Fakat zengin ve itibarlı bir erkeğe kızlarını vermek isteyen aileler, bu geleneğe karşı çıkmamıştır. Ayrıca ileride doğru düzgün yürüyemeyecek olan bu kadınlar, evden çıkamayacakları için eşlerini de aldatamayacaklar ve eşlerinin onlardan şüphe etmesine gerek kalmayacaktır. Bu durum, eril tahakkümün de bir sonucudur. Aynı şekilde Afrika'da sünnet olamayan bir kadına tabir yerindeyse *namussuz* olarak bakılmasının altında, eril bir tahakküm olgusu yatar. Çünkü sünnet olan kadınların cinsellikleri de ellerinden alınmıştır. Sadece bu örneklerden bile kültürel rölativizmin sadece kültürel bir mesele olmadığı, altında daha derin anlamlar yatan ve adaletsiz bir tahakküm mekanizması olduğu gerçeği karşımıza çıkar ve bu *soylu vahşi mitinin* altında mutlu ve refah içinde yaşayan özellikle kadın, çocuk ve yaşlıların varlığından söz edilemez. Kısaca tüm toplumlar gibi, ilkeller de ya içinde bulunduğu koşullar ve kaderleri doğrultusunda adapte olmuşlar yahut olamamışlardır. Ki adapte olup, teknolojilerini ilerleten ve yiyecek üretimini sağlamış toplumlar, bugünkü modern toplumların ataları olmakla birlikte, modern toplumların da yüzde kaçının geleceğe adapte olacağı merak konusudur.

2.5. Maladaptasyon ve Maladaptasyonu Tanımlamak

''Maladaptasyon kısa bir ifadeyle, bireyin sağlığının bozulması ya da üreme başarısı eksikliği, fedakâr bir davranışta birleşmeyi kabul etmeyen bir akraba grubu, savaş veya büyük av konusunda birleşmiş insanların iş birliği ile oluşan gruplar arasındaki huzursuzluk açısından da tanımlanabilir'' (Edgerton, 2015: 62). Japon elit kesim de geçen yüzyılda aynen böyle yapıyordu ve *Barbara Miller'ın* gösterdiği gibi, erkek çocuklarının yanı sıra kız çocuklarını da yetiştirecek kadar varlıklı olmalarına rağmen Kuzey Hindistan' da yaşayan yüksek rütbeli askerler ve toprak sahibi kesim, 19. yy. boyunca kız çocuklarını öldürmüştür. Üreme başarısını elde etmek yerine, bu zengin kesim varislik iddiasında bulunabilecek çocukların sayısı en aza indirmiştir. Bu durum, rölativizm ve çeşitli kültürler bağlamında karşılaştırıldığında ise, Cahiliye Dönemi Arap ve eski Hint toplumlarında görülen özellikle kız çocuklarının diri diri gömülüp öldürülmesi ve kurban edilmesi meselesini maladaptif, zamanla yerine hayvan kurbanı geldiği için adaptif bir uygulama ve insan ölümlerine karşı anti-görelilik bağlamında değerlendirebiliriz. Kısacası bu bilgiler ışığında

maladaptasyonun, üç duruma bağlı olarak (inançların ve kültürlerin zararlı veyahut yetersiz olması; bir nüfusun yeteri sayıdaki üyesinin toplumlarının bekasını tehdit etmesi ve bir nüfusun kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak ve sosyal-kültürel sistemlerini sürdüremeyecek kadar üyelerinin fiziki ve zihinsel sağlığına ciddi şekilde zarar vermesi) ortaya çıktığı ve varlığını sürdürdüğü görülmüştür.

Geleneksel inanç ve uygulamaların neden maladaptif hale geldiği ile ilgili birçok sebep vardır. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde gelişen bazı geleneksel uygulamalar, çevresel ihtiyaçların karşılanması konusunda nispeten yetersiz sonuçlara sahip olmuştur fakat diğer inanç ve nüfuslar arasındaki şiddetli çekişme olmadan bile, bu tarz uygulamalar devamlılık gösterme eğilimindedir. Ayrıca insanlar daima rasyonel adaptif kararlar veremediğinden dolayı, bazı inanç ve uygulamaları en başından beri maladaptif olabilmektedir. Dahası çevresel değişim meydana geldiğinde tıpkı kısa vadede uyumlu olabilen uygulamaların uzun vadeli maliyetlere sahip olabileceği gibi bir zamanlar adaptif olan uygulamalar maladaptif hale dönüşebilir (Edgerton, 2015: 72). Kitapta maladaptasyona çarpıcı bir toplum örneği olarak *Tazmanya Aborjinleri* verilmiştir. 1800'lü yılların sonunda bu halkı tanımaya giden profesyonel anlamdaki ilk antropologlar, adadaki kısıtlıy yiyecek durumunu, bu halkın ilkel teknolojilerine ve kendilerini asla geliştirmeyip, yeniliğe de kapalı olmalarına bağlar. Erkeklerin sosyal gücü ellerinde bulundurmaları, daha çok kadınların ağır işlerde çalışıp, erkeklerin tabir yerindeyse miskinlik etmelerine sebep olmuş ve erkek gücünün kullanılmaması, bu halkın kışları aç geçirmesine ve soğukla ilkel bir şekilde mücadele etmeye neden olmuştur. Ayrıca, otuz kırk yıl öncesine kadar balık yiyen bu topluluk, zamanla balıktan tiksinmiş ve balık, etraflarında bolca bulunması ve zehirli olmamasına rağmen tüketilmemiştir. Yetersiz beslenme, bir kıyafeti bile düzgünce dikememe/giyememe, ilkel teknolojiye sahip olma durumlarını maladaptiflik ve *Jared Diamond*[9]'ın ilk kez değindiği zekâ-gelişmişlik paralelliği bağlamında değerlendirecek olursak; tarihin farklı halklar için farklı yönde geliştiğini ama bu gelişimin biyolojik değil, çevresel farklardan dolayı olduğu (Diamond, 2010:47) görüşü ortaya çıkar. Yiyecek üretimiyle birlikte teknolojinin geliştiğinden bahseden Diamond, ilk olarak

[9] Bir evrim biyoloğu olan Jared Diamond, 1997 yılında kaleme aldığı *Tüfek, Mikrop ve Çelik* kitabında, Yeni Gine'lilerin hiçbir zekâ geriliklerinin bulunmaması ve sanayi ile ilgili meselelerin öğretiminde, anlatılanları çabuk kaptığını söylemiş; inançsal anlamda bizden daha derin olduklarını söylemiş ve ırkçı söylemlere nokta koymuştur. Fakat özellikle siyahi halkın teknolojik gelişmelerden neden bu kadar geri kaldığını merak etmiştir. Bu sorunun temelinde bazı araştırmacılar tarafından iklim farklılıkları görülmüş, soğuk iklimde yaşayan halkların hayatta kalması daha zorlaştığı için, soğuktan korunmak adına zekâları ile barınaklar geliştirmişler. Sıcak iklim ise her türlü yaşama elverişli olduğu için kıyafetsiz de yaşam devam edecek, bu da onların zekalarını kullanmalarını engelleyecektir. Fakat, kutuplara doğru gidildikçe burada yaşayan halkın hiçbir şekilde teknolojiye katkılarının olmadığı görülmüş, Ekvator çizgisindeki coğrafyalarda ise sadece, tekerlek, yazı gibi icatları başka coğrafyalara taşıyan halkların varlığından bahsederek, soğuk iklimin, insanları zekalarını kullanmaya ittiği fikrine anti tez oluşturmuştur

doğadaki birçok hayvan, bitki ve nesnenin (ağaç kabukları gibi) insanlar tarafından ya avlaması zor ya zehirli ya da sindirmesi zor olduğu için insanların yeterli besini alamadığı, bu durumun da zihinsel gelişimlerine negatif etki sağladığından bahseder. Sonrasında, Orta Avrupa, Çin gibi bölgelerde deneme yanılma yoluyla bahçıvanlık faaliyetlerinin gelişmesi (gübreleme) ve bazı büyükbaş/küçükbaş hayvan tüketimin fazlalaşması (protein alma) sonucu besin üretimi faaliyetlerinin hızlandığı söyleyen Diamond, yiyecek üreten çiftçi gurubunun gereksinimlerden fazlasını sağlayarak, yazarları, askerleri, siyasetçileri doyurduğunu ve teknolojinin gelişmesinde çiftçilerin büyük katkısının olduğunu kitabında anlatır. '*Çiftçi toplumlar, kendi yiyeceklerini üretmekle uğraşmayan, zamanlarını teknoloji geliştirmeye ayırabilen tek zamanlı zanaatkarları besleyebilir duruma gelmiştir*' (Diamond, 2010: 188).

Ayrıca kitapta yer verilen ve maladaptif uygulamaları kültüründe bolca bulunduran Bena Benalılar ise, protein açısından zayıf olsalar da tavukların dışkı yediğine inandıkları için ne tavuk ne de tavuk yumurtası yerdi. Fakat favori besinleri olan domuzlar zaten dışkı yiyordu. Yiyecek üretme yahut tarım fikri bazı coğrafyalarda erken, bazılarında geç başlamış, Avusturalya halklarına ise neredeyse hiç uğramamıştır. Bu sebeple gelişmişliğin, tesadüfi bir şekilde herhangi bir coğrafyada yiyecek üretimiyle başladığı fikri, neden bazı toplumların teknolojik açıdan geride kaldığı sorusuna verilen orijinal cevaplardan birisidir. Buradan hareketle teknolojik gelişmelerin, adaptif uygulamalara değişim dönüşümlerle katkı sağladığını söylemekle birlikte, maladaptif olarak adlandırılan uygulama ve inanışlar üzerindeki negatif etkisini göz ardı edemeyiz. Çünkü yiyecek, barınma gibi temel ihtiyaçlar karşılandığı takdirde insan sanat, bilim, felsefe gibi olguları kendine uğraş edinerek kültürel, biyolojik ve teknolojik ilerlemesini sağlayacak, kendi uygarlığını yaratacaktır.

Davranış bilimcilerce tartışılmış olan diğer bir konu, mevcut olan her sosyal uygulamanın adaptif olarak yorumlanması ya da öyle kabul edilmesi sorunudur. Burada ele alınan adaptif uygulamaların optimal ve tolere edilmesi sorunsalının altında, pratik ya da uygulamaların bilimselliği kanıtlanana kadar, işlevsel olsun olmasın onların en güvenli yol ve dayanak olması gerçeği yatar.

Eski topluluklarda görülen ve kaynağını Taş Devri'nden alıp üremeye yardımcı olduğu düşünülen beyin yeme fikri/inancı, dünya üzerindeki sayısız nüfusu kafa tası avcısı haline getirmiştir. Bu durumu Fransız antropolog *Dan Sperber* biyolojik evrim süreci içinde bazı zihinsel eğilimler seçilirken, diğerlerinin marjinal adaptif değere sahip yalnızca "yan etkiler" olduğunu, görüşüyle açıklamaya çalışır. Dini de evrimin bu yan etkilerinden biri olarak gören *Sperber'e* göre

kehanet, büyücülük gibi uygulamalar da dinden çıkmış ve özellikle savaşlarda büyük önem arz etmiştir.

Kehanet, günümüzde rasyonalist bir düşüncenin ürünü olmayıp, modern savaş teknikleri arasında yer almasa da Hitler'in astrolojiye inanması bu duruma bir örnek olarak kitapta gösterilir. Maladaptasyonun kalıcılığı konusunda ise Edgerton, dini inanç ve uygulamaların zamana veşartlara göre değişmemesi, direnç göstermesi durumunda maladaptasyonun ve akabinde toplulukların yok olacağından bahseder. Buradaki dirençten kasıt, muhafazakarlıktır. *Campbell'a* göre muhafazakarlık bir hayatta kalma mekanizmasıdır. Benzer biçimde sosyolog *Joseph Lopreto*, insanların kurallara uymasından ve diğerlerini de bunu yapmaya zorlamasından çok etkilenmiştir çünkü uyumu genetik bir ihtiyaç olarak varsaymıştır. Bu yorumların doğruluğu ne olursa olsun çoğu toplumun geleneksel inanç ve uygulamalarını değiştirmesi konusunda isteksiz olduğunu söyleyen Edgerton, çelik balta gibi bazı etkinliği kanıtlanmış araçlar dışında nüfusların büyük kısmının yeniliğe açık olmadığını yine sözlerine ekler.

Bu sebepten ötürü etkisiz veya gerçekte zararlı inanç ve uygulamalar, insanlar değişime kapalı olduğu için kalıcı hale gelir. Onların bu isteksizlikleri bazen söz konusu inanç ve uygulamanın adaptif olması rasyonel açıklamasına dayanmaktadır ama çoğunlukla bu böyle değildir. Geçim sağlama faaliyetlerinin bir kısmı istisna olmak üzere bir halk toplumunda bir şeyin neden yapıldığını veya bu şeye neden inanıldığını açıklayabilen tüm erkek ya da kadınlara ek olarak "bu bizim geleneğimiz" ya da "biz bunu hep böyle yapıyorduk" demekten başka açıklama yapamayan binlercesi (bazı toplumlarda herkes) vardır. Gerçekten de "biz yumurta yemeyiz çünkü yumurta yemek topraktaki ruhları kızdıracaktır" veya "ay tanrısı istediği için çocuklarımızı kurban ederiz" şeklinde cevaplar verildiğinde antropologlar, bu tarz açıklamaları reddetme konusunda nerdeyse tamamen mutabıktır ve tercih ettikleri anlayış biçimine dayalı olarak bu tarz bir uygulamanın nasıl adaptif bir temele sahip olabileceğini araştırırlar (2015:85).

2.6. Kültürel Rölativizm Eleştirileri

Kültürel göreliliği savunanlar, evrenseli arama iddiasının kültürler arası farklılığı görmezden geldiğini, bu haliyle yapılacak bir muhakemenin temelsiz kabuller üzerinden ilerleyeceğini ve ancak yanlış sonuçlara varmaya yarayacağını iddia ederler. Kültürel görelilik ile ele alınmayan bir düşünsel sürecin ancak yüzeysel kalacağı da söylemlerinin dayanak noktalarından biridir. Onlara göre kültürel çerçeveler karşılaştırılamazlar, onlar arasında "iyi'" ve "kötü'" ya da bir üstünlük derecesi yoktur. Her kültür içinde barındırdığı gerekliliklerle bir bütündür ve bunun aksini iddia etmek toplumsal yapının temellerine ters düşer. Kültürel farklılıklar için toplumlar arasındaki

renklerdir. Çünkü kültürlerin birbirlerinden eksik veya fazla hareket barındırması değil, bu haliyle oldukça sempatik, masum ve akılcı görünen, insanın ister istemez ilgisini cezbeden kültürel görelilik düşüncesinin, bilimsel alanda ve pek çok farklı konuda kullanıldığı, hatta zaman zaman kendisine hatırı sayılır derecede destekçi bulduğu söylenebilir. Ancak en hararetli "kültürel görelilik" tartışmalarının yaşandığı konuların başında insan hakları ve kadın gelir.

Kültür adı altında toplumların ahlaki yaptırım gücüyle toplumlararası kabul görmeyen ritüeller, insanın değerini azaltan yaptırımlar kültür farklılığı adı altında yasal hale getirilmektedir. İnsan haklarını ve kadının konumunu Batı modernitesinin tanımladığı iddiası üzerinden söz konusu kavramların sınırlarının kalın çizgilerle çizilmesi eleştirilir ve diğer kültürlerin farklılıklarının da kabul edilebilir olduğundan, kültürel görelilik düşüncesinin de işaret ettiği gibi bir en iyiyi bulmanın imkansızlığından ve akıl dışılığından dem vurulur. Burada atlanan nokta, her ne kadar insan hakları evrensel bir mutabakat yerine batının düşünsel ikliminde şekillenmiş olsa da evrensel bir mesaj taşır. Batı tektir ama evrensel olma noktasında kültürel rölativizmin sınırları da belli noktalarda toplumları zorlar. Batının söylemlerinin ve çizdiği sınırların akılcı bir yaklaşımla yanlışlanamayacağı açıktır. Üstelik çerçeve çizilirken tek bir insan kavramı ele alınmıştır. Ayrıca günümüz dünyasında insanı her ne kadar şekillendiren bir alt kültür olsa da insanların tek bir kültürden etkilendiğini ve bunun üzerinden yaşamsal pratikleri hayatlarına geçirdiklerini söylemek anlamsız olacaktır. Tüm bu gerçekleri bir araya topladığımızda insan hakları özelinde kültürel görelilik savunusunun anlamsızlığı ortaya çıkacaktır. Üstelik kültürel görelilik savunusunun çeşitli odaklara tanıdığı geniş eylemsel alanın, insan hakları ihlallerine uygun bir zemin hazırladığı da bir gerçektir. İnsan hakları ihlalinin kabul edilemez olduğundan dem vururken aynı zamanda dünyanın başka bir yerinde yapılan insan hakları ihlaliyle ilgili çeşitli mazeretlerin öne sürülmesini haklı göstermeye çalışmak çok da tutarlı bir tavrın göstergesi değildir.

Kadının geride konumlandırılışı, kadının kısıtlanışı ve kamusal alandan koparılmak suretiyle toplumun geneliyle temasının engellenerek marjinalleştirilmeye çalışılması ve ikincilleştirilmenin doğallaştırılmaya çalışılması en eski devirlerden beri süregelen eylemlerdir. Örneğin, Sudan ve Güney Mısır'da kadın sünneti, Suudi Arabistan, Afganistan ve İran gibi ülkelerde şeriat hukuku sebebiyle kadının ikinci plana itilmesi, Tayland Padaunglarında kadının boynuna halka takılması geleneği bazı ilkel haklardaki ritüelistik cinayetler kültürel rölativizmin açmazlarından birkaçıdır.[10]

[10] Mehmet Ali Yolcu, *Folklor Araştırmalarında Kültürel Rölativist Tutumların Eleştirisi*, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,

Doğu ve batı toplumlarının ne fiziksel ne fikirsel düzlemlerde karşılaşmadıkları ve hatta birbirlerinden haberinin olmadığı dönemlerde bile bu eylemleri ortaya koydukları açık bir gerçektir. Modernist söylemlerin ortaya çıkması ve batı modernizminin içinde feminist düşüncelerin yer bulmasıyla birlikte kadının konumlandırılışı kısmen tartışılmaya başlanmış ve zaman içinde kısmi olarak tatmin edici sayılabilecek gelişmeler yaşanmıştır.

Batının kadın konusundaki bu tartışmaları, "kadının yokluğunun'" yanlışlanması, kadınların geliştirdiği bilinç içinde kadının yeniden konumlandırılışı ve kamusal hayata çıkışının önünün açılması yeni bir kadının idealize edilmesini sağlamıştır. Yüzyıllar boyunca yaşanan bu mücadelenin bir tezahürü olarak en sonunda gelişen bu algı ister istemez "diğer" kadınların yokluğunun kaldırılması üzerine de çalışmaya başlamıştır. Bu incelemeler yapılırken "diğer" kültür kadınları gözünden kadının dünyadaki yeri görülmeye çalışılmış ve maalesef kadın konusuna müdahil olan araştırmacılar arasında dahi onların ikincilleştirilmesinin kültürel kökleri olduğuna ve kültürel görelilik ışığında incelendiğinde bunun yorumlanamaz olduğuna dair fikirleri savunanlar ortaya çıkmıştır. Bir zamanlar kadın konusundaki tutumlarıyla çok sert mücadele edilen (ve hatta hala da edilmekte olan) batılı fundamentalistlerin bir nevi özdeşi sayılabilecek İslami temelciler ile uzlaşmacı bir tavır ile anlaşmak, "diğer" kadının memnuniyetinden bahsederek ezilmelerine göz yummak kültürel göreliliğin hangi konuda işe yaradığını görmek açısından eleştirilmesi faydalı olabilecek bir alandır.

Etzioni "The End of Cross-Cultural Relativism[11]" (Kültürlerarası Göreceliliğin Sonu) adlı çalışmasında kültürel çeşitliliğin değerli olduğunu ve kutlanması gerektiğini, ancak temel insan haklarını ihlal eden uygulamaları haklı çıkarmak için bir bahane olarak kullanılmaması gerektiğini savunuyor. İşkence yasağı, ifade ve din özgürlüğünün korunması gibi tüm kültürlerin saygı duyması gereken bazı evrensel değerler olduğuna inanıyor. Etzioni ayrıca, kültürel göreliliğe yapılan vurgunun, kültürlerarası etkileşimlerde ahlaki ve etik kaygıların ihmal edilmesine yol açtığını öne sürüyor (Alternatives: Global, Local, Political, 1997: s.182). Farklı kültürlerin birbirlerinin değerlerini anlayamayacağını varsaymak yerine, bu konular hakkında daha açık diyalog ve tartışma olması gerektiğini öne sürüyor. Etzioni genel anlamıyla hem kültürel çeşitliliğin önemini hem de evrensel insan hakları ve değerlerine duyulan ihtiyacı kabul eden, kültürler arası etkileşimlere daha incelikli bir yaklaşımı savunuyor. Fakat görelilik kuramı ile ilgili

Sivas: 2018, Cilt:11, Sayı: 21, s.51.

[11] Amitai Etzioni, *The End of Cross-Cultural Relativism.* Alternatives: Global, Local, Political Dergisi, 1997 Cilt: 22, Sayı:2, s.180.

üzerinde düşünülmesi gereken başka konulara da değinilmiş belli eleştiriler yapılmıştır. Kültürlerarası ilişkilerdeki kültürel farklılıkların yalnızca bir dizi kadrosu olduğunu savunup ve herhangi bir zamanda mutlak doğrulara sahip olabileceğine dair görüşleri eleştirmektedir.

Eleştirmenler Etzioni'nin kültürlerarası farklılıkların önemi ve kültürlerin kendine özgü değerlerine saygısı, ağırlığını gözden kaçırmaktan geçtiği görüşüne karşı çıkarlar. Etzioni'nin makalesinde, örneklerin kapsamına bakıldığında onların yüzeysel olduğunu ve kültürler arasındaki farklılıkların karmaşıklığını tam olarak yansıtmadığını da ayrıca belirtmektedirler. Etzioni'nin kültürler arası farklılıkların sadece yüzeysel ve geçici olduğu fikrine karşı çıkanlar ve kültürlerin belirli değerleri ve inançları nedeniyle farklılıkların daha derin ve kalıcı olduğunu savunuyorlar.

Bu noktada Etzioni kültürel görelilik kavramını farklı perspektiflerden incelemiş sınırları kesin belirlenmemiş belli tasniflerde bulunmuştur. Genel tasnife bakıldığında:

Kültürel rölativizm çok ileri götürülüyor: Etzioni, kültürel rölativizmin temel insan haklarını ihlal eden uygulamaları haklı çıkarmak için bir bahane olarak kullanıldığı noktaya kadar aşırı vurgulandığını savunur. Kültürel çeşitlilik önemli olsa da işkence veya insan kaçakçılığı gibi uygulamalar için bir gerekçe olarak kullanılmaması gerektiğini öne sürer.

Evrensel değerler vardır: Etzioni, işkence yasağı ve konuşma ve din özgürlüğünün korunması gibi tüm kültürlerin saygı duyması gereken belirli evrensel değerler olduğunu savunur. Kültürel göreceliliğin bazen bu evrensel değerleri görmezden gelmek için kullanılabileceğini öne sürer.

Ahlaki ve etik kaygılar ihmal ediliyor: Etzioni'ye göre, kültürel göreliliğe yapılan vurgu, kültürler arası etkileşimlerde ahlaki ve etik kaygıların ihmal edilmesine yol açmıştır. Farklı kültürlerin birbirlerinin değerlerini anlayamadığını varsaymak yerine, bu konular hakkında daha açık diyalog ve tartışma olması gerektiğini öne sürmektedir.

Kültürel görecelik, kültürel özcülüğe yol açabilir: Etzioni, kültürel göreceliliğin bazen belirli bir kültürün tüm üyelerinin aynı inanç ve değerleri paylaştığı varsayımına yol açabileceğini öne sürer. Kültürler içinde var olan çeşitliliği göz ardı ettiği için bunun sorunlu olabileceğini savunur. Kültürel çeşitliliğin önemini hem de evrensel insan hakları ve değerlerine duyulan ihtiyacı kabul eden, kültürler arası etkileşimlere daha incelikli bir yaklaşım sunulmak istenmektedir.

Kültürel görelilik kapsamında kültürleri Boas'la gibi farklı açılardan incelemek ve bu yaklaşımı geliştirmek adına Amerikan antropolog Merville J. Herskovits'in görüşlerine de göz atmak gerekir. Herskovits, kültürleri incelerken belli tasnifler ve çıkarımlarda bulunmuştur. Boas'ın tersine kültürlerin kıyaslanabilmesi farklı açılardan mümkündür. Herskovits'in görüşleri

kültürlerin tasnif edilişi ve ona farklı bakış açıları sağlamaları yönünden ‘görelilik’ kavramının tasnif edilebilirliğine fayda sağlayabilir.

M.J. Herskovits'in "Some Further Comments on Cultural Relativism” (Kültürel Relativizm Üzerine Bazı Ek Yorumlar) adlı çalışması, kültürel okumaların yanlış anlaşılmaları ve kültürel özelliklerin karşılaştırılabilirliği konularına değinir. Herskovits, kültürlerin karşılaştırılabilir olduğunu savunur ve kültürel özelliklerin karşılaştırılabileceğini belirtir. Bu, kültürel özelliklerin her barındırdığı şeyin korunmasını reddetmez ancak farklı kültürlerin benzer bir yapıya sahip olabileceği veya aynı fikirler farklı çözümleri üretebileceğini vurgular (Amerikalı Antropolog, C. 60, S.2: 266-273).

Çalışmada kültürel gelenekler kavramının yanlış anlaşılmaları da ele alınmaktadır. Herskovits, kültürel bulguların herhangi bir yargılamanın yapılmasını engellemediğini ancak bu yargılamaların kültürel bağlamının yapılmasını savunur. Yani bir değerlerin değerlerine veya uygulamalara harici bir değerlendirme yapılması yerine o değerlerin dikkate alınması ve uygulamaların değerlendirilmesinin yapılması gerektiği vurgulanır. M.J. Herskovits'in "Kültürel Relativizm ve Kültürel Değerler" makalesinde kültürel gözlemler hakkında bazı eleştiriler de bulunmaktadır. Bu eleştirileri şöyle sıralayabiliriz:

Kültürlerin korumalarının karşılaştırılabilir olması mümkündür. Herskovits, kültürler arasında karşılaştırma yapmayı mümkün olduğunu savunur ve kültürel alışkanlıkların her türlüsü birbirleriyle benzerlik gösterir. Burada asıl dikkat edilmesi gereken şey kültürlerin birbirleriyle bütünlük göstermesinden ziyade farklılıklarını da kabullenip benzerlikleriyle beraber birbirleriyle kıyas yapılabilmesidir.

Kültürel önermelik kavramının yanlış değerlendirilmesi onun eleştirdiği konulardandır. Herskovits, kültürel önyargıların bir tutulması herhangi bir değerlendirmenin yapılmasını engellemediğini ancak bu yargılamaların kültürel içeriğinin yapılması gerektiğini savunur. Yani kültürel önermelerin ölçtüğü değerlere veya uygulamalara dışarıdan bir değerlendirme yapılması yerine halihazırda izlenmesi gereken değerler ve uygulamaların değerlendirilmesinin yapılması gerektiğine vurgu yapılmalıdır.

Kültürel mahkumluğun uygulanabilirliği çalışmada değinilen konulardan biridir. Herskovits, kültürel bakışın her zaman geçerli olmadığını belirtir. Örneğin, insan hakları veya evrensel değerler gibi kullanılmış kültürel hükümlerin sınırlandırılması gerektiğini savunur. Bu zararlı sonuçlar doğuracağı gibi insanlara zarar veren uygulamalara kolaylık sağlayabilir. İnsan hakları kavramı belli sınırlara alınırsa ahlaki açıdan ve etik açıdan da tüm insanların haklarını

güvence altına alabilir. Ucu açık değerlendirmeler kültürel hükümlerin uygulanabilirliğini zorlaştırabilir.

Kültürel eleştirilerin rasyonelliği maddesi Herskovits'in çalışmasının sınırlarını çizen ve en çok eleştirdiği maddedir. O, rasyonalitenin kültürel eleştirilerin hedeflerinin farklı bir yaklaşımı olduğunu savunur. Kültürlerin değerlerinin ve uygulamalarının sosyal, tarihsel ve ekonomik faktörlerle şekillendiğini belirtir. Kültürel bağlamda elde edilen kabullerin sadece kendi bağlamında kalması gerektiği konusu kültürel eleştirilere farklı gözlerle bakmayı gerektirir. Onun bu gözlemci anlayışa dayanan bakış açısı bir noktada kültürel görelilik kavramına açıklık getirir ama bir yandan da kültürel sınırların belli çizgilerle cereyan etmesine sebep olur. Tarihi, sosyal ve ekonomik çevrenin diğer toplumlarla benzerlik göstermesi ve kıyaslanabilirliğini kolaylaştırır. Herskovits'in çalışması kültürel gözlemler konusunda farklı bir bakış açısı sunmakta ve kültürel özelliklerin karşılaştırılabilirliği ortaya koymaktadır. Kültürlerin benzer bir şekillerde ortaya çıkabileceğini düşündürmekle beraber yapılan karşılaştırmaların da ancak kültürel bağlamda yapılmasını savunmaktadır (Amerikalı Antropolog, C. 60, S.2: 268-289).

Herskovits kültürel görelilik konusunda yaptığı değerlendirmelerde kültürleri incelerken çok yönlü bir çalışma yapılması gerektiğini savunmuş ve belli çıkarımlarda bulunmuştur. Kültürlerin benzer yapıya sahip olabileceğine sıklıkla vurgu yapmakla beraber aynı kişilerin farklı çözümler üretebileceğini vurgular. Kültürel eleştirilerin savunulması konusuna ise ayrıca değinir. Herskovits, kültürel önyargıları savunur ve kültürlerin karşılaştırılamayacağını reddeder. Bu yaklaşım, kültürlerin kendilerine özgü değerlerinin ve uygulamalarının sosyal, tarihsel ve ekonomik faktörlerle şekillendiği gerçeğine temelde vurgu yapsa da aslında sınırları genişletilmemiş görelilik algısına karşı çıkmaktadır. Temelinde insan olan bir anlayış özellikle kültürel bağlamda değerlendirilirse Herkovits'in üzerinde sıklıkla durduğu kıyaslanabilirlik özelliğini barındırmak zorundadır. Franz Boas'ın aksine kültürel görelilik kavramı Herskovits'in üzerinde sıklıkla durduğu toplumların kültürel bağlamda kıyaslanabilirliğine vurgu yapar.

Kültürel göreliliğin kültürleri biricik kabul eden yapısı Boas'ın kültürleri kapsamal bir bakış açısıyla görmesini gerekli kılmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında kültürel göreliliğe farklı bakış açıları getiren birkaç antropoloğa da değineceğiz. Boas'ın bakış açısına burada tekrar değinmek yerinde olacaktır. Zira antropolog Mari Womack ile onun görüşleri bazı açılardan benzerlik gösterse de kültürel görelilik kavramını tek başına zayıf görür.

Kültürel görelilik ilkesi, insan kültürünün ve bölümlerin evrenselliğini ve bunların yerine, insanlar arasındaki kültürel gruplara ve çeşitliliğe bağlı olduğunu savunur. Boas'a göre, kültür,

insan davranışlarının ürünüdür ve bu davranışların her birinin farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Boas ayrıca kapsamal bir gerçekliğin olmadığını ve insanların kültürlerini genel olarak algıladıklarını savunur. Bu da insanların kültürel farklılıkların etkisinin altında oldukları için birçok farklı kültürel bakış açısı ve perspektifin var olduğunu gösterir. Boas, kültürel görelilik ilkesinin pratik sonuçlarından biri olarak, Batı toplumlarındaki insanların kültürleriyle diğer toplumların kültürlerini karşılaştırarak, Batı merkezli bakışlarının açı kültürlerarası etkileşimde birçok soruna neden olduğunu vurgularlar. Bu nedenle Boas, kültürler arasındaki genel anlayışı teşvik etmek ve kültürel farklılıklara saygıyla karşılamak için kültürel görelilik ilkesini savunur.

W. Womack'ın "Studying Up And The Issue of Cultural Relativism" adlı makalesi, sosyal bilimlerdeki "yukarı doğru çalışma" (studying up) yaklaşımını ve kültürel rölativizmin hedefini ele alır. Yukarı doğru çalışma, genellikle toplumun alt kesimlerindeki insanları gerçekleştirmek yerine toplumun üst kesimlerindeki güçlü grupları ve kurumları amaçlamaktadır. Ancak bu yaklaşımın kültürel rölativizmle birleşmesi bu güçlü gövde hücrelerinin kültürel grupların açıklanabileceği düşüncesine yol açabilir (İçeriden Öğrenen Antropoloji Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, S.1-76, 1995).

Çalışmasında Womack, kültürel rölativizmin bir çeşit sığ düşüncesi olduğunu savunur ve 'yukarı doğru ilerletmek' kavramıyla kültürel rölativizmi aşabileceğini ileri sürmektedir. Yani toplumun üst kesimlerindeki tüketicilerden aldıklarının, kültürlerine bağlı, muhalefetin olmadığı, para, statü gibi faktörlere bağlı olduğu ve bu faktörlerin kültüründen daha baskın olduğu tek sürülür. Çalışma yukarı doğru değerlendirmenin güçlü grupları anlamak için daha uygun bir yaklaşım olduğunu savunurken kültürel rölativizmin insanların anlamak için yetersiz olduğunu vurgular. Bu noktada Boas'ın toplumları kültürel açıdan biricik kabul eden kapsayıcı tanımının da eksikliğini eleştirmektedir. Bahsi geçen 'yukarı doğru' (studying up) terimi kültürel incelemelerin toplumun eğitimli kısmına yaptığı vurgu ile göreliliği yalnızca ilkel toplumlara indirgeyen anlayışa da eleştiridir.

W. Womack'ın makalesinde kültürel gözlemlik (kültürel görecelik) tartışılmıştır. Kültürel eleştirilerin, bir tüketim değerlerinin, tüketicilerin ve normların bu toplumun toplumuna özgü olduğunu ve bu nedenle diğer toplumların göre eşit olarak doğru veya yanlış değerlendirilemeyeceğini savunan bir yaklaşımdır. Bu açıdan Hertskovits'in görüşleri ile Womack kültürlerin kıyaslanabilirliği açısından birbiriyle çelişmektedir. M.Womack açıkça kültürel eleştirilerin meydan okuyucu bir yaklaşım olduğunu savunur. Kültürel koruyuculuk, insan haklarını korumaları gibi evrensel değerleri ihmal edebilir. İnsan haklarını korumalarının

nedenlerini kültürel bakış açılarıyla çocuk işçiler üzerinden verdikleri örneklerle anlatır. Çalışmada değinilen bir başka konu toplumda görünen ya da görünmeyen sosyal sınıfların arasındaki sorunlardır. Kültürel çerçevede onların eleştirilere açık olmadığını savunan Womack bazı örnekler verir.

Çalışmada kültürel bulguların ayrıca yukarı doğru çalışma yaklaşımıyla birleştiğinde de sorunlar yaratabileceği belirtilmektedir. Yukarı doğru çalışma yaklaşımıyla birleşen kültürel davranışlar, muhafazakârlar ve zayıf insanların sömürüsüne göz yumulmasına neden olabilir. Örneğin, bir ilaç şirketi, gelişmekte olan dünyadaki fakir insanlara ucuz ilaçlar sunar ve bu şirketin bu insanların sağlığına yardım ettiği düşünülür. Ancak bu şirket insanların ilaç ihtiyaçlarını karşılamak için kullanabilecekleri kendi yerel ilaç endüstrilerini yok etmektedir. Bununla beraber insanların ihtiyaç duyduğu birincil ve ikincil davranışlar insan yapılarında olmayan güç, para, statü gibi hedeflerle de onların davranışlarını yönlendirmede de etkilidir. Bir işletme karını maksimize etmek için çalışanların refahını göz ardı edebilir veya yerel halkın çevre sağlığına zarar verebilir. Bu gibi özelliklere kültürel davranışlara veya yukarı doğru çalışma yaklaşımına, uyarılara yönelik önlemlere yönelik güç ve para dinamiklerini göz ardı edebilir, sorumluların cezalandırılmasını da engelleyebilir.

Diğer eleştirileri ise daha genel hatları ile açıklamak yerinde olacaktır. Yukarıdan aşağıya arayış tanımı çalışmada sıklıkla kullanılır ve makalede eleştirilen ilk konudur. Bu arayışta, güçlü ve üst sınıf insan perspektifi ve beklentileri, alt düzey dış bakış ve deneyim ile karşılaştırılır. Böylece, alt düzeydeki beklentiler ve görüşlerden yola çıkacak hale gelir ve yukarıdan aşağıya araştırma yapanların önyargılarına dayalı sonuçlara ulaşılır. Kültürel görelilik eleştirisi Womack'ın çalışmasında yer alan bir diğer konu kültürel deneyimliktir. Bu kavram, farklı kültürlerin kendine has değerleri ve normları olduğunu savunur ve bu değerlerin birbirinden üstün olmadığını ifade eder. Kültürel anlamda korunaklı bir sistemi barındıran durumlar, insan haklarını güvence altına almak gibi evrensel değerleri ihmal edebilir. Örneğin, bazı toplumlarda kadın sünneti gibi uygulamalar yaygındır. Bu uygulama bu toplumların topluluklarında kabul görebilir. Ancak kadın sünneti, insan hakları açısından evrensel düzeyde etiğe aykırıdır. Cinselliği elinden alınan kadınların içinde bulundukları toplumsal hayatta kabul görmesi bu durumun doğru olduğunu göstermez.

Antropolog M. Womack genel hatları ile "The Study and Issue of Cultural Relativism" adlı makalesinde, kültürel farklılıkları ele almak için sadece kültür ve gücü incelemenin yeterli olmadığı, para ve statünün de davranış üzerinde etkisi olduğu vurgulanmaktadır. Yukarı doğru

çalışma yaklaşımı ve kültürel alışkanlıklar gibi yaklaşımlar, insan haklarının korunması ve sömürü gibi evrensel zorlukların hiçe sayılmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle, toplumsal eşitsizlikleri anlamaya çalışmalıdırlar. Kültürel farklılıkları anlamak için, sosyal bilimcilerin oluşturduğu yanı sıra güç, para ve statü gibi yerleşik de incelemeleri gerekmektedir. Kültürel önyargılık yaklaşımı, kültürel farklılıkları algılama, evrensel insan haklarını korumalarını ve sömürüyü göz ardı edebilir. Kültürün yanı sıra güç ve para dinamikleri de değişkenleri etkileyen ve bu analizleri inceleyen toplumsal eşitsizlikleri anlamak için önemlidir.

Çalışmasında M. Womack kültürel çevreler ilkesinin eleştirisi ve evrensel etik değerlerin önemine odaklanmaktadır. Bu bağlamda her birinin kendine özgü değerleri ve inançları olduğu, ancak bazı değerlerin evrensel insan haklarına aykırı olabileceği vurgulanmaktadır. Makalede, örnek özgürlük, adalet, özgürlük, insan hakları gibi evrensel etik değerlerin önemi vurgulanırken, bazı kültürlerin kadınların eşit haklara sahip olmadığı, Avrupalı işçi olarak çalıştırıldığı gibi uygulamaların eleştirildiği de belirtiliyor. Etik noktasında Boas'la Womack'ın ayrıştığını görüyoruz. Özetle, makale kültürel tüketim ilkelerinin eleştirel bir şekilde ele alınması yoluyla ve bazı çevresel düzeyde etik değerlerin önceliğinin kabul edilmesini işaret eder. Bu nedenle Womack kültürel ilkelerini tamamen reddetmez ancak eleştirel bir şekilde ele alır. (İçeriden Öğrenen Antropoloji Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, S.1-76, 1995).

Burada değinilmesi gereken bir diğer isim P. F. Schmidt'tir. Onun "Some Criticism of Cultural Relativism" (Kültürel Görelilik Üzerine Bazı Eleştiriler) adlı makalesinde kültürel görelilik ile ilgili değerlendirmeleri olgusal ve hipotezsel çizgide kalan görelilik anlayışlarını eleştirir. O felsefi ve antropolojik bir kavram olarak kültürel göreciliğin eleştirisini yapar.

Kültürel göreceliliğin göreceli doğası, zararlı veya adaletsiz olabilecek kültürel uygulamaları ele almak için herhangi bir etik yargıda bulunmanın veya herhangi bir eylemde bulunmanın zorlaştığı bir tür ahlaki ve entelektüel felce yol açabilir. (Felsefe Dergisi, Cilt. 52, S. 25, 1955, s. 780-791).

Kültürel görelilik kavramı, tüm kültürel deneyimleri ve inançların eşit derecede geçerli olduğunu iddia eder ancak evrensel ahlaki ilkeleri değerlendirmeye almaz. Çoğu toplum, kültürlerarası, ahlaki ve etik değerleri paylaşmaktadır. Bu nedenle, kültürel görelilik kavramı, ortak ahlaki ve etik değerleri görmezden gelir. Kültürel görelilik, zararlı kültürel uygulamalara karşı toleransın sınırlandırılmasını belirsiz hale getirir. Bu anlayış her ne olursa olsun insanları bütün zararlı uygulamalara karşı tolere etmeye yol açabilir. Bazı kültürel uygulamalar, insan haklarına saygısızlık teşkil eder ve bu uygulamalara karşı çıkılması gerektiği konusunda evrensel

bir fikir birliği vardır. [12]

Kültürel görelilik kavramı, çeşitli kültürel deneyimlerin savunulabilir olduğu anlamı gelmez. Kültürel ilkeler, evrensel ahlaki ilkelerle uyumlu olması gereken fikri, kültürlerarası anlayış ve saygıyı ortaya koymaktadır. Schmidt tam da bu noktada Herskovits'i eleştirir. Herskovits'in kültürel gözlemlik ilkesi, kültürler arası anlayışı geliştirmeyi hedefleyen bir yaklaşımdır. Ancak eleştirmenlerden bazıları bu yaklaşımın insan hakları gibi evrensel değerler konusunda yetersiz kalabileceğini ve bazı kültürlerin insanı yönlendirmeyi göz ardı ettiklerini öne sürmektedirler. Herskovits'in görüşleri sebebiyle Schmidt ona karşı çıkar ve kültürlerin olgusal ve hipotezsel çalışmalara mal edilmemesi gerektiğini savunur. Etiğin gerekçe gösterilerek olgusal anlamda ortaya konan hipotezlerin gerçekten uzak olduğunu ve uygulanabilirliğini tartışır. Onun çalışmaları ışığında kültürel görelilik kavramının altı boşaltılmış genel-geçer anlamların ve yapıp etmelerin toplumun işlerlik yapısıyla alakasının olmadığı görüşmüştür. Schmidt'in makalesi, kültürel görelilik kavramının eksikliklerine dikkat edilmesi, evrensel ahlaki ilkelerin varlığına ve zararlı kültürel uygulamalara karşı toleransın sınırlarına ilişkin genel değerlendirme yapmaktadır (Felsefe Dergisi, Cilt. 52, S. 25 1955, s. 780-791).

Çalışmamızın bu kısmında son olarak değineceğimiz isim Sue Knight'tır. Knight "Three Varieties of Cultural Relativism" (Üç Çeşit Kültürel Rölativizm) adlı çalışmasında rölativizm kavramından ne anladığını açıklayarak çalışmasına başlar. Knight'a göre kültürel görelilik; farklı kültürler arasındaki değerler, inançlar ve davranışlar gibi kültürel özellikler, sahip olduğu kendine özgü her bir tarihsel, sosyal ve kültürel deneyimlerin kaynaklandığı değerler bütünüdür. Yani kültürel görelilik, bir grup farklı değerlendirmelerin nedenidir. Knight kültürün barındırdığı özellikleri bu kavramın içinde arar ve bu kültürel özellikleri görmek anlamlandırmak ister.

Knight, kültürel göreliliği, farklı kültürlerin bölümleri karşılaştırılabilir ve değerlendirilemez, bunun yerine her barındırdığı kendi içinde bir anlam ve değer sistemi içerdiği bileşenleri içerir. Bu yaklaşım, kültürler arasındaki farklılıkları anlama ve takdir etmeye, diğerlerinin perspektifinden bakma ve kendi kültürümüzü ve inançlarımızı daha iyi anlamaya yardımcı olabilir. Burada S. Knight'ın kültürel görelilik çeşitlerini değerlendirmemiz yerinde olacaktır. S. Knight'ın "Üç Çeşit Kültürel Relativizm" makalesinde kültürel göreceliğin üç farklı türü tartışılmaktadır.

İlk tür "Ahlaki Kültürel Rölativizm" olarak adlandırılmaktadır. Bu tür, kültürlerin farklı

[12] Paul F. Schmidt, *Some Criticisms of Cultural Relativism*: The Journal of The Philosophy Dergisi, Cilt: 52, Sayı:25, 1995.

ahlaki standartlarını ve değerlerini savunur. Bu yaklaşıma göre her açıdan kendi içinde doğru ve yanlış değerler vardır ve diğer kültürlerin bu değerlerine uygun olması beklenmez.

Ahlaki kültürel rölativizm için çalışmada bazı örnekler verilmiştir:

1. Bir kültürde kadınların sünnet edilmesi, başka bir kültürde ise bu uygulama tamamen yasaklanması gibi farklı ahlaki değerler ve standartlar bulunabilir.

2.Bazı kültürlerde insanlarla hayvanlarla birlikte yaşaması ve onları evcil hayvan olarak beslemesi normal kabul edilirken, bazı diğer kültürlerde hayvanların kesilip yenilmesi ahlaki olarak doğru kabul edilir.

3.Bazı kültürlerde intikam alma ve kan davası yaygın bir uygulama halindeyken, diğer kültürlerde bu tür geleneklere ilişkin açıklama kabul edilebilir olarak görülebilir.

Verilen örnekler farklı kültürlerin ahlaki değerlerinin farklı olabileceğini ve bu farklılıkların kültürler arasında değerlendirilmesini ve bazen de kabul görmeyeceğini göstermektedir.

İkinci tür "Epistemik Kültürel Rölativizm" olarak adlandırılır. Bu rölativizm kültürlerin farklı bilgi ve doğruluk kriterlerini savunur. Bu yaklaşıma göre kültürün içerisinde bulunduğu her kültürün kendine özgü bir bilgi sistemi vardır ve diğer kültürlerin bu bilgi sistemine entegre olması beklenmez. Epistemik kültürel rölativizm ile ilgili Knight'ın çalışmasından bazı örnekler vermek yerinde olacaktır. Batı çevrelerinde bilimsel rehberlik ve amaç-çıkarımlar ölçüt olarak kabul edilirken bazı Doğu kültürlerinde sezgi ve deneyim daha önemli bir rol oynayabilir. Doğu toplumlarının irfan olarak kabul edilen kendine özgü sistemleri S. Knight'ın ortaya attığı düşünce sisteminde farklı bir zeminde yer alır. Bazı kültürlerde bireysel düşünce ve eleştirel düşünme önemli kabul edilirken diğer kültürlerde geleneksel muhafaza ve büyüğe saygının daha önemli olduğu düşünülür. Bazı kültürlerde gizli gerçeğin varlığına inanılırken diğer kültürlerde gerçekliğin kişisel algılama ve deneyimlere dayalı olduğu kabul edilir. Bazı kültürlerde duygusal ve kişisel tecrübeler kabul edilirken izlenimlerin incelenmesi temel yol olarak kabul edilirken, diğer kültürlerde gözlem ve test edilmesi daha önemlidir.

Knight'ın çalışmasında bahsi geçen son rölativizm türü ise "Dilbilimsel Kültürel Rölativizm" olarak adlandırılır. Dilbilimsel rölativizm kültürlerin farklı dil yapılarına ve söylemlerin pratikliğine sahip olduğunu savunur. Bu yaklaşıma göre her dilin içerdiği kendine has bir dil yapısı ve söylem pratiği vardır. Ele alınan kültür dışında diğer kültürlerin bu yapı ve pratiklere uygun olması beklenmez. Dilbilimsel rölativizm ile ilgili "Three Varieties of Cultural Relativism" çalışmasında verilen dilbilimsel örnekler dil alanında da kabul görülebilecek görüşlerden meydana gelir. Bazı dillerde zaman kavramı farklı şekillerde ifade edilir. Örneğin,

bazı dillerde geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek ayrı ayrı ifade edilirken bazı dillerde zaman kavramı daha esnek ve belirsiz olabilir. Renklerin adlandırılması farklı diller arasında değişmektedir. Bazı dillerde sadece temel renklerin adlandırılması yapılırken bazı dillerde daha spesifik renk adları de kullanılır. Bazı dillerde cinsiyet ayrımları yapılırken bazı dillerde cinsiyet ayrımları daha az belirgin olabilir. Dil yapıları bazı dillerde daha karmaşık ve zor olabilirken bazı dillerde daha basit ve kolay anlaşılır olabilir. Verilen örneklerde farklı dillerin farklı yapı ve kavramlarını kullanarak dünyayı nasıl algıladıklarını ortaya konurken bir yandan kültürlerin dillerinin nasıl şekillendiğini ve kültürel dilin nasıl ortaya çıktığı ortaya konulur. Knight kültürel görelilik kavramını sistematik olarak ele almış ve belli eleştiriler ortaya koymuştur. Kavramları açıklarken genel geçer ifadelerden kaçınmakla beraber Boas'ın kültürel görelilik teorisine de katkı sağlamıştır.

Franz Boas'ın kültürel görelilik ilkesi genel bir değerlendirme yapıldığında pek çok eleştiriye de maruz kalmıştır. Özellikle, teorinin insan hakları hakkında genel bir açıklama sunmadığı ve kültürel farklılıkların yalnızca kültürel faktörlere dayandığına odaklandığı için eleştirilere neden olmuştur.

Eleştirenler arasında çalışmamızın bu bölümünde bahsettiğimiz antropologlar dışında biyolojik determinizmi savunanlar, evrensel insan taşıyıcılarına inananlar; kültürel farklılıklardan sadece kültürel faktörlere değil aynı zamanda tarih, coğrafya, iklim ve ekonomi gibi diğer faktörlere de bağlı olduğunu düşünenler yer alır. Özellikle, teori, tarihsel, geometrik ve ekonomik unsurlar insan davranışları üzerindeki yönlendirmeler, kültürleri yalnızca kültürel unsurlara indirgemekle eleştirilmiştir.

Ayrıca, kültürel görelilik ilkesi, kültürler arasındaki farklılıkları anlamak için yeterli bir araç kurallarına ilişkin eleştirilerden de almıştır. Özellikle, teorinin kültürleri arasındaki farklılıkların yalnızca açıklamaları ortaya koyduğu ancak kültürler arasındaki ilişkilerin açıklamaları ve ortak özellikleri iletkenlerde yetersiz kaldığı iddiası vardır. Bu eleştiriler arasında William Graham Sumner, Edward Sapir, Ruth Benedict ve Julian Steward gibi antropologlar da yer almaktadır. Dilbilimsel anlamda da Boas'ın Erward Sapir[13] tarafından eleştirilmiş dilin yeni bir düşünce yarattığı fikri sebebiyle çalışmalarının eksik yönüne vurgu yapılmıştır.

Genel olarak, Franz Boas'ın kültürel görelilik ilkesi, kültürler arasındaki farklılıkların

[13] Amerikalı Antropolog Edward Sapir'e (1884-1939) göre de her dil gerçekliği o dili konuşanlara kendi açısından yansır. Bu nedenle her kültür farklı bir dünya görüşü sunar. Dil toplumsal gerçekliğin sembolik bir yansımasıdır. Bu gerçeklik içinde oluşan anlamlar, en çok o gerçekliği yaşayanlar için anlamlıdır (Nalan Büyükkantarcıoğlu, ***Toplumsal Gerçeklik ve Dil***. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2006).

korunması için önemli bir adımdır. Franz Boas'ın kültürel görelilik ilkesi, antropoloji ve terbiye gibi disiplinlerde büyük bir etki yaratmış ve kültürler arasındaki farkı anlamak için önemli bir araç haline gelmiştir. Boas, kültürler arasındaki farkların, insanların düşünce tarzları, değerleri ve inançlarındaki farklılıkların özgün olduğunu vurgulamıştır. Ancak, kültürel görelilik teorisi, eleştirel yaklaşımların da hedefi olmuştur. Boas'ın prensibi, insan davranışının boyutları ve farklı kültürler arasındaki farklılıkların dikkate alınması önemlidir. Ancak kültürler arasındaki tutumların ve ortak özelliklerin yetersiz kaldığı da iddia edilmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde kültürel görelilik kavramının inşası noktasında elde edilen çıkarımlar ve eleştirilere değinilmiştir. Çalışmamızın diğer bölümünde sözlü kültür ve kültürel görelilik ilişkisine değinilecektir. Kısaca sözlü kültür ve görelilik konusunu değerlendirmek yerinde olacaktır.

Sözlü kültür, insanların nesilden nesile aktardıkları hikâyeler, efsaneler, masallar, şarkılar, atasözleri ve diğer sözlü ifadelerin oluşturduğu kültürel birikimdir. Kültürel görelilik ise kültürler arasındaki farklılıkların gözlemlenmesi için önemli bir araçtır. İnsan davranışının kültürel etkenleri tarafından şekillendirildiğini vurgulayan kültürel görelilik iki kavram arasında güçlü bir bağlantı kurar. Çünkü sözlü kültür ile içerdiği temel özelliklerden aynıdır ve kültürler arasındaki farklılıklara bakıldığında kültürel görelilik ilkesi önemli bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, sözlü kültür ve kültürel görelilik kavramları, insanların kültürel özelliklerini ve farklı kültürlerin karşılıklı etkileşimini anlamak için önemli birer araçtır. Sözlü kültür, insanların düşünce tarzları, inançları ve değerleri gibi kültürel bakış açılarının korunmasında ve aktarımında önemli bir rol oynar. Kültürel görelilik ilkesi ise, farklı kültürlerin karmaşıklığı, etkileşimi ve insan davranışının kültürel faktörleri tarafından şekillendirilmesini sağlayan disiplindir. Sözlü kültür ve görelilik ilkesi insanların kültürel özelliklerini anlamalarına ve kültürler arasındaki etkileşimlerin daha iyi bir şekilde korunmasına yardımcı olur.

3. SÖZLÜ KÜLTÜR/FOLKLORUN KAYNAKLARI

Folklor kaynaklarından bahsetmeden önce folklor kelimesinin anlamı ve işlevleri üzerinde durmanın daha faydalı olacağını düşünmekteyiz. Her ne kadar kısa bir geçmişe sahip olsa da günümüzde bir bilim olarak kabul edilen folklor, uzun süreli araştırma ve fikir beyanlarından sonra içerisine birçok konuyu alabilecek ölçüye gelmiştir. Genel itibariyle, halkların sözlü ve yazılı[14] kültürleri içerisinde gelişen edebiyat ürünleri ile ilgilenmiş olan folklor, kendinden önceki birçok bilimle (psikoloji, sosyoloji, antropoloji gibi) ortak çalışmak durumundadır. Bunun nedeni ise, bu toplanan edebi malzemenin, nasıl ve ne şekilde değerlendirileceği ve yorumlanacağı meselesidir. Folklor/Folklore terimi ilk kez William Tohms[15] tarafından kullanıldığında, masal, destan ve diğer anlatılar arasındaki ortaklıklar kastedilmiş ve kapsama alanının edebi ürünler olduğu imâ edilmişti. Daha sonra Alan Dundes, *'Halk Kimdir*[16]' başlığıyla yayımladığı makalesinde, folklorun içerisine giren konulardan bahsedip, birçok folklorcuyu eleştirmiştir. Dundes'in başlıca savunduğu tez; folklorun hala yaşamakta ve dönüşerek varlığını devam ettiren bir olgu olduğu üzerineydi. Bu sebeple kaleme aldığı makalesinde, kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel hafızanın; traktör kullanmak yahut diş macununun nasıl sürüleceğine kadar birçok bilginin folklor içerisinde kabul edileceğidir. Bu, alanı anlamak ve genişletmek adına yapılan cesurca ve farkındalık yaratan bir harekettir. Fakat bizler yirminci yüzyıl itibariyle, folkloru diğer alanlardan ayrı düşünemeyecek duruma gelmiş bulunmaktayız. Hele ki, folklorun da inceleme alanına giren *gelenek*[17][14] kavramı adı altında, birçok gelenek/adet/örf ya geçmişten gelerek varlığını devam ettirmekte ya da modern dünyada yeni şekillerle üretilip unutulmaktadır. Bu sebeple folklorun yaşayan bir organizma olduğu reddedilemez bir gerçektir. Bizler çalışma konumuz gereği, bu edebi malzemenin mutfak kısmı ile ilgilenecek; folklorun oluşumunda ve yayılmasında birçok etkisi olan anlatıcı üzerinde duracağız. Ayrıca oluşan folklor malzemelerinin, nerelerde ve ne şekilde icra edildiklerini anlatmaya çalışarak, folklorun sadece metin yahut anlatılardan ibaret olmadığını açıklamaya

[14] Sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamları kavramlarını ortaya atan Walter Ong'dur. Kendisi, sözlü kültür döneminin çok kısa sürdüğünü; sonrasında yazılı kültür ile sözlü kültürün uzun bir süre beraber gittiklerini, yirminci yüzyıl itibariyle de elektronik kültür ortamı içerisinde olduğumuzu söyler. Ona göre elektronik kültür ortamı, sözlü kültürün modern bir devamıdır; bu sebeple Ong tarafından ikinci sözlü kültür ortamı olarak adlandırılmıştır (Ong, 2014).

[15] 22 Ağustos 1 846 tarihinde Ambrose Merton takma adıyla yazdığı "Folklore" adlı makalesidir. Bilindiği üzere Thoms, İngilizce'deki "folklore" terimini bu yazısında "popüler antikiteler" ve "popüler edebiyat" terimleri yerine önermiştir. Bu yazısından sonra "folklor" terimi bilim dünyasında benimsenmiş ve yayılmıştır (Gülin Öğüt Eker ve arkadaşları, 2003:1)

[16] (Gülin Öğüt Eker ve arkadaşları, 2003:4)

[17] '*Aslında gelenek/tradition, insanlar folklorun tanımını düşündüklerinde akla ilk gelen sözcüktür. Asırlık gelenekler birçok kişi tarafından folklor olarak kabul edilir. Gelenek fikri çok tanıdık olduğu için, genellikle folkloristlerin kavramı genel bir anlayışla nasıl yorumladıkları hakkında sorulan sorular vardır. Bu sorular, geleneklerin nasıl aktarıldığının, belirli bir gruptaki gelenekleri öğrenme ve devam ettirme fikriyle net bir bağı olduğunu göstermektedir*' Martha C. Sims ve Martine Stephens, *Living Folklore An Introduction to the Study of People and Their Traditions***,** Logan/Utah-Utah State University Press, 2005.

çalışacağız. Çünkü folklor ya da folklor malzemeleri dendiğinde, akla direkt oluşan malzeme gelmekte, bu malzemenin mutfak kısmı yahut oluşum evreleri gelmemektedir. Oysaki folklor, yaşayan ve dönüşen bir organizma olmasının yanında, kompleks bir yapıya da sahiptir. Anlatıcı tipolojisi ve mekân/bağlam kavramına geçmeden önce, bu alanda yapılmış çalışmalara değinmek ve kısaca bu çalışmalar hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Anlatıcı, büyük oranda sözlü kültür etkisinden gelen; anlatılan türe ve mekâna göre çeşitli isimler alan genel bir kavramdır. Folklor malzemesinin (destan, masal, halk hikayesi vb.) hem oluşumunda hem de yayılmasında belki de en fazla öneme sahip unsur anlatıcıdır. Genellikle bağlamın büyüsü ve etkisine kapılan yahut bağlamı ön planda tutan araştırmacılar için, anlatıcı daha geri planda kalmıştır. Mesela halk hikayelerinin aktarılmasında büyük önem taşıyan aktarıcılar *aşık, meddah* yahut *hikayeci* adıyla anılırlar. Bu anlatıcıların *naklettiği olay ya da olaylar, kendi dışında, hikâyenin kurmaca dünyası içinde olan anlatıcının anlattıklarıdır* (Çetin, 2016:7).

1986 yılında İlhan Başgöz'ün, *Digression in Oral Narrative a Case Study of Individual Remarks by Turkish Romance Tellers*[18] adlı yazısı Türkçe'ye çevrildiğinden itibaren arasöz kavramı Türkiye'deki araştırmacılar tarafından daha sık kullanılmıştır. Fakat bu çalışma ilkler arasında olmasına rağmen, araştırmacıları daha çok arasöz kavramına itmiştir. Yine İlhan Başgöz'ün 1992 yılında İngilizce 'den çevirip, kendi gözlem ve fikirlerine de yer verdiği Mark Azadovski'nin *Sibirya'dan Bir Masal Anası* isimli çevirisi/eseri bu bağlamda çok önemli bir çalışmadır. Sonrasında, anlatıcı konusuna İsmail Görkem, *Çukurovalı* Âşık *Mustafa Köse ve Hikâye Repertuvarı* isimli çalışmasında kısaca değinir. Yine İsmet Çetin'in *Dede Korkut Hikayelerinde Anlatıcı Tipolojisi* adlı çalışması ile anlatıcı konusu aydınlatılmaya ve anlaşılmaya çalışılır. Bizler de bu eserlere ek olarak, Ayşe Yücel Çetin'in 2009 yılında yayımladığı *Türk Halk Hikayelerinde Anlatıcı Tipolojisi* ile Yavuz Demir'in 2002 yılında yayımladığı *İlk Dönem Halk Hikayelerinde Anlatıcılar Tipolojisi (1871-1890)* isimli eserlerini örnek gösterebilir; bu bağlamda önemli çalışmalar olduklarını söylemek isteriz. Son olarak, edebiyatımızda anlatıcı tipolojisi üzerine yapılan çalışmalar başlangıçta çok az olmasına rağmen; yukarıdaki kaynaklar haricinde, 2002-2020 yılları arasında İngilizce ve Türkçe olarak Halk Bilimi, Yeni Türk Edebiyatı, Sahne sanatları, İngiliz ve Amerikan Dili Bölümleri başta olmak üzere, toplam 74 adet Yüksek Lisans ve Doktora tezi kaleme alınmıştır. Çalışmamızda bu çalışmalardan bazılarına da yer vereceğimizi

[18] Bu makalenin Türkçe çevirisi Metin Ekici tarafından yapılmıştır. Makalenin kaynağı için bkz; Gülin Öğüt Eker ve arkadaşları, 2003: 190).

söyleyerek, konuya girmek daha detaylı girmek istiyoruz.

3.1. Anlatıcılar, Anlatılar/Metinler ve İcra

‘‘Anlatı, hikâye metni olup okuyucu tarafından okunan, dinleyici tarafından dinlenen veya seyredenlerce izlenen kurmaca / itibari (fictitious) metindir’’ (Çetin, 2016:9). Halk hikayeleri ya da anlatılar, anonim halk edebiyatı ürünleri içerisinde gösterilse de diğer edebiyat ürünlerimize de kaynaklık etmiştir. Bu sebeple anlatıcı tipolojisi konusu, farklı alanlara göre çeşitlilik göstermektedir. Pertev Naili Boratav, *Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği* adlı eserinde, anlatıların bir olaydan sonra türküleştiğini, daha sonrasında bu formattan çıkarak yarı hikaye yarı manzum formata geçip, son olarak anlatı şekline girdiğini (2015:156) söyler.

Bizler bu durumun örneğini, bir geçiş eseri olan *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde görürüz. Orada da hikayeler, yarı manzum yarı mensur şekilde karşımıza çıkmaktadır. Buradaki anlatım tarzı ve tür sorunu, tamamen anlatıcıdan kaynaklanmaktadır. Başta bağlamına uygun şekilde türkü olarak söylenen anlatılar, zamanla yarı manzum yarı mensur hikâye formatına girmiştir. Burada da zaman ve anlatıcı faktörü etkilidir. Sözlü kültür dönemine ait olan destanlar da bir ozan ile kopuz denilen bir müzik aleti eşliğinde söylenmekteydi. Buradan hareketle ilk anlatıların şarkı/türkü/şiir formatında ve hatırlamayı kolaylaştırsın diye müzik ve ritimle söylendiği sonucuna ulaşarak; halk hikayeleri ve masallardaki formel kalıpların hatırlamaya yardımcı öğeler olduğunu söyleyebiliriz. Kısacası bu formel ve motifler, anlatıcının da içerisinde bulunduğu kolektif hafızanın ürünüdür. Bilhassa formeller ve ezgi, tamamen anlatıcının özgünlüğüne kalmış; onun yeniden yaratmasıyla hayat bulmuş bir üslup biçimidir. Ayrıca, Halk Edebiyatı içerisinde adlandırılan bu anlatılar, adı üzerinde halka mâl olan, halkın içinden çıkan anlatıcın halka anlattığı anlatılardır. Muhatap kitlesi halktır ve bu anlatılar birer dönüşümün ürünleridir.

Geçmişten bugüne bizim edebiyatımız ve kültür tarihimizde, destan dönemi olarak adlandırılan dönemde anlatıcı tipolojisi daha çok erildir. Kahramanlık hikayesi yahut anlatısı olan destanı terennüm edenler, kahramana ve onun ruhuna saygısızlık etmemek adına, destanı her ayrıntısıyla anlatırlar. İnsan, doğası gereği hiçbir hareketini ya da sözünü aynı şekilde tekrarlayamaz[19]; bu sebeple anlatıcı olmak için bazı özelliklere sahip olmak gerekmektedir. Kısacası formel, ezgi ve ritim unsurları, anlatıcının pratik zekâsı sonucu ortaya çıkmakla birlikte; anlatıcıların özel isimler almaları ve saygı görmeleri de bu durumla alakalıdır.

[19] Başgöz'ün ifadesiyle sözlü edebiyat bir çeşitlemeler edebiyatıdır. Bu edebiyatı dinleyiciye-sunan yaratıcı-anlatıcı, her sunuşta, anlatışta irili ufaklı değişmeler yapar (Başgöz, 1986:49-135).

Destan döneminde, destan söyleyen kişiye *ozan, kam, baksı, bahşı* gibi isimler verilmiş; bu kişiler, kutsal sayılan destanı söylemeleri sebebiyle toplumda bir statü sahibi de olmuşlardır. Fakat buradaki diğer bir nokta; anlatıcı ve anlatı arasındaki bağ ile, dinleyicinin de bu atmosfer içinde olduğu ve onsuz bir bağlam mekanizması düşünülemeyeceğidir. Anlatıcı ve anlatı kadar, dinleyici ve mekânın da bu atmosferin oluşmasında önemli bir yeri vardır. Çünkü bu unsurlar, anlatıcının performansı ve moralini büyük ölçüde etkilemektedir.

Fakat Reichl'ın, ''Destanın canlı olarak yaşadığı çevreden ayrılan Türk toplulukları 11. yüzyıldan itibaren önce İslami ruhun donattığı, fikri yapısını belirlediği destani anlatmalar (Eba Müslim, Danişmend-Nâme', gazavatnâme, cenknâme, vb) ile kısa soluklu anlatılar ve daha sonra da âşık tarzına bağlı olarak gelişen hikayecilik, motiflerin genel kalıbı ve olay örgüsü sıralanması itibariyle destan geleneğin devamı niteliğindedir'' (Reichl, 2002:159-161) şeklindeki ifadeleri bizi, destanın zamanla -din değişimiyle- farklı bir form aldığı gerçeğine götürür. Bu durum siyasi, sosyal ve dini açıdan bir geçiş döneminin habercisiyken; kültürel anlamda mekân ve bağlamın değiştiğini, bu sebeple de bir türden başka türlere geçişin nasıl olduğunu da açıklar. Bu değişim yaşanmasında göçler; siyasi, sosyal ve dini değişikliklerle beraber bir coğrafya değişikliği ve anlatıcı tipolojisinin değişimi yatar. Destan anlatıcısından aşığa, meddaha ve hatta günümüzde stand-upçılara kadar uzanan süreçte, tek bir kaynak üzerinden yaşanan değişim ve dönüşümler, anlatıcı tipolojisinin şekillenmesine sebep olmuştur. Destan ebadının kısalması, destan kahramanlarının yerini dini/kutsal kişilerin alması ve zamanla anlatıcının bir gezgine dönmesi, mekânı değiştirmiş; akabinde de icra ve bağlamda farklılıklar meydana getirmiştir. Bu durum, yukarıda da sözünü ettiğimiz ve folklorun alanına giren gelenek konusunun, zaman içerisinde değişim ve dönüşümünden başka bir şey değildir. Kısacası anlatı, anlatıcı, mekân ve bağlam konularındaki değişimin en önemli unsurlarından biri de gelenektir. Gelenek kavramı daha iyi anlaşıldığında, belki de içimizde modern ozan, âşık yahut meddahın yaşadığına şahit olacağız. Bu modernite konusuna aşağıda gireceğimiz ve tarihi süreci atlamak istemediğimiz için, şimdilik bu konuya değinmiyoruz.

Geleneğin değişiminde ve anlatıların günümüze gelmesinde, belki de en önemli tür ve anlatıcı tipolojisine sahip olan tür hikayedir. Özellikle tüm dünyada ortak bir adla anılan ve tür konusunda fikir birliğine sağlanan hikâye türü, bizim edebiyatımız ile Batı'da faklı şekillerde gelişmiştir. Biz Batı'daki aşk hikayelerini konu alan romanslar, roman ve hikayelerin temelini atarken; bizim edebiyatımızda Tanzimat Dönemi ile ilk örnekleri görülen roman ve hikâyenin kaynaklarını, halk

arasındaki anlatmalar/halk hikayeleri[20], *aşıkların anlattıkları hikayeler* ve Klasik Edebiyat'ta konu edinilen hikayeler oluşturur. Halk arasında anlatılan Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Arzu ile Kamber, Köroğlu ve Âşık Garip Destanı gibi anlatılar, aşıklar tarafından söylenirken; masal ve hikayeler de genellikle köy ve kırda kadınlar tarafından anlatılmıştır. Diğer taraftan yazılı kültür içerisinde gelişen Klasik Edebiyat'ta Leyla ü Mecnun, Hüsrev-i Şirin ve belli başlı kalıplar içerisinde oluşturulan bir sevgili modeline yazılan şiirlerin de sahipleri şairlerdir. Şairleri anlatıcıdan daha çok, halka mâl olmamış, kendisine ait duyguları nakleden birisi olarak görmekte fayda vardır.

Halk arasında anlatılan Anlatı metni, bir anlatıcının bir hikayeyi anlattığı metin (Demir, 2002:30) olması münasebetiyle, anlatıcı aynı veya farklı formda olsa bile, anlatım üç tarzda gerçekleşir. Bunlar, sözlü kültür ortamında sözlü aktarım yoluyla, anlatma-dinleme; yazılı kültür ortamında yazma-okuma, üçüncü ise, elektronik kültür ortamının getirdiği teknolojik vasıtalarla görüntülü anlatımdır. Sözlü kültürün yönlendirdiği anlatı ile yazılı kültürün biçimlendirdiği anlatı farklı bir yapılanma üzerine kurulur. ‘‘Metinle yazar’ arasındaki mesafe biraz da yazının, yazılı kültürün ürünüdür: "Söz" taze, sıcak ve canlıdır; dolayısıyla "sözlü kültür" de bütünleşme daha kolay ve kendiliğinden olmaktadır. "Yazı" ise soğuk ve ölüdür; yazılmış bir metin yazılmıştır, değiştirilemez. Değiştirilirse yeni bir "metin" olur’’ (Tekin, 2004:77).

On altıncı yüzyıl itibariyle İstanbul ve Anadolu'da kurulan Âşık ve Semai Kahvehaneleri de Âşık tarzı şiir söyleme ve hikâye anlatımının merkezlerinden biri olmuş, eskiden bir guruba anlatılan masal ve hikayeler, bu mekânlar aracılığı ile birçok insanı bünyesinde toplamıştır. Daha sonraları köylerde oynan köy seyirlik oyunları ile şehirlerdeki *meddah* gösterileri ve *orta oyunları* da halka ilginç ve komik olayları anlatıp, onları eğlendirmiştir. Bilhassa bu performanslar, tiyatronun kaynağı olarak gösterilse de bizdeki roman ve hikayeciliğin gelişimine de katkı sağlamıştır. Aşıkların söylediği yahut anlattığı destanlar, çoğu kez ya bir gazete haberi yahut da gerçek bir olay sonucunda ortaya çıkmış ve halka anlatılmıştır. Radyo ve gazete görevi de gören bu aşıklar, halkın duygularına dokunarak olayları öyküleyerek anlatmışlardır.

Âşıklık geleneği, hem anlatıcı/icracı hem de mekân ve bağlam konusunu en iyi içselleştirmiş kurumdur. Şiirlerini belli mekânlarda halka söyleyen âşıklar; aynı zamanda usta-çırak ilişkisi bağlamında geleneğin devam etmesini ve kendilerine has kalmalarını sağlamışlardır.

[20] Ayşe Yücel Çetin de hikayelerin kaynaklarını dört gurupta inceler: Kahramanlık anlatıları ve şiirin yayılması, aşk hikayeleri, Klasik Edebiyat'tan doğma hikayeler ve pek yaygın olmayan hikayeler (2016: 8-10).

Âşıklar hem anlatıcı olarak hem de söyledikleri şiirler, anlattıkları hikayeler bakımından diğer anlatıcılardan net bir şekilde ayrılırlar. Onların icralarında mekân[21] (Âşık ve Semai kahvehaneleri) ve müzik aleti çok önemlidir. Bu sebeple âşıkların dini ve kutsal boyutlarını işin içerisinden çıkardığımızda, kendilerini destan anlatıcısı ozanlara benzetebiliriz. Âşıkların hikâye anlatmadaki beceri ve hayal güçleri neredeyse sınırsızdır.

Kendilerine konu bulmakta hiç sıkıntı çekmeyen bu icracılar, yeri geldiğinde çarpıcı gazete haberlerini bile destanlaştırarak halkı hem eğlendirip hem de bilgilendirmişlerdir. Bunu yapan genellikle şehirli Âşıklar olduğundan, İslamiyet öncesi bir tür olan destan, şehre ve Âşıklık geleneğine girerek farklı bir mekân ve bağlama oturmuştur. Bu sebeple edebiyatımızda tür sorunu oluşmasında, bağlam ve anlatıcının da rolü büyüktür.

İslamiyet'ten önce, bu anlatmaları şaman, kam, baksı, bahşı, ozan adındaki anlatıcılar nakletmişlerdir. Bunlar, usta anlatıcı kimliklerinin yanı sıra toplumun hürmet ettiği, bilge şahsiyetlerdir. Köprülü, ‘‘İslamiyet'in kabulünden sonra Türkler arasında XIV. Yy.'dan itibaren "meddah" adında bu "ozan"lardan ayrı yeni bir anlatıcı tipinin çıktığını belirtir. (Köprülü, 2014: 361-426). Türk ve Fars kültüründe destan ve hikâye anlatırken kendine mahsus anlatım teknikleri ve tasvirleriyle anlattıkları tipleri canlandıran meddahlar'' (Reichl, 2002: 92-93) oldukça geniş bir repertuara sahiptir.

Güldürme, komiklik, diyalog, taklit, nükte gibi unsurların öne çıktığı meddah hikayeleri realizmle karakterize edilir. Dolayısıyla da aşık hikayeleri anlatıcılarından farklılık gösterir. Meddahlık da bir gelenek haline gelmiş, birden fazla işlevi olan bir anlatıcı tipolojisidir. Günümüzde bazı dönüşümlere uğrayarak varlığını devam ettiren bir türdür. Çünkü meddah tek bir kişidir; anlattığı hikayeler ve yaptığı taklitlerle toplumun takdir ve beğenisini toplamıştır. Bu sebeple padişahların huzurundan, konaklara kadar birçok kişi ve guruba seslenmiş, birçok sosyal gurup içerisinde kendine yer bulmuştur. Meddahlık geleneği ve meddahlar, konu olarak edebiyatta yer bulduğu kadar, modern Türk tiyatrosunun oluşumunda da önemli bir role sahip olmuştur. Bilhassa İsmail Hakkı Dümbüllü'nün kavuğunun devredilmesi bir gelenek halini almış ve meddahlık bugün de varlığını hissettirir olmuştur. Bir imge üzerinden gelenek haline gelmesi, toplum değerleri ve kültürünün aktarımını hala sağladığı anlamını taşımakla beraber; bir folklor

[21] Âşıklar ilk başlarda diyar diyar gezen gezginler olarak şiirlerini icra etmiş; sonrasında da Âşık ve Semai Kahvehanelerinde çıkmaya başlamışlardır. Gezen âşıklar için mekân, doğadır. Âşıklık bir gelenek halini almaya başlayınca sabit mekânlara taşınmıştır. Bu durum zamanla modernleşen insanın hayat çizgisine benzer. Şehirleşme ile devlet düzeni nasıl oturmuş, bir sosyal devlet anlayışı hâkim olmuşsa; Âşıklık geleneği de zamanla kurumsallaşarak, sabit mekânlarda icra edilir hale gelmiştir. Bu sebeple Âşıklık geleneği üzerinden bile toplumun modernleşmesini gözlemleyebilir, bazı çıkarımlarda bulunabiliriz.

kaynağı olarak adlandırılmasını da sağlamaktadır.

Son olarak, kaynağı on dördüncü yüzyıla dayanan meddahlığın bugün geldiği noktayı stand-up gösterilerinin almaya başladığını söylersek yanılmayacağımızı düşünüyoruz. Anlattığı komik hikayeler, yaptığı taklitlerle Cem Yılmaz, Ata Demirer, Atalay Demirci gibi isimlerin modern anlamda birer meddah olduklarını söyleyebilir; anlatıcı tipolojisinin zamana göre değiştiğini söyleyebiliriz. Geleneğin elinde sopası ve mendili bulunan meddahın yerine, sahnede koltuk ve birkaç eşyası olan stand-upçılara doğru gitmekte olduğunu söylemek güç değildir. Bunun sebepleri arasında; değişen hayat şartları ve kuşaklar, bu kuşakların espri anlayışları ve hayat tarzları, modernitenin getirdiği mekân ve dekor anlayışı gibi faktörler etkili olmuş, geleneği bu değişime zorlamıştır.

3.2. Bir Anlatıcı Tipolojisi Örneği; Sibirya'dan Bir Masal Anası (Natalia Osipovna Vinokurova)

Halk bilim/folklor tarihi boyunca ortaya atılan görüşler, oluşturulan teoriler ve tartışılan konuların hepsi, insanlık tarihi ve insan zihnini anlamak adına oluşturulmuş; insanlığın kökenleri aranmıştır. Özellikle Halk Edebiyatı ürünleri üzerinden yapılan bu köken arayışları neticesinde üç önemli kuram (Gelişmeci, Tarihi-Coğrafi Fin ve Yayılmacı Kuram) geliştirilmiş, sonrasında folklor yan bilimlerden yararlanmıştır. Bir masal üzerinden, metin, mekân ve bağlam ilişkisini çok güzel bir şekilde ortaya koyan Azadovski'nin bu eseri, 1992 yılında İlhan Başgöz tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Azadovski denince akla ilk gelen şey, anlatıcının rolü üzerinde durduğu çalışmalardır. Ayrıca o, anlatıcının rolünü daha önceki birçok çalışmadaki gibi dar kalıplar içinde ele almamış, anlatıcının sosyo-kültürel çevresini, ahlak ilkelerini, hayatındaki olayları dikkatlice irdelemiştir.

Masalın dikkat çekici yönü, masala ait motifler ve arketipler kullanılsa bile, anlatıcının kendi çağından kişi ve olaylarıyla masalın ilerleyişidir. Örneğin Sibirya'daki kanun sürgünlerinin masala etkisini, masalın temel unsurlarında iki ayrı doğrultuda görürüz. Biri masalın yapısı, kuruluşu; öteki, sınırlı olarak masalın içeriğidir. Anlatıcı Vinokurova'nın yaratıcılığı, bu sürgünlerin masal kuruluşu geleneğinin dışında kalır. Masalın içeriğinde ise çevreden gelen geleneksel elemanların çoğu, onun masallarına yansır. Bunların yanında aylak gezerlerin de yeri vardır. Vinokurava'nın masallarının en bariz özelliği olaylarda ayrıntıların olmaması ve masalın kısaca kestirilip atılmasıdır. Anlatılarda asla mucizevi olaylar, doğaüstü unsurlara rastlanmaz. Günlük hayattaki yaşananlara rastlarız. Kısacası anlatılan masal eski bile olsa, anlatıldığı tarih ve mekândan izler taşımakta ve geleceğe öyle aktarılmaktadır.

4. KÜLTÜREL RÖLATİVİZM VE EĞİTİME ETKİLERİ

4.1. Eğitim Bağlamında Kültürel Rölativizmin İncelenmesi

Tarih boyunca kültürün birden çok tanımı bulunmakla birlikte kültürü rölativizm konusunun doğasına uygunluğu bakımından insanın özgünlüğü (ulus ve sınıf ayrımının ötesinde) olarak ifade edilebiliriz.[19] Dünyanın ilk antropologlarından Edward Taylor tarafından yapılan tanımda kültür, "insanoğlunun toplumun bir üyesi olarak sahip olduğu ahlak, inançlar, bilgi (knowledge), sanat, gelenekler gibi alışkanlıkları ve becerilerini kapsayan bir bütündür" (Taylor, 1958, s.269). Kültürler arası farklılıklar toplumdan topluma farklılık gösterse de ortak bilinç noktasında Ziya Gökalp'e göre kültür, bir milletin toplumsal hayatının ahenktar bir mecmuası yani ortak bilinci ya da geçmişidir.[22] Bir topluma ait öğretileri kapsayan kültür, kendi içinde kabul ve ritüellerden oluşmakla birlikle toplumun hayatla kurduğu bağ ile de yeni bir biçim kazanır. Antropolojinin tek konusu olan kültürü sınırları kesin çizgilerle belirlenmemiş ve hayatın işleyişinde canlı kalan ve yenilenen kabuller olarak da tanımlayabiliriz. Kültürlerin toplumların oluşum şekilleri üzerindeki etkileri incelendiğinde kültürel rölativizm kavramı konu alanı olarak toplumları içinde bulundukları bağlamları noktasında incelemiştir.

Bizler de çalışmamızın bu bölümünde kültürel görelilik kavramının eğitime yansımalarını inceleyeceğiz. Kültürel görelilik kavramının bilimsel olarak kabul görmesiyle antropoloji biliminin etkilerini incelemekle beraber bu alanda kullanılan yöntemleri eğitim bağlamında inceleyeceğiz. Türk eğitim sisteminde kültürel görelilik teorisinin yansımalarını inceleyerek Türk eğitim sistemi müfredatında dini-kültürel değerlerin eğitime yansıyıp yansımadığını inceleyeceğiz. Bununla beraber Türk eğitim sisteminin ilk, orta ve yüksek derece eğitim kademelerinde göreceli kabul edilen anlayışlar ele alınacaktır. Eğitim nedir sorusundan başlayarak ilerlemek yerinde olacaktır.

Eğitimin tanımı; geniş anlamda kişiliğin gelişimi olarak ifade edilir. Ev, okul ve bunların dışında cereyan eden bir süreçtir. Başka bir deyimle eğitim, tüm topluluğun bir eylemidir. Başka bir tanımla kültür insan davranışının öğrenilen kısmıdır. Kültürün eğitsel kavramlarla ifadesi beşerî öğrenimin paylaşılmış ürünleridir.[22] Elbette eğitimin birden fazla tanımı bulunmaktadır. Tasviri olarak, gaye anlamında kullanılması ve ortaya koyduğu ürünler noktasında kültür farklı şekillerde tanımlanabilir. Eğitim ve kültürel görelilik ilişkisini anlamak için Boas gibi kültürel görelilik alanında çalışmalar yapmış birçok antropolog vardır. Bu antropologların çalışmalarına

[22] Ziya Gökalp, a.g.e, s.45

ve eserlerine bakmak yerinde olacaktır.

Kültürel göreliliği eğitim açısından çalışmamızın bu bölümünde ve eğitimle olan ilişkisiyle anlamlandıracağız. Eğitime katkı sağlayan antropologların kültürel görelilik teorisi ışığında kültürel uygulamalarının eğitime yansımalarını ve değerlendirmelerini göreceğiz. Bu alanda çalışma yapmış isimlerden G. P. Foster'ın "Kültürel Görecelik ve Değer Teorisi: Eğitimsel Sonuçlar" (Cultural Relativism and the Theory of Value The Educational Implications) makalesinde eğitim ve kültürel görelilik tanımları yapılmıştır. Kültürel göreliliğin eğitim bağlamında araştırılması ve incelenmesine katkı sağlanmıştır. Foster makalesindeki gözlemlerini tanımlarken insanların deneyimlerinin, kültürlerinin ve değerlerinin farklı olabileceğini ve bu farklılıkların gerçeğini anlamak için dikkate alınması gerektiğini vurgular. Yani kültürel gözlemlerin fikrine göre, insanların dünya üzerindeki anlayışları, kültürel ve sosyal bağlamalarına göre algılanmaktadır. Bu nedenle herhangi bir değer, inanç veya uygulama, bir kültür veya topluluk içinde kabul edilebilirken, başka bir kültür veya toplulukta kabul edilebilir veya farklı yorumlanabilir (Amerikan Ekonomi ve Sosyoloji Dergisi, C. 50, 1991: 257-267). Görelilik kavramı için Foster'ın makalesindeki eğitim uygulamaları ve görüşlerini açıklamak yerinde olacaktır. Foster eğitimi değerlendirirken analitik düşünmenin önemini ve bunun değerini şu şekilde sıralamıştır:

Eleştirel Düşünce: Foster kültürel uygulamaları eleştirel bir şekilde değerlendirmeyi teşvik etmektedir. Öğrencilerin kültürel pratiklerini eleştirel bir gözle değerlendirme becerisini değerlendirme, kültürler arasında karşılaştırmalı analiz yapabilmelerine yardımcı olacaktır.

Evrensel Değerler: Foster'ın adalet kavramına olan bakış açısı haklar ve insan hakları gibi evrensel değerler esas alan bir değer sistemi yapılarını işaret etmektedir. Bu değerler, onların kültürel farklılıkları anlamalarına ve saygı göstermelerine yardımcı olacaktır.

Kültürel Çeşitlilik: Foster toplumların kendine özgü farklı kültürel perspektiflerle tanışmalarını ve kültürler arasındaki farklılıkları anlamalarını teşvik etmektedir. Öğrencilere farklı kültürleri öğrenme fırsatı vermek, kültürler arası iletişim ve anlayışı artıracaktır.

Adalet: Kültürel harcamalar adaletli işlemleri teşvik etmektedir. Eğitim uygulamaları adalet ilkesi esas olarak şekillendirilmelidir. Bu uygulama onların toplumsal zorluklarını ve kültürel uygulamalarını eleştirel bir şekilde değerlendirmelerine yardımcı olacaktır.

Önyargıların ve Stereotiplerin Karşılaştırılması: Foster'a göre içsel önyargılar vardır ve stereotipleri sorgulamalarını teşvik eder. İnsanların farklı kültürel kümeler içinde değerlendirilmesi onlara gizli yanlış inançlarını sorgulama yetkisi vermesi kültürler arası diyalog

ve anlayışı artıracaktır (Amerikan Ekonomi ve Sosyoloji Dergisi, C. 50, 1991: 257-267).

Foster'ın genel hatlarıyla kültürel görelilik kavramı ve eğitime etkilerine olan bakışını açıkladık. Bu noktada onun eleştirilerinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Çalışmada kültürel göreliliğin sınırlılıkları ve etkileri ile kavramın eğitim üzerindeki bakış açısı eleştirilir.

Foster'a göre kültürel görecelik; etik ve ahlaki standartların kültüre, topluma veya tarihsel bağlama göre olduğunu iddia eden felsefi bir tanımlamadır. Başka bir deyişle, ahlaki olarak doğru veya yanlış olarak kabul edilen şey bir kültürden diğerine değişir ve hiçbir kültür diğerine ahlaki üstünlük iddiasında bulunamaz. Bu sebeple kültürü belli sınırlamalara tabi tutmak yanlış olacaktır. Foster kültürel uygulamaların eleştirel düşünme ve değerlendirme eksikliğine yol açabileceğinden, kültürel göreceliliğin eğitime zararlı olabileceğini savunur. Eğitimcilerin, öğrencileri kültürel uygulamaları eleştirel bir şekilde incelemeye ve onları adalet, eşitlik ve insan hakları gibi evrensel ahlaki değerlere dayalı olarak değerlendirmeye teşvik etmesi görelilik ile ters düşebilir. Eleştirel boyutu sebebiyle bilimsel süreçleri kültürel bağlamda incelemek imkânsız olabilir. Bu sınırlılıkları onun sıklıkla üzerinde durduğu konulardır. Ayrıca Foster kültürel göreceliliğin kültürel klişeleri devam ettirebileceğini ve kültürel önyargıları güçlendirebileceğini savunuyor. Eğitimcilerin, öğrencileri farklı kültürel bakış açılarına maruz bırakmaları ve onlara kültürel farklılıkları takdir etmeyi öğretirken aynı zamanda adaletsiz veya zararlı olabilecek kültürel uygulamaları sorgulamaları gerektiğini de açıklamaktadır.

Genel olarak Foster'ın makalesi, eğitimcilerin öğretim uygulamalarında kültürel duyarlılık ile evrensel ahlaki değerler arasında bir denge kurma ihtiyacını vurgulamaktadır. Kültürel farklılıklara saygı göstermeli ve kültürel anlayışı teşvik ederken, eleştirel düşünmeyi ve kültürel uygulamaların değerlendirilmesini teşvik etmelidirler.

Foster'ın kültürel görelilik teorisinin eğitime yansımaları değerlendirildiğinde Boas'ın görüşlerine bir noktada benzerlik gösterdiğini söylemek yanlış olmaz. Değerler eğitimi noktasında yeni bir bakış açısı sunulsa da Boas'ın biriciklik ilkesine bağlı kalınarak yanlış uygulamaların da bahsi geçen kültür içinde değerlendirilmesinin önü açılmıştır. Foster'la Boas'ın ayrıştığı nokta kültürlerin kıyaslanabilirliğidir. Franz Boas bunun imkânsız ve anlamsız olduğunu yer yer vurgulasa da etik-ahlaki değerler noktasında insanı koruyan pratikler gereklidir. Eğitimin işlevlerinden en önemlisi analiz sentez yapabilme becerisi kazandırmasıdır. Boas'ın teorisini anlama noktasında onun öğrencileri ile olan ilişkisine göz atmak yerinde olacaktır.

Boas, eğitim alanında da benzer bir görüşe sahipti ve öğrencilerin kültürel arka planlarının eğitimlerinde önemli bir rol oynadığını düşünüyordu. Ona göre, öğrencilerin öğrenme şekilleri ve

öğrenme tercihleri kültürel olarak belirlenir ve bu nedenle eğitim programları, öğrencilerin kültürel farklılıklarını dikkate alarak tasarlanmalıdır. Boas ayrıca, eğitimin insanların doğal yeteneklerini geliştirmek için tasarlanması gerektiğine inanıyordu ve öğrencilerin sadece belli bir alanda uzmanlaşmalarının yeterli olmadığını savundu. Aynı zamanda çok yönlü bir eğitim almalarının da önemli olduğunu savunuyordu. Franz Boas'ın kültürel görelilik görüşleri ve eğitim anlayışı, insan davranışlarının kültürel çerçevelerden etkilendiğini ve eğitimin öğrencilerin kültürel farklılıklarını dikkate alarak tasarlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Eğitim açısından değerlendirildiğinde kültürel görelilik kavramı, farklı kültürlerin dünya yapısından ve biçimsel yapısının birbirinden farklı olduğunu ve bunların içerdiği herhangi bir doğru ya da yanlış olmadığı şeklinde bir değerlendirme yapılamayacağını ifade eder.

Eğitim açısından kültürel görelilik kavramının önemine değinmek yerinde olacaktır. Kültürler arası anlayışa katkı sağlar. Kültürel görelilik, öğrencilerin farklı kültürlerdeki insanlarla ilişki kurarken daha anlayışlı ve hoşgörülü olmalarını sağlar. Bu da kültürler arasındaki iletişim ve işbirliğini artırır ve önyargıları azaltır. Öğrenciler, farklı kültürlerin değerlerini ve inançlarını öğrenerek, kendilerine öğretilen yanlış önyargıları fark ederler ve onların yanlış olduğunu anlarlar. Çok kültürlülük eğitim için gerekli bir kavramdır. Çok kültürlü eğitim, farklı kültürlerden insanlarla bir arada yaşamayı kolaylaştırır ve kültürleme kültürleşme sürecini kolaylaştırır. Ortaya koyduğu benzerlik ve farklılıklar kültürleri zenginleştirir.

Eğitimsel açıdan bu teoriyi anlamak için görüşlerine yer vereceğimiz diğer isim de Mary Warnock'un "Kültürel Rölativizm ve Eğitim" (Cultural Relativism and Education) adlı makalesi, kültürel değerlendirme kavramlarını ve eğitimdeki önemini ele almaktadır. Makale "kültürel kültür" kavramını tanımlayarak başlar. Kültürel inançlar, bir inanış biçimi, değerler ve zamanla diğer kültürlerden farklı olduğu gerçeğine dayanan bir kavramın tanımı yapılır. Bu görüşte her kültürün özgeciliği ve diğer kültürlerin özelliklerine göre değerlendirilememesi çalışmanın temel savunmasıdır.

Eğitim bakış açısıyla eğitimde kültürel beslenme, farklı kültürlerdeki örneklere uygun eğitim programları hazırlamayı gerektirir. Bu yaklaşım, her çocuğun farklı kültürlerden geldiği ve bu nedenle farklı öğrenme tarzlarına ve bakış açısına sahip olduğu gerçeğine göre şekillenir. Bu nedenle kültürel koruyucu eğitim programlarının, anne baba tutumlarını dikkate alacak şekilde hazırlanmasını gerektirir.

Makalede, kültürel gözlemlerin bazı eleştirileri de ele alınmaktadır. Bu eleştirilerden biri, kültürel değerlerin, evrensel ahlaki değerlerin varlığına dair bir fikri reddetmeyi ve bu nedenle

birlikte yaşama ve insan hakları gibi konuların etkisiz hale gelmesi yönündedir. Ancak makale, kültürel gözlemlerin, farklı kültürler arasında anlayış ve saygıyı teşvik ederek bu eleştirilere karşı bir çözüm sunabileceğini savunmaktadır (M. Warnock Cultural Westminster Educational Studies, 2:1, 35-44).

Makalede, eğitim alanındaki kültürel deneyimlerin eğitimsel açıdan incelenmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Eğitimin temel gereklilikleri Warnock'un çalışmasında yer alan diğer önemli konulardır. Bunları sıralamak gerekirse:

Eğitim programı ve müfredat: Kültürel görelilik için eğitim programları ve müfredatın farklı kültürlere uygun hale getirilmesini gerekir. Farklı kültürlerden gelen sonuçlara göre tasarlanan eğitim programları, öğrencilerin kültürel kimliklerinin korunmasına ve özelliklerine yardımcı olur.

Dil eğitimi: Kültürel koruyuculuk, dil eğitiminde de önemlidir. Farklı kültürlerin farklı dilleri ve dil yapıları vardır. Dil eğitimi, farklı kültürler arasındaki anlaşmayı kolaylaştırırken aynı zamanda kültürel farklılıkları da korur.

Öğretmen eğitimi: Kültürel eğitim, öğretmen eğitiminde de önemlidir. Öğretmenler, farklı kültürel kimliklere sahip kişilerle yaşadıkları kültürel farklılıkları anlamalı ve saygı göstermelidir.

Değerler eğitimi: Kültürel değerlendirmeler, değerler eğitiminde de davranışların önemi öğrencilere sezdirilir. Farklı kültürlerin farklı değerleri vardır ve eğitim programları bu değişkenlere uygun hale getirilmelidir. Bu şekilde öğrenciler, kendi kültürlerine saygı gösterirken diğer kültürleri de anlamalıdır.

Sonuç olarak M. Warnock'un "Cultural Relativism and Education" çalışması kültürel gözlemcilik (görelilik terimi ile benzer anlamda kullanılır) kavramının eğitimdeki önemini vurgulayan ve farklı kültürlerden gelen öğrencilerin durumuna uygun eğitim programını hazırlamasını savunan bir yaklaşım ele alır. Bununla beraber ahlak ve değerler konusunda da öğretmene düşen görevleri vurgulamaktadır (M. Warnock Cultural Westminster Educational Studies, 2:1, 35-44).

Kültürel görelilik kavramının eğitimle olan ilişkisini anlamak için Edward Tylor'ın kültüre bakış açısını da incelemek yerinde olacaktır. Bilimsel kültür tanımıyla kültürü geniş bir yelpazede inceleyen Edward Tylor, kültürün kapsamını birbirlerinden ayrılamayan geniş bir ağ olarak görmüştür. İnsanın yaşadığı çevreye ait hissetmesi ve doğumdan itibaren çevreye sağladığı adaptasyon belli bir eğitim düzeyini de beraberinde getirmiştir Kültürün etkileşim alanı düşünüldüğünde birbiriyle paylaşım içinde olan insan kültürün inşasında aktif rol oynamıştır.

Tylor'a göre eğitimin belli işlevleri vardır ve insana katkı sağlar.

Halk edebiyatı yaratmalarının işlevleri konusunda araştırmalardan yararlanarak bir model oluşturan antropolog William R. Bascom'dur. Bascom'a göre halk edebiyatı ürünlerinin işlevleri en basit şekliyle şöyle sıralanabilir:

1. Eğlenme, Eğlendirme ve Hoşça Vakit Geçirme İşlevi
2. Toplumsal Kurumlara ve Törelere Destek Verme İşlevi
3. Eğitim ve Kültürün Genç Kuşaklara Aktarılması İşlevi
4. Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kurtulma İşlevi[23]

William Bascom'un üzerinde çalıştığı işlevler sözlü ürünlerin masal, destan, efsane, fıkra, mani gibi sözlü kültür ürünleri işlevleri bakımından özellikle sözlü ürünlerin incelenmesinde kullanılmıştır. Eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarılması işlevi kültürel görelilikle eğitimin bağdaşması noktasında önemlidir.

Malinowski'nin görüşlerine bu noktada değinmek gerekir. O da Boas gibi işlevsel halk bilimi kuramcılarının görüşlerini farklı bir boyutta ele alır. Malinowski, "Bilimsel Bir Kültür Teorisi" adlı eserinde işlevselciliğin genel aksiyomlarını şöyle sıralar:

A. Kültür özünde araç olan bir aygıttır; insanlar, ihtiyaçlarını karşılamada ve problemlerinin çözümünde kültürden destek alırlar.

B. Kültür bir nesneler, eylemler ve zihniyetler sistemidir, bu sistem içerisinde her parça bir amaca hizmet eden bir araç olarak bulunur.

C. Kültür çeşitli unsurları karşılıklı birbirine bağlı olan bir bütündür.

D. Eylemler, önemli yaşamsal ödevler çevresinde kurumlar halinde örgütlenmiştir. Bu örgütlenmeler; ihtiyaç duyulan politik, ekonomik, hukuksal veya eğitsel etkinlikler için oluşmuş kurumlardır.

Etkinliğin türüne göre kültürde bazı yanlar ayırt edilir, sözgelimi eğitim, toplumsal denetim, ekonomi, bilgi sistemleri, ahlak ve inanç, yaratıcı ve sanatlı anlatım biçimleri gibi."[24]

Çalışmamızın önceki bölümlerinde Malinowski ve Tylor'ın eğitim görüşlerinden bahsetmiştik. Çalışmamızın bu bölümünde kültürel göreliliğin eğitim boyutu ile ilgili yapılan değerlendirmelerden son olarak Boas'ın verdiği eserlere değineceğiz.

Franz Boas kültürel görelilik konusunda derinlemesine saha çalışması yapmış; bu yapının

[23] Metin Ekici. *Araştırma Yöntemleri*, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, editör: M. Öcal Oğuz. Ankara: Grafiker Yayınları, s.87.
[24] Bronislaw Malinowski. *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. (Çev.: S. Özkal), İstanbul: Kabalcı Yayınları,

toplumlar üzerindeki etkisinin nasıl ortaya çıktığını ırk-toplum ilişkisi noktasında açıklamıştır. Burada fiziksel antropolojinin etkisi açıkça görülmektedir. Coğrafya etkisi de görelilik kuramının sınırlarını çizen diğer faktördür.

F. Boas *Antropoloji ve Modern Yaşam* adlı eserinde saha araştırmasına büyük önem vermiştir. Bireyi toplumdan bağımsız değerlendirmenin imkânsız olduğunu ifade etmekle de beraber coğrafyadan bağımsız bir birey düşünülemeyeceğinin altını çizmiştir. Boas'ın rölativizminden hareketle birey, toplum ve coğrafya ilişkisi vazgeçilmez bir bütündür. Toplumdan bağımsız yaşayamayan birey ritüellerin de tartışılamaz olduğunu, belli kabullerin toplumda yer edindiğini ve tartışmaya açık olmadığını ileri sürer. (F, Boas, *Antropoloji ve Modern Yaşam*). Bunu yaparken de toplumun gözlemlenmesi gerektiğini, toplumdan bağımsız bir değerlendirmenin ne denli eksik kalacağını vurgular. İlkel topluluklar üzerine görüşleri Boas'ın çalışmalarını değerli kılar. Tylor bilimsel kültür kavramını bulan kişiyse, Boas ilkel kültürler üstüne yerinde doğrudan ve süreli gözlemle anketler tertipleyen ilk antropolog oldu. Bu anlamda etnografyanın bulucusu Boas'tır. (Cuche, *Sosyal Bilimlerde K. Rölativizm*, 2013; 25-44).Etnolog kimliği ile konusu ilkel insan olan etnoloji bilimi Boas'ın antropoloji alanındaki çalışmalarına da yön vermiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden olan etnoloji ilerleyen bölümlerde incelenecektir.

Rölativizmin kökenleri Eski Yunan Sofistlerine kadar uzansa da bu anlayışın kültürlere uygulanması Alman Aydınlanması ile başlamıştır. Kant'ın insan bilgisinin, duyu deneyimlerinin zihnin evrensel kategorisine göre yapılandırılmasıyla oluştuğu iddiasına karşılık, Herder bilginin tek kaynağının bu evrensel yapılandırma olamayacağını, bilginin oluşumunda kültürel yapıların da rolü olduğunu ileri sürmüştür. Kant ve Herder gibi Alman filozoflarından etkilenen Franz Boas, bu pencereden kültürel yaklaşımın önünü açmıştır. 20. yüzyıl antropolojisinde çokça tartışılacak olan bu metodolojinin temelinde Amerikan antropolojisinin ünlü ismi Franz Boas'ın teorik perspektifleri yatmaktadır. Batı akademisinde 20. yüzyılda devam ede gelen ilerlemeci -evrimci teorilerle bunun karşısında kendini konumlandıran kültüralist anlayışların çatışması rölativizmin gelişmesini sağlamıştır. Mitlerin de kültürler hakkında bilgi vermesi kültürel mirası beslemiştir. Buradan hareketle şifahi ürünlerin yazıya geçirilmesiyle kültüre ait ritüellerin de gelecek nesillere taşınması sağlanmıştır.

Bir bütünlük olarak kültürün anlamını kavrama arzusu bizi, standart davranış tanımlarının yalnızca başka sorunlara yol açan birer atlama taşı olduklarını düşünmeye zorlar. Bireyin kendi kültürü içinde yaşadığını, kültürünse bireylerle yaşadığını anlamalıyız. Bu sosyo-psikolojik sorunlara yönelik ilgi, hiçbir biçimde tarihsel yaklaşımın yadsınması değildir. Tam tersine, bu ilgi

kültürel değişimlerde etkin olan devingen süreçleri ortaya koyar; böylelikle de birbirleriyle ilgili kültürlerin ayrıntılı karşılaştırılmasından elde edilen kanıtları değerlendirebilmemizi sağlar. (Ruth, Kültür Örüntüleri s.29) Bu noktada kültürün insan varlığı ile kaçınılmaz bir ilişkide olduğunu anlaşılmaktadır.

Toplumsal dönüşüm içinde Franz Boas 19.yüzyılın en önemli asımlarını atmış ve kurduğu antropoloji okulu ile eğitim noktasında ciddi bir adım atmıştır. Eğitim kavramının içinde barındırdığı yapı ve sistematik biçimde 19.yüzyıldan itibaren eğitim bilimleri adıyla anılmakla beraber antropologların de sahasına girmeye başlamıştır. Franz Boas'ın antropolojik faaliyetleri ABD'de kültürel antropoloji olarak biliniyordu. Kültürel antropolojinin yeni disiplini doğal bir şekilde Franz Boas tarafından geliştirildi.[23] Kültürel görelilik kavramını öğrencilerinin de sağladığı katkılarla hayatın dinamiklerini de ele almış ve kültüre dayanan bir eğitim sistemi oluşturmuştur.

Eğitim içinde oluştuğu toplumun kültüründen bağımsız değildir. Boas'ın öğrencisi Margaret Mead, Yeni Gine'de Manus kabilesinde yaptığı araştırmada şu örneği vermektedir: "Kimi toplumlarda çocuk yürümeye başladığında ana babaya büyük iş düşmektedir. Çünkü çocuk etraftaki eşyalar için bir tehlike oluşturmaktadır. Örneğin çocuk, tabakları fırlatmakta, yemeği dökmekte, kitapları yırtmakta ve evi alt üst etmektedir. Fakat Manus kabilesinde durum başkadır. Orada başkasının malı kutsal bir nitelik taşıdığından, çocuklara daha yürümesini öğrenmeden başkasına ait olan eşyalara dokunmamayı ve onlara saygı duyulması öğretilmektedir." [33] Boas'ın ırksal ve kültürel değerlendirmeleri göz önüne alındığında kendi yetiştirdiği öğrencileri de kültürleri kendi coğrafyaları ve değer yargıları açısından gözlemlemiştir. Kültürel farklılıkları yüzeysel tanımlamalarla açıklamaktan ziyade ırk-çevre etkisinin sosyal bağlamda bir kültüre ait değerler sisteminde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Batıda Franz Boas ve öğrencileri ile yayılmış olan kültürel görelilik ekolü sınırları kesin çizgilerle çizilmemiş bağlam merkezli bir sistemden meydana gelmektedir. Determinist kesin çizgilerle çizilmiş tanımlardan bizzat uzak durulmuş ve toplumlar kendi bağlamlarında incelenmiştir. Bu anlayış da kültürel görelilik ekolü ve antropolojinin toplumları fiziksel çevre etkisinde yarattıkları ürünlerle incelemesi kültürel antropoloji kavramının oluşumuna büyük katkı sağlamıştır. Sözlü ve şifahi ürünlerin oluşumu ve kültür yaratımı antropoloji biliminin araştırmalarına kaynaklık etmiştir denebilir. Antropolojinin temel amacı insandır. Farklı coğrafyalarda farklı kültürlerle var olan insanoğlu antropoloji bilimi ile sosyo-kültürel açıda faktörü noktasında beşerî yapıdan hareketle ırkların fiziksel özelliklerine değinmiştir. Coğrafi

farklılıkların insan üzerine etkisine ve ırkların farklılıklarına değinilmiştir. Elbette fiziksel tasnif yaparken de diğer bir alana yaslanmıştır: Sosyal/kültürel antropoloji. Kültürel antropoloji alanı ortaya çıkarken toplumlara ait bütün yapıp etmeleri kapsayan kültür kaynak alınmıştır. Kültürel antropoloji; insanoğlu yaratmalarını ve toplumsal uyumunu sağlamak için bulduğu kuralları inceleyen daldır.[25] Burada incelenmesi gereken önemli noktalardan birisi kültürel antropolojinin bugün yaşayan kültürleri ele almasıdır. Etnoloji bilimi ile önceleri aynı anlamda kullanılan antropoloji şimdi bu anlamda kullanılmamaktadır. Etnoloji ilkel toplumları incelemektedir.

Franz Boas ilkel toplumları tikel olarak incelemiş ve her türlü genellemeden uzak durmuştur. İnsan davranışlarının karşılaştırmalı incelenmesi ABD'de bazen etnoloji yerine kullanılmıştır. Etnolojinin incelediği konular; toplumsal örgütlenme, evlilik gelenekleri ve görenekleri, ekonomik ve siyasal örgütlenme, yasalar, ahlak, folklor, inançlar sistemi, din, dil ve düşünce ilişkileridir.[26] Bu anlamla Kızılderililer üzerine yaptığı gezilerde ilkel toplulukları gözlemlediği için etnoloji ve antropoloji dallarını o da keskin çizgilerle ayırmamıştır. Bu noktada kültürel antropolojinin tanımı göz önüne alındığında ortaya konulan araştırmalar toplumların incelenmesinde tek bir alanda yapılan çalışmalardan ziyade birden çok çalışmanın sonucunda ortaya çıkmıştır.

Kültürel rölativizm, her kültürün benzersiz olduğu ön kabulünden hareketle, o kültüre ait pratiklerin ve kimlik kurgulayışlarının tartışılamaz olduğunu öne sürmekte; Boas ilkel kabilelerinin ritüellerini örnek göstermektedir. Örneğin Kızılderililerinin en büyük isteği, genel davranış seviyesine uygun hareket etmek ve öne çıkan birisi olmamaktır. Öne çıkma arzusu, beraberinde kaçınılması gereken nefret hissini getirir. Hayatımıza hükmeden uğraşılar, korkuyla bir araya gelen ve öne çıkan sorumluluklardan kaynaklanır; bu da yaşamın sabit bir akışta ilerlemesine neden olur. (Boas Modern Yaşam, s. 116) Oysa modern toplumlarda bireysellik ön plandadır. Bir topluluğa mensup olunduysa da bireysel kararlar topluma fayda sağlamasa bile hoşgörü ile karşılanması beklenir. Fikirlerin hoşgörü ile karşılanması eğitimin insan düşüncesine olan saygısının bir yansımasıdır. Fikirlere saygı göstermek etik ahlaki değerlerdendir.

Boas'a borçlu olduğumuz bu etkileyici ampirik gözlem birikimi dışında, Amerikan antropoloji akımının kültürlerin oluşum aşamasını anlamak için verdiği kuramsal katkılar da küçümsenemez. "Kültürel model" *(Cultural pattern)* temel kavramı bir kültürün çevreye uyum sağlamak için yapılaştırdığı mekanizmaların bütünüdür ve kavramı Boas'a borçluyuz. Bu kavram

[25] Boas, Antropoloji ve Modern Yaşam, s.96.
[26] Cristoph Wulf. *Tarihsel ve Kültürel Antropoloji*. (çev.: Özgür Dünya Sarısoy). Ankara, s.101-102.

"kültür ve kişilik" okulu tarafından tekrar kullanılacak ve derinleştirilecektir. (Cuche, 45) Duygu düşünce ve yaşamsal boyuta kadar değişikliklere sebep olan kültürel örüntüler genel toplumsal farklılıkların temelini oluşturur. Toplumsal kabuller kültürlere göre şekillenmekle birlikte gündelik hayatın yansımaları temelinde insan olan toplumu etkileyerek ortaya koyar. Kabuller eyleme dönüşür, eylemler ise süreç içinde toplumsal düzeni inşa etmeye başlar. Düzen istikrarı sağlar, istikrar ise gelecek kuşakların hayatlarını garanti altına alır. Bu noktada tam anlamıyla eğitim antropolojisi kavramı sorgulanmalıdır. Franz Boas ilgilendiği toplumların kültürlerini araştırırken antropolojik yöntemden faydalanmıştır. Kızılderili toplumuyla ilgili çalışmalar yürüttüğü sırada her türlü bilgiyi kayıt altına almıştır. Burada etnoloji, kalıtımlı-katılımsız gözlem ve saha araştırması gibi nitel araştırma yöntemleri kullanmıştır. Bu noktada kültürün eğitim üzerinde etkisi düşünüldüğünde Boas, toplumlara ait verileri toplamak için konusu insan olan etnoloji biliminden faydalanmıştır.

Etnoloji günümüz kültürlerini inceler. Kültürleri dinamik bir süreç içinde incelemekte, kültürler arası araştırmalar yapmakta, kültürlerin değişmeleri, neden ve sonuçları üzerinde durur. Daha çok bir kültür tarihi niteliğindedir. Kültürün tarihsel gelişimi ve çeşitli kültürlerin birbirleriyle ilişkisini ele alır. Etnografya kültürü betimsel olarak ele alır. Gözlem altında tutulabilecek şeyleri ayrıntıları ile kaydeder.[27]

Etnoloji için betimleme çok önemlidir. Yeryüzünde yaşayan insanları kültür ve ırk özelliklerine göre sınıflandırır ve sonrasında toplumların ne ölçüde dağılımda bulunduklarını inceler. Etnoloji kavramı insanı açıklayan ve derinlemesine inceleyen bir disiplin olduğu içerdiği veriler ırk tanımlamasında elde edilen verilerin doğruluğu bakımından güvenli kaynaklar içerir. Kaydedilen ürünler çevrenin de etkisiyle oluşmuş bir bağlamda ortaya konulur. Bu noktada Boas'ın etnolojik yöntemi tercih etme sebeplerinden birisi de daha küçük topluluklara hizmet etmesidir. Araştırmacılar bu yöntemde genellikle incelenen yöntemin bir parçasıdır ve bizzat bu hayat tarzından da etkilenmektedir. Fiziksel çevre koşullarına aldırmadan gözlem altında tutulabilecek bütün detaylar kontrol altına alınır. Toplulukların fiziksel antropoloji sahasına dahil olan tüm özellikleri kayıt altına alınmaktadır. Elde edilen verilen analizi noktasında ise sözel uyaranlar bağlamsal noktada çevrenin uyum içinde olduğu alanda incelenmektedir. Veriler uzmanların rehberliğinde yorumlanmaktadır.

Topluma ait olan değerler ve gözlemlenen tüm veriler bilindiği üzere etnoloji kavramının

[27] Cristoph Wulf. *Tarihsel ve Kültürel Antropoloji*. (çev.: Özgür Dünya Sarısoy). Ankara, s.112-115.

insanı analizi çizgisinde ilerlemektir; çünkü etnolojinin temel konusu insandır. Dünyada keşfedilen toplumların insanların yeni kültürlere olan ilgilerini artırması etnoloji biliminin gelişmesine de sistematik bir disiplin haline gelmesinde kaynaklık etmiştir. Franz Boas sosyoloji ve etnoloji kavramlarını keskin çizgilerle birbirinden ayırmak yerine konusu insan olan bu bilimleri antropoloji çatısı altında kültürleri keşfetmek üzere kullanmıştır. Etnoloji bilimi yeni kültürlerin keşfi noktasında tarih metotlarından da faydalanılmıştır. Tarihin konusu insan olduğu için geçmişte yaşamış toplumların hayat tarzları, kültürel birikimleri ve yeni nesilleri yönlendirme biçimleri tarih metodunun etnoloji bilimi ile olan yakın ilişkisini ortaya koymaktadır. Tarih, psikoloji ve sosyoloji ilişkisi etnoloji biliminin yakın ilişkide olduğu alanlardır. Bu anlamda sosyal bilimlerde kullanılan nitel araştırma teknikleri etnoloji alanında kullanılan tekniklerle aynıdır desek yanılmayız. Etnoloji biliminin ilkelerine değinmek çalışmamızın bu noktasında yerinde olacaktır.

Etnografik araştırmanın amacından yola çıkarak doğallık, kavrayış, tecrübe ve keşif olmak üzere dört temel ilke tanımlanmıştır. Doğallık, araştırmaların katılımcıların doğal çevrelerinde gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Kavrayış ilkesi, araştırmacının kültürel çevreyi yorumlayabilmesi adına kendisini gözlemlediği katılımcıların yerine koymasıdır. Üçüncü ilke olan tecrübe ilkesinde kavrayış ilkesi ile bağlantılı olarak araştırmacının kültürel çevreyi daha iyi anlayabilmek adına katılımcıların günlük yaşamlarının içerisinde yer alması ve olayları tecrübe etmesi anlamına gelmektedir. Son olarak keşif ilkesi yapılandırılmamıştık özelliği ile ilgili olarak araştırmacının araştırma öncesinde belirlediği bir düşünceye yönelik olarak araştırmayı tasarlamaması gerektiğini aksi takdirde gözlem sırasında gelişen olayların doğasını anlamakta güçlük çekebileceğini ifade etmektedir.[37] Elde edilen verilerin bahsi geçen dört temel aşama üzerinden ilerlemesi ve aynı zamanda sistemli sınırlandırılmış tanımlardan da uzak durması etnoloji biliminin bağlamsal anlama verdiği önemi göstermektedir. Boas ve saha çalışmasında kendisi gibi çalışmalar yürüten öğrencileri nitel yöntemlere yönelmişlerdir.

Etnoloji biliminin aşamalarına da değinmek yerinde olacaktır. Araştırma alanı ile ilgili belli aşamalar işlenmelidir. Burada üzerinde durulması gereken noktaları şöyle sıralayabiliriz:

Araştırma sorusunun tanımlanması: Öğrenmek istenilen problem formüle edilerek araştırmaya odaklanılır. Araştırma sorusunu tanımlamak gerekir. Bunu başkasına sorarak değil, araştırmacının kendisi istediği soruyu sorarak yapabilir. Araştırma projesi hakkında başkalarıyla konuşmak ve fikirleri için farklı kaynaklara danışmak yararlı olabilir. Bir araştırma çerçevesi seçme: Araştırma sorusunun tanımlanması yapıldıktan sonra nereden başlanacağına karar vermek

gerekir. Araştırma alanı net bir gözleme izin vermelidir. Bunun için kolay çalışma yapılabilecek bir alan seçilmelidir.

Araştırma için izin alınması: Çalışma için bir gruba nasıl katılmak gerekir? Bazen bir tanıdık aracılığıyla olabileceği gibi bazen resmi bir izin almak da gerekebilir.

Araştırmacının kendisini tanıtması: Araştırmacının gruba ya da sahadaki kişilere kendisini nasıl sunacağına karar vermesi gerekir. Gizli bir araştırma mı olacak? Eğer öyleyse başkalarına tanıtım için nasıl bir rol gerekir? Araştırmacı diğer insanların yaşamlarına ne kadar aktif katılacak? Kendinizi araştırmacı olarak tanıtırsanız, sahadaki kişiler günlük yaşamlarında sizi kabul edebilecekler mi?

Bilgi toplama ve kayıt: Araştırmacının düzenli olarak notlar alması ya da edindiği bilgileri kısa sürede yazıya dökmesi gerekir. Hangi bilgiler kaydedilmeli veya hangi bilgiler not olarak alınmalıdır? Eğer sahada araştırmacı gözlemlerini kaydedemiyorsa ne yapmalıdır? Araştırmacının kısa notlar için bir not defteri taşıması gerekir. Bazen veri toplamak ve kaydetmek aynı anda zor olabilir ya da kayıt imkânı yoktur. O zaman en kısa sürede hatırlayıp gözlemleri kaydetmek gerekir. Araştırmacı ayrıca ses kayıt cihazı, video kamera vb. cihazları kullanabilir. Saha notları veya belirli bir dönem boyunca yapılan gözlem bu unsurları içermelidir.[2838] Bahsi geçen evreler etnolojinin konu aldığı topluluklara ulaşma noktasında dikkat edilmesi gereken evrelerdir.

Etnolojinin ardından incelenmesi gereken bir diğer yöntem etnolojinin araştırma yöntemlerinden olan katılımcı gözlem alan araştırma metodudur. Bu metot eğitim bilimleri alanında hala aktif olarak kullanılmaktadır. Okul öncesi eğitimden başlayarak üniversite eğitimlerinde de grup içi iletişim ve etkileşim için uzman rehberliğinde yürütülmektedir. Katılımcı gözlem tekniği 1914-1918 arasında Malinowski tarafından geliştirildi. Gine'nin kuzeyindeki Trobriand Adaları'nda iki yıl geçirdi. Bu teknik araştırmanın mekân ve zaman yönünden kısıtlı olmasını gerektirir, birçok birbirine bağımlı unsur kendi genel bağlamlarında, bu kısıtlamaların bağlamlarında incelenir. "Gözlemin" amacı sadece bakmak değil, alan araştırmacısına eğitim ve öğrenim gözlemlerini yürütmede kullanması için bağlayıcı olmayan bir kılavuz sağlayan kuramsal temele sahiptir.[29]

Gözlem tekniği sahadaki insanların faaliyetlerini anlarken onları anlamaya da çalışır. Eylemleri algılama noktasında eşsiz deneyimler yaşamak da olasıdır. Bağlamsal kuramcıların

---

[28] Nurşen Aydın. *Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, International Humanities and Social Science Review (IHSSR), Volume: 2 Issue: 2 Year: 2018

[29] Cristoph Wulf. *Tarihsel ve Kültürel Antropoloji*. (çev.: Özgür Dünya Sarısoy). Ankara, s.115-116.

çalışmaları incelendiğinde bu yöntemin sıklıkla kullanıldığı görülür. Franz Boas, Amerikan Kızılderilileri üzerinde yaptığı dilbilimsel çalışmalarda yerlilerin dillerine ait yürüttüğü çalışmalarda katılımcı gözlem tekniğine yer vermiştir. Malinowski ile başlayan bu gözlem türü Franz Boas'ın yürüttüğü çalışmalar ile bu kabilelerin günlük hayatlarına da değinmekle birlikte kullandıkları dilin yaşam alanlarından bağımsız olmadığına da vurgu yapmaktadır. Çevrenin fiziksel özelliklere etkisi ve kullanılan dilin somut anlamından başlayarak soyuta doğru anlam kazanması da yapılan gözlem ve araştırmaların neticesinde elde edilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta gözlemcinin grubun üyesi haline gelmemesi ve grupla arasındaki mesafeyi korumasıdır. Elbette öncesinde de grubun güvenini kazanmalıdır. Böylelikle ayrıntılı ve tutarlı bilgilere ulaşılabilir. Fakat hem geniş zamana yayılması hem de zahmetli bir süreç olması bakımından günümüzde kullanılan teknik ve yöntemler arasında sık tercih edilen yöntemlerden değildir.

Gözlem yaparken öncesinde de saha araştırması yapmak gerekmektedir. Saha araştırması doğal bir alandaki verileri incelemek olduğu için öncesinde belli aşamaları barındırır. Araştırmacıların araştırdıkları konuları dıştan gözlemleyerek ya da bizzat gözlem alanınsa bulunarak gözlemlemeleri ile oluşur. Pasif ve aktif katılım sırasında alınan verim konunun içeriğine göre değişiklik gösterebilmektedir. Dıştan yapılan gözlem bazı durumlarda araştırmaya daha çok katkı sağlayabilmektedir. Gözlem sırasında yapılan gereklilik sıralaması etnoloji biliminin izlediği aşamalarda benzerlik gösterdiği için çalışmamızın bu bölümünde aşamalara yer verilmeyecektir. Niteliksel araştırma yöntemleri ilk olarak ilkel kabileleri incelemek, oradaki insanların yaşam şekillerini anlamaya çalışmak amacıyla o insanları doğal ortamlarında incelenmesi suretiyle antropolog ve sosyologlar tarafından kullanılmış ve bu çalışmalar saha çalışması ya da doğal çalışma olarak adlandırılmıştır.[30] Öncesinde amaç belirlenir. Hedeflenen verilerin güvenli bir şekilde kaydedilmesi gerekir. Bu süreçte görüşmeler yapılır.

Görüşme tekniği bilgi toplamak için görüşme ve yönlendirme tekniğidir.[31] Araştırılmak istenen hedef kitleye ulaşmak için topluluğa ait kişilerle bilgi paylaşımı yapılmaktadır. Bu paylaşımlar araştırılan topluluğun hafızalarındaki kaynak bilgilere ulaşmak için iletişim kurmayı gerektirir. Hedef kitlenin yaşam tarzı, konuşma şekli ve genel kültürel yapısı hakkında önden topluluk hakkında bilgi edinmek süreci yönlendirmek noktasında fayda sağlayacaktır.

[30] Nurşen Aydın. *Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, International Humanities and Social Science Review (IHSSR), Volume: 2 Issue: 2 Year: 2018

[31] Nurşen Aydın. *Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, International Humanities and Social Science Review (IHSSR), Volume: 2 Issue: 2 Year: 2018.

Kaynak kişilerden genellikle bölgenin yaşlı ve bilge kişileri tercih edilmelidir. Kültürün taşıyıcısı ve kendinden sonra gelecek olan nesile rehberlik etme misyonu bulunduğu için yaşlı kişiler çokça tercih edilse de genç ve eğitimli bireylerin de olduğu unutulmamalıdır. Bu noktada görüşme yapılacak olan bireylerin kendilerini rahat ve özgür hissedecekleri bir ortam oluşturulmalıdır. Araştırılan topluluğun kabile liderleri ya da toplumda sözüne itibar edilen kişilerden seçilmesi de ayrıca bir önem arz etmektedir. Araştırılan topluluğun izin verdiği ölçüde kadın kaynaklarla da görüşmek yapılan araştırmanın toplumsal yapısını anlama noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Kültürün ve dilin taşıyıcısı kadınlar olduğu için topluluğa ait kültürel birikim hakkında kaynağa erişim kolaylaşabilir. İletişim kurulacak olan topluluğun görüşme tekniğinin gerekliliklerine uyarak araştırmacılarla iletişim kurması sağlıklı bir çalışma ortamının sonucunda gerçekleşecektir.

Gözlem ve görüşme teknikleri sonrasında değerlendirme ve raporlaştırma çalışması yapılması gerekmektedir. Öncelikle değerlendirme aşaması elde edilen verilerin amaca uygun bir şekilde sistemli olarak oluşturduğu bütündür. Değerlendirme aşamaları, günümüzde, özellikle barı ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygın bir şekilde yapılan araştırmalardır. Bu araştırma yöntemiyle uygulamanın eleştirisel bir değerlendirilmesi yapılarak, uygulamanın iyileştirilmesi yönünde önlemler saptanır.[32] Elde edilen verilerin yazılı yazılı bir metne dökülmesi süreci en az süreçte harcanan zaman kadar dikkatli bir çalışma gerektirir. Raporlaştırma süresince elde edilen veriler probleme uygun metodolojik çalışmalarla elde edilen bulgular yorum yargı ve önerilerle anlamlı bir bütün haline getirilir. Değerlendirme ve raporlaştırma aşaması yapılan çalışmanın bütününe yayılan ve araştırmayı sahadaki çalışma gibi aktif bir şekilde yönetme sonucunda akademi dünyasına ulaştırır.

Etnoloji biliminin saha araştırması yapılırken kullanılan teknik ve yöntemleri düşünüldüğünde Franz Boas ve ekibinin ilkel kabileler üzerinde yaptığı kültürel ve dilbilimsel çalışmaları önemli bir yer teşkil etmektedir. Yerli kabileler üzerinde yapılan hem kültürel hem de dilbilimsel çalışmalar Malinowski ile başlayan saha araştırması yönteminin devamı olmuş her ne kadar farklı bakış açıları ile uygulansa da Boas'ın antropolojik çalışmalarıyla değer kazanmıştır. Franz Boas Amerika'da kurduğu antropoloji okulu ile ve yaptığı çalışmalarla birçok öğrenci yetiştirmiştir. Kullandığı yöntem ve teknikler, çalışmaları ile oluşturduğu antropolojik ekol öğrencilerinin de yaptığı antropolojik çalışmalarla değer kazanmıştır. Sosyal bilimler alanında kullanılan nitel araştırma yöntemleri, Franz Boas'ın yerliler üzerinde yaptığı çalışmalarda büyük

[32] Ali D. Arseven. *Alan Araştırma Yöntemi*. Ankara: Gül Yayınevi. 1993, s.27.

katkı sağlamış; antropolojik-etnolojik bilimlerin yaptığı çalışmalarla değer kazanmıştır.

İşlevsel halk bilimi kuramı günümüz halk bilimi çalışmalarında en yaygın olarak kullanılan teorilerden birisidir. Kuram temelde antropoloji alanında yetişmiş olan antropologlar tarafından geliştirilmiştir. Bu nedenle "antropolojik yöntem" olarak bilinmektedir. Bu kuramın kurucuları B. Malinowski, Franz Boas, Margaret ve Mellville Herkovits ve Ruth Benedict'tir.

Kültürel görelilik kavramı bağlamsal merkezli bir işlevde kullanıldığı için folklor malzemesi de halihazırda mevcut kültüre hizmet etmektedir. İşte bu bağlam noktasında işlevsel kuramcılar şu sorular üzerinde yoğunlaşırlar: Bir halk edebiyatı yaratmasının anlatılması veya söylenmesinin nedeni nedir? Anlatıcı ve icracının onu yaratma, aktarma ve kullanma nedenleri nelerdir? Dinleyicilerin o yaratmayı dinleme, anlama ve kullanma nedenleri nelerdir? Yaratılan metnin veya yapılan uygulamanın ortaya çıkması ve icrasında başka etkenler var mıdır? gibi sorular işlevsel yöntemin temel sorunlarını oluşturmaktadır.[33] Bu sorulardan hareketle işlevsel kuramın oluşturulması noktasında ürünlerin nasıl oluştuğuna dair bir sebebe ulaşılmaya çalışılır. Bu noktada üzerinde durulması gereken nokta emik yaklaşım ve incelenen topluluğun kendi kültür yapısına göre incelenmesinin gerekliliğidir. Malinoswki'nin folklor ürünlerini amaca hizmet etme noktasında değerlendirmesi Türk folklor ürünlerini ve kullanım alanlarını eğitimsel işlevleri bakımından incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu noktada her bir ürünün doğup geliştiği kültür içinde bir görevi olması ve çalışmamızın sonraki aşamalarında değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Öyle ki Boas ve aynı ekolden olan antropologların kültüre bakış açısı üzerinde durmamız gereken kavramları ortaya çıkarmaktadır.

Türk Eğitim Sisteminde Kültürel Görelilik Etkileri

Kültürel görelilik kavramı, kültürlerin birbirinden farklı ve özgün olduğunu savunur. İçerdiği anlamların kendi içinde taşıdığı değerlerle var olduğunu kabul eden bir perspektiftir. Bu beklenti, kültürler arasındaki değerler sisteminin önemli olduğunu ve farklı kültürler arasında değer yargılarının karşılaştırılamayacağını savunur.

Türkiye, tarih boyunca farklı kültürlerin etkisi altında kalmış ve kendi kültürel zenginliklerini oluşturmuştur. Bu durum, ülkelerdeki farklılıklardan hoşgörüyle karşılanmasını ve davranışlarının kabul edilmesini gerektirir. Kültürel rölativizm teorisinde farklılıklara saygı temel alınır. Kültürel rölativizmde alt kültür üst kültür yoktur. Türkiye gibi kültürel değerlerini önemseyen toplumlarda, kültürel rölativizm önemli bir konu haline gelir ve farklı kültürlerin işleyişi etkileşimi için önemlidir. Bu nedenle, Türkiye'deki kültürel rölativizm konusu, toplumsal

[33] Metin Ekici. *Araştırma Yöntemleri,* Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, editör: M. Öcal Oğuz. Ankara: Grafiker Yayınları, s.87.

barış ve uyum açısından büyük önem taşımaktadır. Türkiye, tarih boyunca farklı kültürlerin etkisi altında kalmış ve bu nedenle çok kültürlü bir yapıya sahiptir.

Türkiye'de kültürel görelilik kavramının etkileri, özellikle son yıllarda artan kültürel etkileşimler ve göç dalgaları nedeniyle daha da önem kazanmıştır. Özellikle kentlerde yaşayan genç nesiller arasında kültürler arası etkileşimler artarken, kültürel görelilik kavramı farklı kültürler arasında saygı ve hoşgörüyü teşvik etmek için kullanılan bir araç olarak değerlendirilebilir. Çalışmamızın bu bölümünde kültürel görelilik kavramının Türk eğitim sistemine yansımalarını ve eğitim anlayışlarına katkısı incelenecektir. Bununla beraber Türkiye eğitim sisteminde din siyaset ahlak kültürel etkileşim ve daha birçok alanda kültürel görelilik kavramının yansımalarını incelemeye çalışacağız. Bununla beraber çalışmamızı Türk eğitim sisteminde kabul görmüş ya da eleştirilmiş uygulamalarla destekleyeceğiz Türkiye eğitim sisteminin ilkokul kademesinden başlayarak üniversiteler de de kabul görmüş veya eleştirilmiş çalışmalarını inceleyeceğiz.

Türk eğitim sisteminde kültürel görelilik kavramının etkilerini olumlu ve olumsuz olmak üzere Türk eğitim sistemine yaptığı katkılar bakımından incelemek yerinde olacaktır. İlkokul kademesinden başlayarak öğrencilere öncelikle milli manevi değerler öğretilmektedir. Öğrencilere Türk eğitim sistemi açısından birey olarak varlıklarını kabul etme, kendi değerinin farkına varma ve akranlarının da değerlerini kabul etme öğretilmektedir. İlkokul yamacı her Türk çocuğuna Milli Eğitim genel amaçlarına ve ilkelerine uygun olarak, iyi bir vatandaş için gerekli olan temel bilgi, beceri ve alışkanlıkları kazandırmak; onlara ilgi, istidat, kabiliyetleri istikametinde milli ahlak anlayışına uygun olarak yetiştirmektir. (Savaş Büyükkaragöz, Öğretmen-Yönetici-Veli ve Müfettişlerin "İlkokul Programı" Hakkındaki Görüşleri", Eğitim ve Bilim Dergisi: 1993: S. 19-19).

İlkokul ve ortaokul düzeyindeki öğrencilerin Türk eğitim sistemi tarafından milli koruma ve sınırlamalara tabi tutulması temel amaçlardandır. Türk kültürü, tarihi ve milli değerler öğretilmek ile son yıllarda kültürel çeşitliliğe de daha fazla vurgu yapılmaktadır. Kültürlerin tanıtılması ve öğretilmesi için okullarda çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir.

Lise düzeyindeki türk eğitim sisteminde eğitim alan öğrencilerin lise tercihleriyle beraber tecrübeleri de farklılaşmaktadır. Meslek lisesi, teknik liseler, fen liseleri ve sosyal bilimler liseleri gibi seçeneklerin yanı sıra yabancı dil eğitimine önem veren Anadolu liseleri vardır. Anadolu liseleri genellikle yabancı dil eğitimine önem vermektedir. Birinci yabancı dil olarak İngilizcenin tercih edilmesinin yanı sıra haftada 5 saatlik ikinci yabancı dil dersleri verilmektedir. Bunlar;

Almanca, Arapça, Fransızca ve tercihen İtalyanca olabilir. Dillerle tanışmanın en önemli yönü o dilin kültürünü tanımaktır. Türk eğitim sistemi içinde İngilizce önemli bir yer edinse de din faktörünün etkisiyle imam hatip liselerinde Arapça eğitimi İngilizceyle aynı düzeyde öğretilmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere dillerle tanışmak konuşulan dilin kültürüyle etkileşime girmek anlamına gelir. Kültürel görelilik kavramı sayesinde etkileşime girilen dilin kültürüyle yakından bir ilişki kurulabilir. Elbette burada eğitimin öğrenciler üzerindeki etkisi tartışılmalıdır. Başka kültürlere açık olmak, kültürleri önyargısız bir şekilde değerlendirmek kültürel görelilik kavramının misyonudur. Kültürel görelilik kavramının insanlara koşulsuz ve önyargısız değerlendirmemize ve kabullerine saygı duymamıza katkısı sonsuzdur.

Üniversite düzeyinde Türk eğitim sistemi seçilen bölüm ve fakültelerin prensipleri doğrultusunda çeşitlenir. Üniversite eğitimi öğrencilere çağdaş bir bakış açısı kazandırır ve diğer kültürlerle tanışma fırsatı sunar. Türk eğitim sistemi içinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın yabancı öğrencilere sunduğu Türkiye'de eğitim alma hakkı ile beraber Türk öğrencilerin yabancı öğrencilerle tanışması sağlanmıştır. Böylelikle Türk eğitim sistemi içinde eğitim alan yabancı öğrenciler hem kendi kültürlerini tanıtma hem de Türk öğrenciler vesilesiyle kültürümüzü tanıma fırsatı bulmuşlardır. Bu durumu kültürel görelilik teorisinin ışığında değerlendirmek gerekirse öğrenciler kültürleme yaşamışlardır. Türkiye eğitim sistemi içinde ilkokul düzeyinden bu yana yabancı dil eğitimi verilmekte ve üniversite düzeyine gelmiş bir öğrencinin dil öğrenimine ve kullanımına fırsat yaratılmış olur.

Türk eğitim programı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve yasaların gösterdiği şu ilkelere uygun düzenlenmiş olmalıdır:

1. Öğrencilere özgürlükçü, çoğulcu ve katılımcı demokrasinin gerektirdiği davranışları kazandırabilmelidir.
2. Demokratik, laik, sosyal hukuk devleti anlayışına, Çocuk Hakları ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne uygun düzenlenmeli ve örgütlenmelidir
3. Devletin tam bağımsızlığını, Türkiye'nin ülkesi ve ulusu ile bölünmezliğini temel alacak biçimde hazırlanmalı ve öğrencilere bu ilkelere bağlılığı ve bu ülkeler için dayanışmayı kazandırabilmelidir.
4. Öğrencilere yurtiçi ve yurtdışı barışa katkıda bulunmaya elverişli yaşantıları kazandıracak öğrenim görevlerini içermelidir.
5. İnsanın ve emeğin değerini, onurunu ve saygınlığını öğrencilere kavramalı; onları, kafa ve kol güçlerini değerlendirebilecekleri bir mesleğin onurlu üyesi olmaya

yönlendirebilmelidir.

6. Öğrencilere, temel hak ve özgürlükleri koruma bilincini kazandırabilmelidir.
7. Demokratik, laik, sosyal hukuk devletinin ilkelerine aykırı olan engelleri, adaletsizlikleri dengesizlikleri kanka kaldırmada öğrencileri yeterli kılabilmelidir.[34]

Yukarıda bahsi geçen eğitim programı, eğitsel amaçları gerçekleştirmek için eğitim iş görenlerin önce planlanan tüm eğitsel etkinliklerin yalnızca gerçekleştirilebilen kesimidir. Türk eğitim sistemi açısından değerlendirildiğinde öğrencilerin eğitim amaçlarına ulaşmak için gerçekleştirdikleri öğrenim yaşantılarının hepsi deneyim sonucu oluşmaktadır. Programında gösterilen derslerin çoğu temel eğitimin dışında öğrencilere katkı sağlayabilecek kol çalışmalarından başlayarak planlı eğitim etkinlikleri olarak nicelik ve çeşitlilik yönünden öğrencilere zengin eğitim tecrübeleri kazandırmaktadır.

Bu noktada eğitim programının tanımının yapılması yerinde olacaktır. Belli bir öğrenim çağında ya da belli bir alanda yetiştirilecek öğrencilerin, önceden belirlenmiş eğitim amaçlarına erişebilmeleri için gerçekleştirilen planlı eğitsel etkinliklerin tümüne eğitim programı denir.[35] okulda planlanan bütün etkinlikler eğitim programının gereklilikleri doğrultusunda planlanmaktadır. Türk eğitim programı kültürel görelilik kabulünden hareketle türk eğitim sistemi içinde oluşturulmuş programlarla beraber kültürel çalışmaları da kapsar. Din, dil ve ırk konuları üzerindeki çeşitlilikler değerlendirildiğinde Anadolu coğrafyası farklı kültürlere ve kabullere yüzyıllarca ev sahipliği yapmıştır. Bununla beraber öğretim programında kültürel farklılıklara hoşgörüyle yaklaşılmıştır. Eğitim programı kapsam olarak; eğitimin amacı bir gül öğrencinin gelişim özelliği, öğrenim yaşantıları bir gül öğrenme ortamı bir gül öğrenme bir gül ölçme ve değerlendirme ve öğrenmenin dönütü başlıklarından meydana gelmektedir. Eğitim programları Türkiye eğitim sistemindeki müfredatlarda işlerlik kazanmıştır.

Çalışmamızın bu bölümünde Türk eğitim sistemindeki bütün müfredat programlarını incelemek çalışmamızın kapsamını aşacağından ilköğretim kademesi müfredatlarından örneklerle ilerleyeceğiz.

Türkiye'de ilköğretim müfredatlarında 1968'ten bu yana en köklü değişim 2004 yılında ilköğretim eğitim reformu ile yapılmıştır. 2004 yılına kadar, 1980'li yıllarla beraber ilköğretim programında çeşitli değişiklikler yapılmış olsa da 1968 programının temel niteliklerine bağlı

[34] Ethem Başaran. *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*. Ankara: Ekinoks Yayınları, s.332.
[35] Ethem Başaran. *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*. Ankara: Ekinoks Yayınları, s.331.

kalınmıştır.[36] Türkiye'de bu zamana kadar 2004, 2013 ve 2017-8 yıllarında ilköğretim, ortaokul ve lise kademelerinde müfredat programlarında değişiklikler yaşanmış eğitim anlayışlarında öğrenciyi merkeze alan bir sistem uygulanmıştır. Öğrencilerin yetenek ve becerilerini merkeze alan bu değişiklikler birçok pilot okulda uygulanmış hayata geçirilmiştir. Özellikle müfredat programlarında toplumun ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar öncelenmiş ve öğrencilerin ilgi ve yeteneklerini keşfetmeleri amaçlanmıştır.

Kültürel görelilik teorisi Türkiye eğitim sistemi ve eğitim anlayışı açısından değerlendirildiğinde müfredat programları bazı açılardan eleştirilere maruz kalmıştır. Müfredat programları cumhuriyetin kurulduğu ilk zamandan günümüze dek birçok revizyona maruz kalmış ve kendisini güncellemiştir. Programların hangi sebeplerle güncellendiğini anlamak için yapılmış eleştirileri inceleyeceğiz.

Türk eğitim sistemi ders müfredatları, kültürel görelilik konusunda bazı eleştirilere maruz kalır. Özellikle milli kültür ve tarih değerlendirmeleri sadece tek bir bakış açısı bakış açısı, diğer kültür ve tarihleri yeterince ele almamakla suçlanmaktadır. Bu durum, Türk eğitim sistemi milliyetçiliği ve Türk merkezli bir yaklaşımın benimsediği eleştirilere neden olmaktadır.

Ayrıca ders müfredatlarının bazı konuları tartışmaya kapalı olduğu, eleştirel düşünmeyi yeterince öğretemediği ve öğrencilerin tek tip bir düşünce kalıbına sıkıştırıldığı eleştirileri de bulunmaktadır. Bu eleştirilere göre, öğrencilerin sadece belli bir bakış açısını benimsemeleri ve sorgulamadan kabul etmeleri, kültürel görelilik kavramına aykırıdır. Özellikle sosyal bilgiler, tarih ve coğrafya gibi derslerde kültür ve medeniyetlere ait bilgilerin öğretilmesi, kültürel görelilik kavramına daha uygun bir eğitim anlayışı benimsenmesine katkı sağlamaktadır. Ancak bazı eleştirmenler, yapılan değerlendirmelerin yeterli olmadığını ve daha kapsamlı bir değişiklik gerektiğini savunmaktadır. Özellikle milli kültür ve tarih değerlendirmeleri sadece tek bir bakış açısının yönetildiği ve eleştirel düşünme noktasında eksik olduğu için eleştirilmektedir. Bahsi geçen gerekçeler sebebiyle Türk eğitim sistemi içinde müfredat programı gelişme göstermiştir.

1925 yılından itibaren başlayarak 1926 yılından itibaren ilkokul kademesi beş yıla düşürülmüş ve 1926 yılında hemen uygulamaya konulmuştur. Bu sebeple öğretmenlerin müfettişlerle yakın ilişkiler içinde oldukları dönemler başlamıştır. 1926 yılından başlayarak 1936 ve 1948 yıllarında sosyal içerikli derslerin sayısında azalma olmuştur. Derslerin esnekliği gittikçe kaybolmuştur. Din eğitimi 1.ve 2.sınıf öğrencilerinden kaldırılmış ve diğer sınıflara da haftalık

[36] Buyruk, Halil "Türkiye'de Öğretmen Emeğinin Tarihsel Dönüşümüne İlişkin Ekonomi Politik Bir Çözümleme", **Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, EBE, 2013, s.219.

iki saatten tek saate düşürülmüştür. Bu yönüyle tek parti dönemi eğitim sistemi değerlendirildiğinde din eğitimi yetersiz bulunmuştur.[37] Bu noktada din faktörüne bakış açısı etkilidir. Kültürün bir parçası olan din farklılıkları barındırır. Müfredat programında din eğitimine bazı yıllar hiç yer verilmemesi bazı zamanlarda da ders sayısının azaltılmış olması birçok sebebe bağlı olabilir. Bunlardan ilki Türkiye eğitim sisteminin laik ve cumhuriyetin gerekliliklerine uygun öğretim programına göre düzenlenmesidir. Özellikle cumhuriyet'in ilk yıllarında din faktörünün siyasete alet olması sebebiyle türk eğitim sistemi din eğitimini kontrollü bir şekilde öğrencileriyle paylaşmıştır. Din eğitiminin haftalık ders saatinin bir veya iki saatlik dersler şeklinde yürütülmesi tek parti hükümetinin siyasi görüşüne bağlı da olabilir.

Türkiye eğitim sistemindeki müfredat programlarına bakıldığında ilkokul kademesinden başlamayarak tarih dersi öğretimi kapsamında üniversiteye kadar hatta üniversitelerde tarih bölümlerinde anlatılan tarih bilgisi de dahil olmak üzere verilen eğitim başka bir kültüre bakıldığında farklı öğretilebilir. Örneğin Yunan tarihi diğer ülkelerde farklı öğretilebilir. Tarih yazımı kültürel bakış açısının farklılığından dolayı değişiklik gösterebilir. Bu benzerlikten yola çıkarak örnek verdiğimiz eğitim kademesi ilköğretim ders müfredatı olduğu için birinci ve ikinci kademe eğitimleri kıyaslamak daha doğru olacaktır. Örneğin sosyal bilimler alanındaki derslerden olan hayat bilgisi ikinci kademe ilkokulda düşüş göstermiştir. Kültürel görelilik açısından değerlendirildiğinde temel dersler kabul edilen matematik Türkçe gibi derslerin ön plana alınmasıyla diğer dersler ötelenmiştir. Temel becerileri değerlendirdiğimizde dört temel dersin Türk eğitim sistemi tarafından sınavlarda öğrencilere sorulması beden eğitimi gibi fiziksel ve ruhsal açıdan öğrenciye destek sağlayacak dersleri ikinci sınıf ders kategorisine sokmuştur. Fakat kültürel görelilik açısından değerlendirildiğinde eğitimin sadece temel dersler etrafında şekillenmesi başka kültürler tarafından anlamsız bulunabilir. Nasıl ki din dersi eğitimi Türk eğitim sistemi tarafından önemsenmedi ise Türkiye'de önemli kabul edilen 4 temel dersin dikkate alınmadığı ülkelerde olabilir. Toplumların ihtiyaçları ve öncelikleri eğitim sistemlerinden de anlaşılabilir.

Türk eğitim sisteminde lise ve üniversite kademesine bakıldığında vakıf, devlet ve ticari amaç güden özel devlet üniversiteleri bulunmaktadır. Türkiye'de eğitimin eşitliği ilkesine dayanarak bilginin herkese açık olması ve erişilebilirliği değerlendirildiğinde maddi kaynakları güçlü olan öğrencilerin avantaj sağlaması Türk eğitim sistemine aykırıdır. Aynı şartları yakalamak

[37] Ahmet Benzer. Türkiye'de Ana Dili Eğitimi Müfredat Programları 1913-1981 Yüksek Lisans Tezi, İsam Yayınları, 2004, s.150-170.

isteyen öğrencilerin özel üniversitelerde ücret ödemeden eğitim alabilmeleri için üniversite sınavlarında ciddi başarılar elde etmeleri gerekmektedir. Üniversitelerin tam burslu programlarına dahil olabilmek için harcadıkları zaman ve emek ücretli eğitim gören öğrencilerin fırsat eşitsizliğini göstermektedir. Avrupa ülkeleri değerlendirildiğinde sadece devlet üniversiteleri bulunan yerlerde eğitim alan öğrenciler başarılarına ve yeteneklerine göre seçtikleri programlara yerleştirilirler. Türkiye'de bazı üniversitelerin işletme gibi düşünülmesi öğrencilerin eğitim hayatını arka plana atması etik ahlaki ve evrensel değerlerle uyuşmamaktadır. Kültürel görelilik teorisi düşünüldüğünde fırsat eşitsizliği yaratan uygulamalar Kültürlere göre farklılıklar göstermedir.

Üniversitelerde siyasi, dini ve sosyal alanlarda öğrencilerin faaliyetlerini sürdürecekleri alanlar mevcuttur. Belli bakış açılarıyla dünya görüşlerini şekillendiren öğrenciler farklı hassasiyetlere sahip olabilirler. Kültürel görelilik farklılıklara saygı duymayı gerektirir. Özgürlük ve bireysellik üniversite çağındaki öğrencilerin kendilerini keşfetmelerine kolaylık sağlayan onların farklılıklar içinde kendilerini ifade etme şekillerine de yansıyacaktır. Dini hassasiyetleri olan öğrencilerin; özellikle başörtüsü takan öğrencileri laik demokratik eğitim anlayışına uymaması sebebiyle başörtüsü yasağıyla karşılaşmaları kültürel görelilik kavramına örnek gösterilebilir. Dini anlamda ilahiyat fakültelerinde İslami ilimler öğretilmesi ve öğrencilerin İslami bir eğitim almaları liberal ideolojiye sahip olan demokratik insanların eleştirdiği bir konu olabilir. Burada unutulmaması gereken fikri ve ideolojisi ne olursa olsun Franz Boas'ın kültürel görelilik teorisinin farklılıkları değerli görmesi ve biricik olarak değerlendirilmesi çalışmamızın özünü oluşturmaktadır.

SONUÇ

Kültürel görelilik kavramının doğasına uygun olarak toplumlar biriciktir. Değer yargıları bakımından da toplumlar birbirinden farklıdır. Bu noktada kültürel rölativizm önemli bir alan haline gelmektedir. Toplumların değer yargıları değişmekte, yaşadıkları coğrafya ve dini faktörler kültürlerini etkilemektedir. Birbirlerine benzer yönleri bulunmakla beraber kültürler tek bir evrensel kültür olarak değerlendirilemezler. Kültürel rölativizm, her toplumu kendi yaşayış biçimlerine göre kabul etmekte, toplumları kendi tutarlılıkları doğrultusunda incelemektir. Her toplum biriciktir ve kabulleri ile diğer toplumlardan değerli hale gelir.

Franz Boas ve öğrencileri, toplumların kendi bağlamlarında incelenmesi gerektiği konusunda hemfikirdir. Ruth Benedict, Boas'ın yönlendirmeleri sonucunda toplumları kendi bağlamlarında değerlendirerek kültürel rölativizme dayalı bir dizi çalışma yapmıştır. Toplum bazlı yapılan çalışmalar rölativizme dayanak oluşturacak birincil kaynaklara örnek gösterilebilir. Özellikle ilkel topluluklar üzerinde yapılan çalışmalar kültürün insanı nasıl şekillendirdiğini ortaya koyması bakımından çok önemlidir. O toplumun inanç, ritüel, ahlaki yaklaşımları başka toplumlarla kıyaslan, kendi ahlaki çizgisinde değerlendirilmelidir. Fakat bu noktada evrensel değişmezin insan olduğu da unutulmamalıdır. Davranış biçimleri insana zarar veriyorsa burada insanın özsaygısına ve hatta hayatına son verecek uygulamalar varsa kültürel rölativizm işlevini yerine getiremez. Farklılıklar insan çatışmasına sebebiyet vermemeli ve toplumun her bakımdan değerli yapı taşı olan insanı yüceltmelidir.

Kendisine göre bir disiplinin bulunan ve özel bir konusu bulunan folklor, 19.yüzyılın ikinci yarısına yakın bir çağda ilk olarak adını aldı. Bundan sonra gelişerek yakın bir çağda bir bilim dalının adı oldu.[38] Çünkü folklor, yaşamı anlamlandırmak, kaydetmek ve kolektif bir estetik zevkin oluşmasını sağlamaktadır. Çalışmamızda, folklora kaynaklık eden birçok unsurdan başta anlatıcı ve anlatıcı tipolojisine, sonra da mekân, icra ve bağlam konularına odaklanmayı tercih ettik. Kavramlar çok gibi görünse de bu terimlerin birbirinden ayrılmayacaklarını ve birbirlerini tamamladıklarını gördük. Anlatıcı kavramı, folklorun ilk ortaya çıktığı edebi ürünlerden bu yana varlığını değişim ve dönüşümlerle devam ettirmiştir. Zaman ve şartlara göre de anlatı türleri ve anlatıcılar farklı isimler almışlardır. Bizler kronolojik sıraya göre; destan anlatıcısı (ozan, kam, baksı), masal ve hikâye anlatıcıları, aşıklar ve meddahlar üzerinde durmaya çalıştık. Fakat unutulmamalıdır ki, bir gelenek içerisinde oluşan türler, bir geleneği bitirip başka isimler almamış;

[38] Kerim Yund. *Folklor ve Sosyolojiye Yardımlar*. Istanbul Journal of Sociological Studies, 2011, s.73.

bir anda radikal değişimlere girmişlerdir. Misal âşıklar ile meddahlar aynı zaman dilimini paylaşmış, hatta onlarla destan söyleyenler de olmuştur. Bu sebeple kronolojik sıra ibaresi üzerinde durmak istiyor; coğrafya ve gelenek zenginliğinden ötürü türlerin zaman zaman iç içe geçtiğini de hatırlatmak istiyoruz. Fakat belli bir geleneği benimsemiş; diğer tür ve anlatıcılardan bir adım önde olan âşıklar, meddahlar, ozanlar ve diğer hikâye anlatıcıları gibi ekolleşenler, belirli bir tür ve anlatıcı tipolojisi oluşturmuşlardır. Dönemlerinde söyledikleri şiirlerle, şarkılarla ve performansla öne çıkan bu kişiler, geleneğin aktarımı ve dönüşümünde folklora kaynaklık eden en önemli unsurlardır. Bizler de çalışmamızda bu anlatıcılar üzerinde durmaya, folklorun kaynakları arasında sadece sözlü ve yazılı metin/anlatıların olmadığını anlatmaya çalıştık. Kaynak denildiğinde, gelenek ve kültürel ortam kavramlarının iyi anlaşılması gerektiğinin altını çizmek; her anlatıcı ve dinleyicinin, kendi kültür ortamını bir sonraki nesle aktararak katmanlı bir değişim yaşadıklarını belirtmek istiyoruz. Folklora kaynaklık eden anlatıcılar, sadece anlatan kişiler değil, kültür aktaran, kültür güncelleyen ve yeni kültür ortamları oluşturan tiplerdir. Ayrıca anlatıcıların zaman içerisindeki değişim ve dönüşümleri de hiçbir kültür yahut geleneğin kaybolmadığı, zaman şartlarına göre kendilerini güncelleyebildiklerini göstermektedir.

William Bascom'un kuramlarının ardında insan ve toplumların temel ihtiyaçlarının yer aldığı kültürel yaratmalar, bir toplumun ihtiyaçlarını iş birliği yaparken veya tüketim esnasında yapılan etkinliklerle bir işlevi yerine getirirler. Özellikle örneklendirdiğimiz Keloğlan masallarında da yaşam serüvenleri içerisinde de Keloğlan'ın birçok faaliyette bulunma ihtiyacı hissettirilmeye çalışılmıştır. İşlevsel halk bilimi kuramına göre evlenme töreni, Keloğlan'ın sevdiği kız için cenk etmesi, mitolojik unsurlardan olan devi öldürmesi ve annesi ile diyaloglarındaki kuşak çatışması üzerinden eğitim işlevi üzerinde durulmuştur. Fedakârlık gibi değerler öne çıkarılmış ve arka planda yalan ve hilenin zararları sezdirilmeye çalışılmıştır.

Yaptığımız çalışma, Franz Boas'ın kültürel görelilik kavramı ekseninde ilkel kültürlerden başlayarak ortaya atılan her kültürün benzersiz olduğu fikri bu konuda yapılan çalışmalarla desteklenmeye çalışılmış, her kültürün biricikliğinden yola çıkılarak emik ve etik kavramları ekseninde çalışmamız tamamlanmıştır. Etnoloji biliminin ve antropolojik çalışmaların da gösterdiği şekilde Franz Boas ve bu ekolü takip eden antropologların görüşleri kültürel sosyal bağlamda ele alınmıştır. Çalışmamızda folklor anlatılarından olan masal türü ile ilgili Keloğlan masalından işlevsel bağlamda bahsedilmiş olup eğitim Bascom'un eğitim işlevi noktasında incelemesi yapılmıştır. Çalışmamız kültürel görelilik kavramının ele alınması noktasında üzerinde çalışılmamış bir konu olması sebebiyle literatüre katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Açа, Mehmet ve Yolcu, Mehmet Ali, Folklorda Örtük ve Bozuk İşlev. *Folklor/Edebiyat*, 23(90), 49-60, 2017.

Açа, Mehmet, Geleneksel Türk Dünya Görüşünde Suret/Sima Algısı, Doğu Batı Konferansı III. International Conference; The West of The East, The East of The West, Proceedings, s. 17-21, Ohrid-Macedonia, 2018.

Açа, Mehmet, Kültür ve Dayatma: Türk Kültüründe Sol El Tabusu, International Conference: The West of The East, The East of The West Proceedings. Prague/Czechia 4 -6 July 2017, s. 205-2012, 2017.

Akturan, U. ve Dinçer, D., Etnografya. Nitel Araştırma Yöntemleri, T. Baş ve U. Akturan (Ed.), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.

And, Metin, Ritüelden Drama Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Arseven, Ali D., Alan Araştırma Yöntemi, Gül Yayınları, Ankara, 1993.

Arslantürk, Zeki., Araştırma Metod ve Teknikleri, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2001.

Aydın, Nurşen. Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi, International Humanities and Social Science Review (IHSSR), Volume: 2 Issue: 2 Year: 2018.

Azadovski, Mark, Sibirya'dan Bir Masal Anası, çeviren ve önsözü yazan: İlhan Başgöz, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Bascom, William R. *Folklorun Dört İşlevi*. (Çeviren: Ferya Çalış). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* 2. (Editör: M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayınları, 2005.

Bastian, Adolf, Der Mensch in der Geschichte. Zur Begründung einer psychologischen Weltanschauung. (Die Psychologie als Naturwissenschaft.-Psychologie und Mythologie.-Politische Psychologie.), 1860.

Başgöz, İlhan, Folklor Yazıları, Adam Yayınları, İstanbul, 1989.

Benedict, Ruth, 2011, Kültür Örüntüleri, çev.: Mustafa Topal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Benedict, Ruth, Krizantem ve Kılıç Japon Kültürü Üzerine Bir İnceleme, çev.: Türkân Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Benzer, Ahmet. Türkiye'de Ana Dili Eğitimi Müfredat Programları 1913-1981, Yüksek Lisans Tezi, İsam Yayınları, 2004.

Boas, Franz, Antropoloji ve Modern Yaşam, çev.: Deniz Uludağ, Doğu Batı Yayınları Ankara, 2017.

Boas, Franz, Etnoloji Yöntemleri, çev.: Neslihan Kabaklı, İnsanbil Dergisi 1(2):56-61, 2012.

Boas, Franz, The Limitations of the Comparative Method of Anthropology, Race, Language and Culture. University of Chicago Press, 1982.

Boas, Franz, The Mind of Primitive Man, The Macmillan Company New York,1911.

Boratav, Pertev Naili, Az Gittik Uz Gittik, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.

Boratav, Pertev Naili, Halk Hikâyeciliği ve Halk Hikâyeleri, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015.

Boratav, Pertev Naili, Zaman Zaman İçinde, İmge Kitabevi, Ankara, 2009.

Bourdieu, Pierre, Eril Tahakküm, çev.: Bediz Yılmaz, Bağlam Yayıncılık, Ankara, 2015.

Büyükkaragöz, Savaş, Öğretmen-Yönetici-Veli ve Müfettişlerin "İlkokul Programı"

Hakkındaki Görüşleri", Eğitim ve Bilim Dergisi: 1993.

Büyükkantarcıoğlu N. (2006) Toplumsal Gerçeklik ve Dil. İstanbul: Multilingual

Yayınları.

Campbell, Joseph, Kahramanın Sonsuz Yolculuğu, çev.: Sabri Gürses, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010.

Cocchiara, Giuseppe, Avrupa'da Folklor Tarihi, çev.: Yerke Özer, Ankara: Geleneksel, 2017.

Cristoph Wulf, Tarihsel Kültürel Antropoloji, çev: Özgür Dünya Sarısoy, Ankara: Dipnot Yayınları. 2007.

Çobanoğlu, Özkul, Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

Delaney, Carol, Tohum ve Toprak Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmooji, çev.: Selda Somuncuoğlu ve Aksu Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Demir, Yavuz, İlk Dönem Türk Hikayelerinde Anlatıcılar Tipolojisi *(1871-1890)*. Dergâh Yayınları, Ankara, 2020.

Diamond, Jared, Tüfek, Mikrop ve Çelik İnsan Topluluklarının Yazgıları. çev.: Ülker İnce, Semih Ofset Matbaacılık**,** Ankara, 2010.

Dorson, Richard M., Günümüz Folklor Kuramları, çeviren: Nermin Ulutaş, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 33, İzmir, 1984.

Edgerton, Robert. B., İlkel Düzen Efsanesine Bir Meydan Okuyuş Hasta Toplumlar çev.: Harun Turgu, Buzdağı Yayınevi, Ankara, 2015.

Ekici, Metin. Araştırma Yöntemleri, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, editör: M. Öcal Oğuz. Ankara: Grafiker Yayınları, 2004.

Eliade, Mircea, Dinler Tarihine Giriş, çev.: Lale Arslan Oscan, Kabalcı Yayınları, İstanbul,

Ergin, Muharrem, Dede Korkut Kitabı I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.

Fromm, Eric, Sağlıklı Toplum, çev.: Yurdanur Salman ve Zeynep Tanrısever, Payel

Fromm, Erich, Psikanaliz ve Din Freud, Jung ve Din Algısı, çev.: Elif Erten, Say Yayınları, İstanbul, 2019.

Geertz, Clifford, Yerel Bilgi, çev.: Kudret Emiroğlu, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara,

Gökyay, Orhan Şaik, Dedem Korkudun Kitabı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

Gladys Parker Foster, Cultural Relativism and the Theory of Value: The Educational Implications, Amerikan Ekonomi ve Sosyoloji Dergisi, Cilt. 50, Sayı. 3, 1991.

Grazer, M. Culturel Relativism. McAllen Texas.

Gülin Öğüt Eker vd., Çağdaş Kuramlar ve Yaklaşımlar, Milli Folklor Yayınları, Ankara,

Gülin Öğüt Eker vd., Halkbiliminde Çağdaş Kuramlar ve Yaklaşımlar, Milli Folklor

Günay, Umay, Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1986.

Günay, Umay, Elâzığ Halk Masalları [İnceleme]. Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara,

Harari, Yuval Noah, Sapiens Hayvanlardan Tanrılara, çev.: Ertuğrul Genç, Kolektif Kitap Bilişim ve Tasarım Ltd. Şti, İstanbul, 2015.

Harva, Uno, Altay Panteonu Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar, çev.: Ömer Suveren, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015.

Haviland, William A., Kültürel Antropoloji, çev.: Hüsamettin İnaç- Seda Çiftçi, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.

Irene, L. Gendzier., Boas, Franz vd., Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu, çev.: Musa Ceylan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2000.

John Zerzan, Gelecekteki İlkel, çev: Cemal Atila, Kaos Yayınları, İstanbul, 2013.

Jung, Carl Gustav, Feminen Dişilliğin Farklı Yüzleri, çev.: Tuğrul Veli Soylu, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Jung, Carl Gustav, İnsan ve Sembolleri, çev.: Ali Nahit Babaoğlu, Okuyan Us Yayın Eğitim Danışmanlık Tıbbi Malzeme ve Reklam Hizmetleri San. Ve Tic. Ltd. Şti, İstanbul, 2009.

Jung, Carl Gustav, Maskülen Erilliğin Farklı Yüzleri, çev.: Tuğrul Veli Soylu, Pinhan Yayıncılık: İstanbul, 2016.

Jung, Carl Gustav, Psikoloji ve Din, çev.: Raziye Karabey, Okyanus Yayıncılık, İstanbul,

Kafesoğlu, İbrahim Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991.

Köprülü, Fuad, Edebiyat Araştırmaları 1-2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999..

Kanarek, Jaret, "Critiquing Cultural Relativism," *The Intellectual Standard*: C,2, S,2, 2013.

Kaplan, Mehmet, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar Tip Tahlilleri, Dergâh Yayınları,

Keskin, Ahmet, Alkışlar- Kargışlar ve Konuşmanın Etnografyası Kuramı Örnekleminde Halkbilimi Çalışmalarında Tür Kavramı ve Tür İncelemesi, Gece Akademi, Ankara, 2018.

Kottak, Phillip Conrad, Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış, çev.: Serpil N. Altuntek vd., Ütopya Yayınevi, Ankara, 2008.

Knight, Sue. *Educational Philosophy and Theory, Three Varieties of Cultural Relativism* . C, 13, S.18, 1983.

Lavenda, Robert H. ve Schultz, Emily A., Kültürel Antropoloji Temel Kavramlar, çev: Dilek İşler- Onur Hayırlı, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2017.

Lvova, E. L., vd., Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri Kâinat ve Zaman. Nesneler Dünyası, çev.: Metin Ergun, Kömen Yayınları, Konya, 2013a.

Lvova, E. L., vd., Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri İnsan ve Toplum, çev.: Metin Ergun, Kömen Yayınları, Konya, 2013b.

Malinowski, Bronislaw. Bilimsel Bir Kültür Teorisi, çev.: S. Özkal, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1992.

Marcel Mauss, Sosyoloji ve Antropoloji, çev: Özcah Dogan, Doğu Batı Yayınları, Ankara,

Martha C. Sims ve Martine Stephens, Living Folklore An Introduction to the Study of People and Their Traditions**,** Logan/Utah-Utah State University Press, 2005.

Mead, Margaret, Samoa'da Ergen Olmak., çev.: Gökçe Aktuğ, Alfa Yayıncılık, İstanbul.

Metin Ekici, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

Michael G. Kenny ve Kirsten Smillie, Antropolojiye Giriş Kültür ve Mekân Hikayeleri, çev: Soner Torlak, Dipnot Yayınları, Ankara, 2015.

Morgan, Lewis Henry, Eski Toplum Ya da İnsanlığın Barbarlık Döneminden Geçerek Yabanıllıktan Uygarlığa Yükselmesi Üzerine Araştırmalar I, çev.: Ünsal Oskay, Payel Yayınevi, İstanbul, 1994.

Mary Warnock (1979) Cultural Relativity and Education, Westminster Educational Studies, 2:1, 35-44.

Ong, Walter J., Sözlü ve Yazılı Kültür Sözün Teknolojileşmesi, çev: Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Reichl, Karl, Türk Boylarının Destanları Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı, çev.: Doç. Dr.

Reiter, R. Rayna (ed.), Kadın Antropolojisi, çev.: Bürge Abiral, Dipnot Yayınları, Ankara,

Sagalayev, A. M. ve Oktyabrskaya, İ. V., Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri Simge ve Ritüel. (Çev.: Metin Ergun), Kömen Yayınları, Konya, 2013.

Sakaoğlu, Saim, Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

Şimşek, Tacettin. *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Rengârenk Yayınları, 2002.

Servier, Jean, Etnoloji., çev.: Mehmet Ali Kayabal, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Seyidoğlu, Bilge (1975). Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Tekin, Mehmet, Roman Sanatı-I Romanın Unsurları, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.

Tezcan, Mahmut, Eğitim Sosyolojisi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Tezcan, Mahmut, Kültürel Antropoloji, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

Tezel, Naki. Keloğlan Masalları. İstanbul: Bürhanddin Matbaası, 1936.

Türkdoğan, Orhan, Çağdaş Bilimsel Araştırma Metedolojisi ve Sorunları, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Wolf, Eric R., Avrupa ve Tarihsiz Halklar, çev.: Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

Yıldır, Erol, Kafkas Diasporası Saha Araştırması İçin Teknikler ve Öneriler, Ankara: KAV-DAV Yayınları, 2002.

Yolcu, M. Ali, Folklor Araştırmalarında Kültürel Rölativist Tutumların Eleştirisi, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2018, C,11, S,21, s, 48-52, 2018.

Yund, K. (2011). Folklor ve Sosyolojiye Yardımlar. Istanbul Journal of Sociological Studies

Yücel Çetin. Ayşe, Türk Halk Hikayelerinde Anlatıcı Tipolojisi, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2016.

George Ritzer (2013). Klasik Sosyoloji Kuramları. (Çev: Himmet Hülür). Ankara: Tarcan Matbaası.

Propp, Vladimir (1998). Folklor Teori ve Tarih, çev.: Necdet Hasgül Tolga Tanyel, İstanbul: Avesta Baskı.

Ögel, Bahaeddin, Türk Mitolojisi, C.1-2., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Tylor, Edward B., Primitive Culture. London: John Murray. 1 Aralık 2021 tarihinde https://archive.org/stream/primitiveculture01tylouoft#page/n17/mode/2up/search/belief adresinden erişildi, 1920.